

~~НХЗВ-1~~
4

У СЭМ

XIII-шы

О	Ш
Қ	У
Т	
Ь	Л
А	И
В	Ж
Ы	Ы
Р	!

№ 4-5 ОКТЯВЬР
— НОЯВЬР
1930

ВУЙЛЫМАШ

	Стр.
Октябрьлэн 13 и шон. Е Смирэнский	1
Октябрь фронтшты. Шималгы С. А.	5
Октябрь мыры (лыдыш). Пэт-Пэршут	7
1917 и (лачокым сирымь). П. Веселов-Сталь	8
XVI-шы Партсйезд национальный политикы гишан мам келэсэн. Ширайев Стыопан	14
Капитал ваштарэш (лыдыш). П. Ромашкин.	17
Тумэр. Аргус.	18
Шыргы пашашты (лыдыш) П.-Пэршут	21
Эртыш кангыж (очэрк). Вит. Смирнов	22
Вурсы мардэж (Роман) пакылажы. Игнатъев Н.	23
Тылык ыдыр. (Ныл мадышан анжыктымаш) Иосиф Бэльайев.	29
Ышкэ сандалыкнам палэн лакташ кэлэш.	49

У С Э М

ТЫЛЗЫ ВУЙ ГЫЦ ЛӨКТЭШ

Цилә сәндәллык вѳлнѳш прольѳтѳрвлѳ, икараш лидѳ!

ПОЛЬТИКБѳ ДОН ЭКОНО-
МИКБѳМ Дѳ СЫНЛЫ ЛЬИ-
ТЪЭРАТУРБѳМ СИРБѳМБѳ
КЫРЫК МАРБѳ ЖУРНАЛ

№ 4—5
Октябрь — Нойдвр
1930

Журнал редакцин адресшѳ: Цик хала, Лѳнѳин ольѳцѳ, Кырык Марбѳ кнѳгѳ лѳкѳмбѳ айбѳртѳмѳшкѳ (Козмодемьянск, ул. Ленина, в Горно-мар. отделение Маробиздата)

Е. Смиренский

Октябрьлѳн 13 и шон

Лнгр. 1931 год

Акт № 495

Вѳц иѳш планна 3 ишкѳ тѳбрѳн

Октябрь рѳволюцѳ лнн гѳнѳ лѳ-
иткѳм и шон. Пѳшѳзын дѳикта-
турлан Пуаткѳм и эртѳн. Пѳшѳзы,
труйышы халык анзыкыла чѳнѳ кѳѳт
Комунист Партѳы вѳктѳрымбѳ дон
социализмѳм ѳштѳт.

Кулаквлѳ, врѳдытьѳль-
влѳ дѳ цилѳ сѳндѳллык вѳлнѳшѳ ка-
питальиствлѳ, социаль-
измѳм ѳштѳтѳш ѳптѳртѳш цѳ-
цат, нѳнѳн ѳптѳртѳмѳш ѳшѳшѳштѳ
пѳшѳзы, колхознѳк, нѳ-
зѳр, покшал хрѳсѳн, пар-
тѳы видѳмѳдон, соци-
ализмѳм ѳштѳтѳмѳшкѳ эчѳ когон
силаштым пиштѳт. Мѳнмѳн ѳштѳтѳмѳ
пѳшѳнѳм иктѳт цѳрѳн ак кѳрдтѳп.
Мѳнмѳн силана и гѳц ишкѳ кушкѳн мѳѳ.

Мѳлѳннѳ социализмѳм ѳштѳтѳш,
вѳс монѳр гѳц, сѳндѳллык вѳлнѳшѳ
пѳшѳзывлѳ палшат. Капитализм
шѳмѳжѳм цилѳн ужѳт. Капитализмѳн
пѳшѳзы дѳ труйышы халык
ваштарѳш кѳмѳжѳм цилѳн пѳлѳт.

Капитальиствлѳн сѳндѳллыкѳштѳшѳ
ѳкономѳчѳски кризис, тидѳм цилѳ мо-
нѳр гѳр пишок ѳжон анжык-

та. Капиталь-
иствлѳ, бур-
жуйвлѳ:, СССР
шукѳ ѳлѳнак
кѳрдт, вѳц
иѳш план та-
кѳш вѳлѳ“
манаш ѳндѳ
пырахѳнѳт.
Тѳнгѳ манмы-
шты вѳрѳш
СССР хазан-
лыкѳн угла
когон, чѳнѳ
лѳктѳлтѳмѳ-
жѳ гѳц лѳ-
дѳт. Соци-
ализмѳ ѳштѳ-
мѳ пѳшѳнѳн
чѳнѳ ѳштѳлтѳ-
тѳмѳшѳжѳт
нѳнѳм пишок
лѳдѳктѳ.

С.С.С.Р-ѳштѳ социализм ѳштѳтѳ-
мѳш пѳшѳм нѳма сѳмѳнѳѳт цѳрѳш
ак ли дѳ, капитальиствлѳ С.С.С.Р.
гѳц ма кѳлѳш хѳдѳрвлѳм капита-
листвлѳлѳн выжалѳмѳ ваштарѳш
кѳѳт. Нинѳ пѳшѳзывлѳм алталѳн
С.С.С.Р. ваштарѳш ѳштѳнѳштѳ.
Сѳндѳллык вѳлнѳшѳ капитальист
кугѳжѳншѳвлѳштѳшѳ кризисѳм
„С.С.С.Р. гѳц хѳдѳр шулды цѳнѳдон

(акдон) ләктәшәт, кризис лин“ маньт. Вѣц иәш план бѣштән шокты-мѣнам алталән дә аптѣртәш цацат.

Лачок, С.С.С.Р.-бѣштѣ, 5 иәш планын пѣтәрлишѣ гок ишток пиш когон шукѣ бѣштѣмѣ. ВКП(б) сәкретәр—Постышәв, докладыштыжы тәнә кәлсә:... „Вѣц иәш планын пѣтәрлишѣ кок иштѣ цилә йиш производствын бѣштән лыкмѣ ләктѣш-бѣжѣ (продукцижѣ) пландон бѣштәш сөрѣмѣ гѣц 3,3% утла ләктѣшым анжѣкта. Кого промышленность (тяжелая индустрия) пәшә 7,1% план гѣц шукѣ бѣштәлтѣн, тыгыды (куштылгѣ) промышленностьышты 0,2%.

Имәшшѣ дорц ләлѣ индустриштѣ ләктѣшбѣжѣ 41 процент кушкѣн. Основной (тѣн) капитал кушмыжат, 1928-29 ин 13%, 1929-30 ин 21% лин. (Ләлѣ индустриштѣ 30%, куштылгышты 3.6%).

Сола хозанлыкѣшты социализм сәмѣнь пәшәнам бѣштәш тѣнәлмѣ-нәдон (Социалистическая реконструкция), киндѣ (пѣрцѣ) проблемѣ когонок бѣштѣмѣ. 1930 ин колхозвлә 34 процентѣм, совхозвлә 60% ирсә таварлык киндѣм пуат“.

Цилә хозанлыкышток пиш кого вашталтыш лин. Ти вашталтмашвләжѣ, күшнѣ анжѣктымѣ цифрвлә гѣц йажон кайәш, Совет властьянлан анзыкѣла эчә пытырак виәгәш-бѣжѣ когон палшат.

Тиләц пасна ак ситѣжәт улы. Тә-нә пәрвишѣ ивлә гѣц цилә әдѣрнә чѣдѣ. Малѣн, кыцәлә тидѣжѣ лин?

Остатка кок иштѣ (1928-29) ваткы (хлопок) пиш когон худа лин ылын. Йакшар ушманат пиш худан шачѣн. Сәдѣндон кѣдѣ заводшѣ пәшәдә шалгѣкаләнѣт.

Сакры бѣштѣшѣ заводвлә кѣрѣл-тѣштәок пәшәм бѣштѣдәлѣтәт, сакыр чѣдѣ лыкмы лин. Ваткым, сакырым йәл куғижәншәвлә гѣц шукы кандән кәрдтәлнә. Тидѣвлә вәрәш промышленностьәшнә шукы йиш машинәвләм (машинә бѣштѣшѣ машинәвләм, сакой йиш йәжѣнгвләжѣм, оборудованьым) кандәннә. Тидѣвләм кандыдә ак ли.

Опportunьиствлә вәлә вәс корны дон кән кәрдѣт. Нинѣ ик вәрәмән вәскидвлә гѣц шукы киндѣм дә хлопкым кандѣнәштѣ ылын. Кѣзѣйт

оportunьиствлә „хәдѣр ак ситѣ, промфинпланым бѣлѣмәшкѣ пыртән шокташ ак ли“ манѣт.

Тидѣ мәнмән корнѣ агыл, тидѣн ваштарәш когон кѣрәдәләш кәләш. Оportunьиствлән „качмы әдѣр ак ситѣ“ манмыштѣ ваштарәш, пәшәзѣ дон хрәсәнлән кәрәл әдѣрѣм ситәлыкѣмок пуаш манѣн, халыкѣм ик корнышкы копәрацишкѣ ушән шокташ кәләш. Пәшәзѣ, хрәсән лошты польитикѣ пәшәм йажон видәш кәләш. Оportunьиствлә ваштарәш, нѣнѣн аптѣртѣмәшбѣштѣм корнѣна гѣц викок карагдымѣла.

Эртѣш ин мәнмән хозанлыкна пиш когон анзыкы кән. Социализм бѣштѣмәшнә кымдан дә кымдан шәр-лә. Вѣц иәш планын кок иштѣжѣ у гѣц шукѣ фабрик, заводвләм, кѣртнѣ корнѣвләм, эльктростанцѣвләм бѣштѣмѣ.

Тәнә, Дон әнѣр тѣрѣштѣшѣ Ростов алаәш бѣштѣмѣ, сола хозанлык машинәвлә бѣштѣшѣ завод пәшәм бѣштәш тѣнәлән. Тидѣ гѣц пасна, шукәш агыл Магнитострой, Кузнецкострой, Днепрострой дә эчә молат, ровотайаш тѣнәлѣт. Тәгәнѣ кого заводвлә Йәвропыштѣ укә, Амәрикѣштәт шоән-шоән вәлә. Тошты заводвләштѣжәт цилә у машинәвлә лит.

Вѣц иәш планын кым и пѣтѣмәшәш, Октявѣр рәвольуцѣлән 14 и шомашәш социализм бѣштѣмѣ пәшәштѣнә эчә кого пәшәвлә бѣштән шоктымѣ лит.

Кѣртнѣ лыкмаш пәшәм анжалмыкѣна тәвә ма кайәш. Комунѣст партѣн XVI погынымашыжы чугун лыкмѣ програмѣм 17 мльион тонашѣм бѣштән. Вѣц иәш план сәмѣнь 10 мльион тоным вәлә бѣштѣмѣ бѣлы. Буржуйвлә, капиталѣствлә дә нѣнѣ сәмѣнь мырѣшѣ опortunьист полкы, вѣц иәш план сәмѣнь 10 мльион тон чугун лыкташ сөрѣмнәм „омынәш ужѣт“ манѣн шотлат ылы. Анжәт гѣнѣ, 10 мльион шукы агыл—17 мльионным лыктын кәрдѣнә. Комунѣст партѣн йарыктымашыжѣм, шүдѣмѣжѣм бѣштән шоктәнә. Йәвропѣштышѣ капиталѣст куғижәншѣвләм поктән шон әртән кәнә. Сәндәлык вѣлнѣ чугун

Ыштэмаш пашашты ма гыцннә анзылны Амәрикы вәлә кодәш.

Анзыц кәшбй, капиталызм кугижайшывләм әртәнә манмына анжән кайын ылымашкы пыра. Октявбйр рэволюцын 14 шомашэшжы, промышләнныстынам, сола хозанлыкнам когон шәрән, анзыкы кән шоктәнә.

Ләлы промышләнныстынам (машинам, кыртным) чынь, шәрән, куштән вәлә, ма куштылгы промышләнныстынам дә сола хозанлыкнам анзыкыла чынь нәнән кәрдбнә.

Кызбт Комуныст парты, чимбй дә качмбй әдбйр Ыштэмбй промышләнныстыым когон шәрәш Ыштән. Ти пашәм лач когонок шәрән шокташыжы гынь, ләлы промышләнныстыым (тяжелая индустрия) пыток когон шәрән шокташ кәләш. Тидбй вәлә цилә пашажымок куштылтән кәрдәш.

Выц иәш планын кым иштйжы, социализм Ыштэмбй пашәнәм, у профинпланым эчә чынь Ыштәш кәләш. Пландон Ыштәш сөрбмбй дә мол кәрәл пашәвләмәт, пыт сынгәнок Ыштэмәшнә вәлә, капиталыствлән әптбйртәш цацымыштым сынгә дә сакой статьян мәнмәм тормыжлаш цацымашышты гыцәт ытлыкта,

Цилә пашажымок пыт, чынь Ыштән вәлә, выц иәш пашәнәм ныл иштбй Ыштән шоктәнә, сола хозанлыкнамат социализм корнышкы-колхозвләшкы—чынь шывышын кәрдбнә. Сола хозанлыкнам вашт кольэктивәндән шоктән, кулак йыхым йашток пйтәрәнә.

Сәдбйндон выц ин кым ишбйжы мälәннә когон йәмдйләлтәш кәләш. Выц иәш планын кым иштйжы пиш шуку когон пашәвләм Ыштйшашлык ылына. Ти и Ыштән шоктымынам, Ыштән кәрдтмынәм анжыктымы (решающий) и ыләш.

Ти ин промышләнныстынан ләктәш кушмашыжок вырсы анзыл годшы нәрбй лиәш. Октявбйр рэволюцын 14 и шомашэшжы тәвә мавләм Ыштән шоктәнә:

.....«74,5 млыион тон кү шүм, 2,5 млыиардаш у машинавләм, 845 млыион тангаш сола хозанлык пашә Ыштэмбй машинавләм, 745 тыжәм имныи силааш трактырвләм дә СССР-Ыштй улы хрәсән хо-

занлыкын пәлыжым колхозышкы сәрән шоктышашлык Ылына»— (Постышев „Правда“ от 18 октября с-г). Выц иәш планын кымшы иштйжы, Октявбйр Рэволюцын 14 и шомашәш ти кого пашәвләм Ыштән шоктышашлык ылына. Сәдбйндон, ти кого пашәвләм Ыштән шокташ пйт йәмдйләлтмбйлә.

Тидбй Ыштән шоктымыкына социализмышкы чотә кого ашкылым Ыштәнә. Цилә комуныст, комсомол, профсоюзвлән дә цилә труйышы халыккан, ти пашәвләм Ыштән шоктымы вэрц пыт кбрәдәләш кәләш.

Комуныст партын 16-шы погыньмашыжын шүдбйжым Ыштән шоктәнә, Ыштән шокташна цилә улы. Акситбйвләт лин кәрдбт. Ти ситбдбймәшвлә ваштарәш, мälәннә когон, сынгымбйләок кбрәдәләш кәләш.

Пашәзбй халыкын силажы, Ыштәш шанымашыжы—Ыштән шоктымашты ыләш. Ваштарәш профинплан пугымам пашәзбйн, труйышы халыкын Ыштән кәрдтмбйжым тайән.

Мәнмән Цик (Козмод.) кантон-Ыштынаат пасна прәдпирятбйвлә, колхозвлә ваштарәш профинпланым пугәлбт. Вуйлалтышывлә, Ышкымы когон мутыаш бнжбй ли манын Ышкымым пәрәгәш шанымы дон пашәм чынь Ыштэмбй гыц каранәштбй.

Сәдбйндон ок соцсорэвнованьат мәнмән кантоныштына эчә когон шәрлән шоктыдә. Выц иәш планым ныл иштбй Ыштэмәштбй соцсорэвнованьы пиш кого палшык ылмбйжым цилән пälәт. Тәнгә гыньәт, кыды-тидбй хозайствәнныкышбй, дә вуйлалтышывлә соцсорэвнованьы обществәный организацывлälән вәлә Ыштбйктынәштбй.

Соцсорэвнованьы дә ударнычествы ваштарәш кәшбйвлә, профинпланым Ыштән шокташ кбрәдәлтмбйвлә—опортуныствлә ылыт. Нинбй социализмым Ыштән шокташ, комуныст парты шүдбйжым Ыштәш әптбйртәт.

Вургымла вәкбй лывшалтыш опортуныствлә, Ышкә пашашты дон капиталыствлälән, врәдбйтьелывлälән палшат. Качшашлык әдбйр Ыштэмәшбйштышбй 48 врәдбйтьелывм

лүмбү дон, кулак йыкым пйтәрүмбү дон, ма ваштарәшнә кырэдал маш, мәнмән пәшәнәм тормыжлаш цацы-маш пйтән агыл. Сәндәлбк вьлнбшб капитальствлә, врэдытьэльвлә, кулаквлә, повлә, ма ваштарәшнә эчә когон кырэдалаш тьнәлмбм вәлә анжыкта.

Совет Ушәмбн анзыкыла кәмбжбм, социальзмбм бштбмбжбм ужын, контр-рэвольүционьэрвлә когон вәлә кырэдалаш тьнәлбнбт, Кыды-тидб комунистбм алталән, бшләнбштб бнбндәрән, нбнб гач бшкә польтыкбштбм колтәнбт. Комуниствлән, тәнә лимаш гыц пәрәгәлтәш кәләш. Комуниствлән тәнә лимбштб йардбмашбм анжыкта. Кәрәк магань учрәждьәнбштәт пашә бштбмбм комуниствлән йажон анжаш кәләш.

Социализм бштбмб пәшәштбнә, комунистб, пәшәзбжб йых шотым йажон анжышашлык ылыт. Вәс сәмбнб, правый уклонын шанбмашыжы, пәшәжб, врэдытьэль Кондратьев дә Громан шанымаш гыц ләктбн.

Колаш тьнәлшб йых когон кырэдаләш маныт, тидб лачок.

Комунист парты, пәшәзб, труйышы халык, Октявбвр рэвольүцблән 13 и шомыжым йажон, сусун аят. Ти, эртбшб луаткым иштб, С.С.С.Р.-бштбшб труйышы халык социализм бштбмб вәрц шуку кырэдалбн, бшкбмжбн сьнбмашбжб дон шуку бштән шокшән. Социаль-

изм бштбмаш пәшәнә анзыкыла пыт ашындаларт кәй.

Марксын, Ләнбнбн, капитальзм шүмбжб йаммбжб гишән кәләсбмбштбм, бльмаш пишок рашкбдын анжыкта. Цилә капитальст кугижәнбшвлә кризисбштб парвалат. Ваштарәшбштб Октяввр рэвольүцбн 13 и шомашәш, сәндәлбк вьлнбшб пәшәзбн, цилә сәндәлбк вьлән Октяввр бштбмб вәрц крэдалмбжб когон кушкбн.

С. С. С.-нән цаткыдәмбжб, кушмбжы шүшб капитальзмбштб, кризисбштб парвалымышты, капитальствлән С. С. С.Р.-нә ваштарәш кәлтбмашләок крэдалыкта. Кәрәк кыцә ма ваштарәшнә крэдалыт гьнбәт, мәнмәм иктәт цәрән ак кәрдтәп.

Ләнбн шүдбмб сәмбнб комунист партын XVI сьездбштб бштәш сөрбмбжбм, бштәнә. Шалахай дә вургымла опөртуньствлә дон крэдалбн, нбнбм йашток сьнгән, социальствичәски наступләнбнәм кьмдан шәрән (развэрнутого), ма Октяввр Рэвольүцбн 14 ишкбжб дә вьц иаш планын кымшы ишкбжб пырәнә.

Анзыкыла эчә чбнб социализм бштбмб пәшәнәм бштәнә!

Социализм бштәш әптбртбшбвләм өрдбжкб кбшкән шуәнә!

Пуры лижб октявврнә!

Труйышы халык! Цилә сәгдәлбк вьлән Октяввр бштбмб вәрц!

СТРОЙМАШНА ШӘРЛӘ. Цик-алашты кого пожар дэпом стройат. Картинбштбнә: пожар дэпо бләш.

5 иәш план

пәшәнәм

4 ишток

бштән шоктәнә

Октявѣр фронтышты

I.

Октявѣр анзыц.

Шыжы.

Кэчы сэдок пѣл шайыкы шѣлэш. Мардэж тавыквлѣэш пѣшангѣвлѣ гыц ѣлѣштѣш ыылгѣ вилэш.

Нырыштыш йакшар макѣ пѣлѣдѣш льѣпцѣргэн шимэм шѣнзѣн. Нарѣштѣ шудѣвлѣ сарэм, рок сага пыйхаш цацат. Кѣнгѣж годшыла, кѣк йук, кавшаны йук нигѣштат ак шактѣп. Нѣнѣ ѣшкѣжѣт укѣ ѣлыт.

Рокушты кышты-тишты кѣткы вѣлѣ кайылдалэш. Тѣдѣжѣт тагышкы кыдалэш, талаша.

Шукѣш агыл, цилѣ йамэш: кѣлгѣ, ушты лым сѣндѣлѣкѣм лѣвѣт шѣндѣ...

Пичѣвлѣнѣм козлаэш шагалтэн шѣндѣннѣ. Шѣргѣ тѣрѣшты кѣнэн киѣннѣ. Вѣрсѣшкы толѣннѣ гѣнѣ, кок и шон. Шуку кого йасывлѣм ужыннѣ. Тамазар ганѣк нѣэмѣц дон кидѣ-кидѣ шиѣдѣлмѣшкѣ шоннѣ. Кѣнѣш лѣкмѣкѣт, сэдок тѣмдат. Тѣмѣнѣмѣнѣжѣ:

— Вперед коли! Назад прикладом бей! Назад коли! Вперед прикладом бей!—вѣлѣ ылэш.

Сэдок пичѣлдон равѣт шалгѣннѣ. Йужынам эчѣ ашкѣдѣшѣт тѣмѣнѣннѣ. Тилошты вѣлѣ тѣмѣнѣмѣшнѣ изиш льѣыскѣдѣмѣлѣ чучѣш. Пѣрвишѣ ганѣ ирок ана лѣк. Кѣнѣшѣт шѣрѣрѣкѣн кѣнѣштѣт.

Салтаквлѣ цуцан-цуцан погѣнэн шѣнзѣнѣт. Йужыжы сирѣмѣшѣм лыдыт, тонѣшѣштыш ѣшѣндѣрѣт. Кѣдыжы кѣзѣтѣштыш лѣдмыштыш шайыштыш.

Мѣнѣт ик цуцашкѣ ольѣн мишѣм. Ик салтак Пѣтроградѣштыш ѣлѣмѣшѣм шайыштѣш. Манѣш:

— Пѣтроградѣштыш кого кѣрѣдѣлмѣш кѣѣ. Большѣвиквлѣ ѣшкѣ кидѣшкѣштыш властыш нѣлнѣштыш. Корнилов гѣнѣрѣл большѣвиквлѣ ваштарѣш салтаквлѣм фронты гыц погѣн нѣнѣѣ...Большѣвиквлѣн сѣрѣмѣшѣштыш пиш йажо. Нинѣ кѣрѣк ма-дѣ вѣрсыш пѣтѣрѣш сѣрѣт. «мѣ-

лѣндѣ—хрѣсѣнѣлѣн, фаврик, завод—пѣшѣзѣлѣн лижѣ.»—манѣт.

Шайышташѣжы пѣл йукуш вѣлѣ шайыштѣш. Салтаквлѣ пѣлѣшѣм вѣлѣ шагалтэн шѣндѣнѣт—колѣштыш. Лудѣ, шимѣ, йакшарикѣ сѣнзѣвлѣ, сусу лин, салтак ышмарашкы оролѣн шѣндѣнѣтѣт, акат кѣмалтѣп вѣк. Гѣндашан шѣргѣ мыныштыштыш йѣрѣлтѣм лаксаквлѣ кайыкалат. Пиш когон сусу ылыт. Салтакым попѣн пырахымыкыжы тагышкы лѣлтѣл колтат,—машанѣт.

Салтак попѣн пѣтѣрѣш.

— Тишѣц анѣш, мѣлѣннѣ нѣмат ак кѣл! Ситѣ, кѣм и йасыландѣрѣвѣ! ак ситѣ гѣнѣ, ѣндѣ ѣшкѣ кѣрѣдѣлѣштыш!—манѣн, цилѣ салтаквлѣ саслаш тѣнѣлѣвѣ.

Анжѣнѣ: Корны мычкы штаб полкы дорцынла кок мыктѣшкѣ токынала кыдалѣт, толыт. Мѣ салтаквлѣ, оролѣн шѣндѣннѣ.

Маханѣ увѣрвлѣм вѣл нинѣ кандат?

Анжѣнѣ: командир полка дон адѣйутантыжы ылыт. Икѣнѣ-иктѣштыш вѣлѣкѣ анжал-анжал колтат. Тамам, анѣт, ваштѣлѣт. Пиш когон сусула кайыт. Кѣтѣ салтак цуца докѣ кыдал миѣвѣт, командир полкажы, нагѣткажѣм лѣлтѣл колтыш, ик салтакым тупшы гѣч пуа ганѣок ылы. Манѣш:

— Вы что тут дурака валяете?! Разве не видите меня, командира полка?! Встать! Власть в наших руках! Довольно, вы напотелились! Согласно приказа нашего великого генерала, приказываю заниматься! Заниматься серьезно, а не кое-как! Вы не хотите вьезвать?.. Посмотрим!

Ма йамшаш! Ильин полковникна ма вара лин колтэн? Тѣнѣчѣ токѣна толѣн кѣш, пѣрѣзѣ ганѣ тѣрѣн ѣртѣш, эчѣ йужы салтак дон йѣрѣлтѣш молѣ. Тагачѣ пѣлѣшѣт ак ли, вѣс ѣдѣм машанѣт. Сѣнзѣжѣ молѣ—вѣрѣш сѣнзѣрѣжѣк, йукушы кышѣц анѣт лѣктѣш: шѣргѣ шѣлѣш сѣгѣрѣл-сѣгѣрѣл колта...

Пичәлвләнәм нәлнәйт, эчә йравә-
даш тәнгәлнә.

— Вот тебе мир! Вот тебе зем-
ля, а вот тебе фабрики и заводы!
— авәштәндон кашартән, пичәл дон
шыралмы сәмбнә, салтаквлә кәл-
сән миәт...

Командир полкана взводнәйвләм
постарән шагалтәнәт, тамам кидшәй-
дон шагалтыләш, сасла...

II.

Октявәйр годым.

Шим шәйжәй.

Йидәт—кәчәт сәдок йур йурәш.
Кәнгәж годшы сәнзәвәйдшәйм пәтә-
рәш талаша, машанәт. Корнәй мәйч-
кы корнәй кәшәй кәквлә кайыкалат.
Кыш анжалат—лывәйрә, вәйд вәлә.

Нырыштәй, бәмбәлкәлә кайын, шу-
жән колаш цацыш имнәйвлә каш-
тыт, кәйлмән шимәм кәшәй шудым
погыкалат. Волькклан агыл, салтак-
ланат качкаш пәтән.

Ик салтак мыктән саслән кәй.
Манәш:

— Цилән штаб полка докы погы-
нәйда! Тамахань дзельәгат толын.
Вырсы гишән моло тамам попаш
сәрә...

Салтаквлә цилән пәшәштәйм шу-
ән колтәвәй. Йәйләрәк штаб полкыш-
кәйла ашкәдәвәй. Нинәйлән „мир“ ша-
мак гәйц нәймахань шамакат шәргә-
кән укә. Йидәт—кәчәт ти шамакым
вычат. Вычидәжәт акли. Вырсы тәй-
нәлбн гәйнә, кәйм и шон, нәйл иш-
кәй кән колтән. Тәләт—кәнгәжәт
окопышты киән каштыныт. Йужы-
намжы гәйнә нимадәок колымыла
чучәш. Йасәй жәп эртән кәйәт, сә-
док йләт.

Мәйнәт сагашты кәшәйм.

Штаб полка доны шуку салтак
погынән шагалыныт. Йужәй ротшы
цымырын толыныт, йужжы шәп-
шәләок толыныт. Йук шәжгәжәлтәш
вәлә. Цилән ик шайа вәлә: кәйцә
гәйнәт вырсым пәтәрәш дә мирәйм
бәштәш.

Изиш лиәт, тәвә штаб полка гәйц
пәрт анзыку кок әдәм ләктәйн ша-
гәльәвәй. Иктәйжәй бәшкәймнән сал-
такөк, вәсәйжәй пәлбәдәймәй ыләш.

Салтаквлә шәйп лин колтәвәй.

Пәлбәдәйм салтакшәй картузжым
кыдашат попаш тәнгәльәй. Манәш:

— Тәнгәвлә, йән пыт кәйрәдәл-кәй-
рәдәл, буржуйвлән врәмәннәй пра-
витьәльствым карандымәй. Власть
совәтвлән кидбәштәйгәйләш. У власть,
совәтвлән власть, сәк пәтәриок хрә-
сәнәйвлән—мәйләндәйм, пәшәзәйвлә-
лән фаврик дон заводвләм пуаш
пынзалтышым лыктын. Варажы—
импәриалиствән вырсым когон йа-
рыдәймәшәш жәплә. Манәш: „кәрәк
ма дә мир лижәй!“ Мирәйм бәштәш
манын, совәт властвәна Гәрмань пра-
витьәльствы дон мир гишән кәнгә-
шәш тәнгәләш. Кәрәк махань мир
лижәй, соикток мирәйм бәштән линә!

Салтаквлә ружгәш тәнгәльәвәй.
Йужжы калпакыштәйм күшкәйлә
шуән-шуән колтат, „урам!“ сәйгәйр-
әт. Толшәй дзельәгат шуку погыш,
раскыдын шайышты.

Остаткажым:

— Тәнгә тәнгәвлә, шукәш агыл, мир
лиәш. Мәйләндәй, фаврик, заводвлә
мәймән лит!—манәй.

Салтаквлә пиш когон сусу ылыт.
„Урам!“ сәйгәйрәт...

Окопвләштәй, кыштыжәй мәншә-
виквлән: „война до победного кон-
ца!“ манмы лозунгым колыштыт.
Вырсы әрдәштәй ылшы салтаквлә-
жәй большәвиквлән—„мир во что бы
то ни стало!“—лозунгым колыштыт.

Шукат бәш ли, салтаквлә большә-
виквлән лозунгышты вәкәй лиәш
тәнгәльәвәй. Фронт анзәйлнәш сал-
таквлә вәрәштәй гәйц каранаш тәй-
нәльәвәй, фронт йолт виш коды.

Офицәрвлә:

— Тәнгә йажо агыл, мәлләнә бәш-
кә сойузныквләнә *) гәйц пиш ко-
го намәс лиәш,—манын, салтаквләм
ынәйлдараш цацәвәй дә шайаштәй
нигәйшакат бәш шагал. Цәрәйшәй, ко-
стан офицәрвләжәйм кыды вәрәжәй
пушташ тәнгәльәвәй.

Офицәрвлә шәйләш тәнгәльәвәй.
Мәймән командир полкаат, айду-
тантшы дон, маряа выргәмәйм чиән
шәйләш цацәвәй. Луцк алаәш нинәйм
салтаквлә поктән шозәвәй.

„От великого до смешного—один
шаг“ манмы рушла шамак уләй.
Тидәй лачокәшок толәш.

*) Франци, Англи дә Италия гәйц.

Полковник дон айдутантжым Луцк гыц кандат. Пашаэм пйтәррешымат, мынбат ләктым. Салтаквлә пичәлбм туп гыц сәкәлтән, йыршыты ашкәдыт. Полковнык дон айдутантшы цыре гыц вазын шынзынйт. Полковныкын сынзәжкә лүдшә морәнбн гань, тыргәштәләш. Ородыш кәшә эдәмбн гань йырәлтәшәжкә. Эдәмвлә вәлккә акат анжал. Лач кынам-тинәм вәлә, ләпкәжкә ләвәц анжаләш. Анжалтышыжы пиш лүдыш. „Мәнмән кидышкәнә власть мбнәш вәрәштмбккә, тәләндә мә анжыктынәнә йлнәжкә. Циләдам сәкәлтәнә. Мбнә йшкә кидәмдонок тамазар шүдә эдәмбн шырән, роән шунәм“—манын анжалтышыжыдон попымбыла чучәш...

Изин — ольән штаб полка йактә шона. Полккә полккә хәлә погынән шагальә. Тиштә полковник Ильиннбн пәрви арәстуйымб, шимә эдәмвләат шуккә улы. Полковник Ильин командир ылмәжы годым, шукын шүмбәш витәрән. Ик вәц шаналтымыккәжы гынә, тәдбм тышәкәнок кышкәт шумыла чучәш.

— Мам тидбм эчә шывшәдблмблә?! Пилән—пи колымаш лижә! Әлдә, тишәкәнок шырән шуәнә!—манбн, сәгбәрәл колтәвб...

Изиш лиәт, салтаквлән кого шывшәштә шөрлбш. Полковныкбм вәц полкышкы шим пашәшкә колташ, салтаквлә пбнзалтышбм лыктәвб...

Тәнәлә мә донына Октявр шачы.

Пәт-Пәршут

Октявбр мыры

(Октявбр айолан 13 и шомашәш).

Рашкалтән, рунгән, шойгән, шишкән,
Луат шбм ин Октявбр лин.
Пашәзб, хрәсән ик виш ушнән,
Тәшманбм лывшән, йәксәр шин.

Кугижән шүжбм сәрәл шуән...
Кок вуйан кучкәж йәлән кәц.
Пичәлбм кидәш цат кормәштән,
Тәшманбм шимәр лывшән кәш.

Тышманжы шовбм полой ганьок.
Мәнмәжбм йырвәш пәзыртыш.
„Советбм йашток йамдәм“! маңбат,
Выластьжбм йамдәш, сәсәртыш.

Пи волкы гань шәккләнбш цуца:
Дьәникин, Врангәль дә Колчак,
Пашараш, пунктәш мәнмәм цацат,
Мәләннә йасы... Ылын чак.

Парвалән, шужән халык йлән,
Сусу йләш эчә толтә...
Йан вашток кычән, тәрхән, йәлән,
Тәшманбм шимәр лывшән колтән.

Халаштә завод укшән шынзән,—
Пашә халык вәрсәланән *),
Мәләндб пасо тәләк киән,
Кулакшы погән, йдыркалән.

Пәзырнбк жәп гыц мәнмәм ләккә,
Шөргәш гыц парты йтарәш.
Вәр йушбм шимәр поктән ләккә,—
Пәл логыц ләкнә—айарәш.

Шимәрбм Ләнбиннә пйт вктәрбш,—
Тәшманбм шимәр сәгән шуш,
Вәрийушбв(ы)лбм пәрхәктәрбш,
Ирбкбм, йонбм ажет пуш.

Пашәзб, хрәсән шокш кәргәлтән
Вә-Ка-Пә (бә) вктәрбмдон
Нуждам, укәм пйт әгбәрәлтән,
Социализм корнәш шон.

Халаштә угыц у заводвлә—
Индустри кушкәш, йөнәлтәш.
Солаштә—угыц у колхозвлә,—
Мәләндб вәлвәл иктәмәш

Кулакшы, попшы, йойбн йбмән,
Шамланән каштыт лоштәна.
Вәр йушб йәхбм йашток сынгән,
Социализмбш мә шона.

Пашәнә шуәш, кайбн ашна,
Хозанәкна йөнән-йөнә,
Выц иәш сәббм пашә планнам
Нбл ишток бштән шоктәнә.

Пашәнә мазар йблә ашна,
Тәшманжы тәгә кәвәргә.
Вәскид пашәзб мәнмәм анжа,
Тәшманжб вәккә тәрвәнә.

Сәндәлбк вәлнә, шукәш агыл
Октявбр йырвәш рашкалта,
Сәндәлбк вәләц капиталы,
Тәшманбм тәмбк пачкалта.

Октявбр мәрбм мә мәрәнә,
Луат нәл ишкә ташкалына,
Пашәнәм йонбн мә бштәнә,—
Бшкә мә хоза йлына!

*) Войуян.

1917 и

(Лачокым сиримби)

Ирэт-вадйнэт, йэдэт-кэчэт сэдок йур. Мүлändig вйлнй ньи-ма кукшй трапаат кодтэ машаналтэш. Тэнэ шйжйжят пишок кужй начканат, сандялыкшят, халыкшат циляок ваштал-тмйла чучэш.

Тагачй Изярнйаш-тй¹⁾ пазар. Солана марывля пиш шукын пазарышкй кэнйт. Кыдыжй—эргйштйм, шольыштйм, йзаш-тйм—салтак служба гыц толйт—манын, ваш лйаш кэнйт; кыдыжй—пуштын пиштымй рушым²⁾ анжаш кэнйт.

Мяат йрвзэбй полкй когораквля паштэк, мадын—ваштыл кешня. Пазарышкй миэн шомэшкйня, мбндйрцок, прамйа турэ, Шйндйр³⁾ тйрэш пиш шуку халык погынэн шагалмым ужна.

Марла-мары монйр гыц мишйвляят цилан тйшкй валат.

Мяат, шукй халык погынэн шагалмй турэшкй миэн шонаат, вйд тйрйшкй валйшна. Анжэнә—пуштын пиштымй эдэмбйм вйдйшкй шуэн колтэнйт. Вйлкйжй рокым кйшкэн шйндймйля каяэш. Вйд тйр воктэн равй кйрйк, рицяквля

Февраль революцй лимй андакоқ эчэ большэвиквля «империалиствля вэрц шалгым вйрсы ак кед» манын, лезунгым лйктэвй. Керэнскин врэмэннй прагитэльствыжы «война до победного конца» лозунгым лыктын. Тидйм йштэн шоктышашланэн, продовольствэннй комитьетвлям йштэн. Вырсышкы колташ мо-ло киндй ситйжй манын. ти комитет халыкын кнедйм икараш цймбрэн. Фронты гыц салтаквля шйлян тйгялйнытат, шйлмашйштйм цярйш манйн, тскышты толшй салтак лан йтйаштын киндыштым ик пйрйц дянтын комитьетвля оптэн нйлйныт.

Керек кйцелә пугайыш гыньят, врэмэннй правителствы нимамат йштэн йш керт. Фронтыжы пыжлыш Салтаквля большэ-виквлян лозунг сэмйнь лйвшал-таш тйгяльэвй. Октябрь революцй лимэшкят эчэ халык врэмэннй правителствы ваштарэш кэш тйгялйн, продовольствэннй комитьетвлям шалатэн.

П Веселов—Стальын сиримйш-тйжй кырйк мары лошты ти комитьетвлям шйлатымйаш дй советвластьым йштймаш гишан ажыктымй.

дә хага царгавля кй-ят.

Вйдйштй кишй эдэмжын цйрэжй-мат палаш ак ли. Тә пай маклака, тә эдэм. Анжашят лү-дйш. Йанжят ру-уй вэлэ чучын колта.

Соасла мары вй-тйвля тидйм ужй-тат, лүдйн, йшкэ турэшйштй:

— Ой, мбн туза ара? Мә вйларзә ара?⁴⁾—манйт.

Лачокат, вйдйштй кишй пуштмы эдэм-жйм анжалашат йонсбйр. Вйлнйжй ньи-мат цэлажй кодтэ: сынзайжым капайэн лйкмы; нэржй; пйч-кын шумй; пйлышй-жй пйчкын лйкмы;

упшят кышак-тйшак вэлэ тавыкын—тавыкын кодын.

Анжэн шалгымйна годым, тамагань соасла мары, мә полкышкйна мишат:

— Ти вурсым⁵⁾ тэнгэчй пуштйн-чы, Тотар-Каси Кого Микита⁶⁾ вй-ларчйы, йшкэнйя тонйжы йлат—ман-нын, марла пэлэк-турек попыкален пуш.

Ик марй:

— Малын вара пуштынйт?—ма-нын йады.

1) Село Б-Сундырь ЧАССР.

2) Пуштын пиштымй рушыжйн фамельбйжй Запольский, йшкэжй суаслаштышы руш солаштышй йлэш. Врэмэннй правителствы годйм йштймй прод. комитьетйштй пашам йштэн.

3) Река Сундырка.

4) Ой! мбн туза ара? Мә вйларзә ара?—Ой! мам йштэнйт вара? Малын пуштйныт вара?

5) Ти рушым тэнгэчй пуштйн, Тадар-Каси (Б-Сунд. р-на) кого Микитя пуштй, йшкэжй тоныжы йлэш.

6) Кого Микитяжй Тадар-Касй соасла мары йлэш. Йшкымжым вара Цик ала турэ ййл вес сир ошмаеш лүэн пуштйныт.

— Комитьэтэра пашам бштэнчы, халыга ытларах худам шанэн. Сьянба вьларчыи¹⁾—маньйи.

Пазаргыц токына толмына годым, соасла мыштышы мары, пазарышты ма колмыжым цилэ попыш:

— Ти рушым монопольышты ровотайымыжы гишан пуштыныт. Тэ-нэчы ирок шийш тынгальнытат, кэчывал эртымешкы шиньт, нймажымат тэкалтэ кодыдэлбт. Тидын йарэ комитьэтышты ма улы пумагажым молы цилэ йылатэн колтэныт —маньн, попэн пуш.

Изэрньа пазаргыц тэгэнь масакым анжэн, ужын толна.

Тэвэ, иктэ арньа эртыш вал, манман солавлаштыт комитьэт пьдыртымы гишан попымаш шакташ тынгальи. Служва гьц толшы салтаквлэ атыаштын цилэ киндым комитьэт постарэн нальн молоат, комитьэт чльэнвлэм пишок тырын анжаш тынгальэвы.

Пазарышкы кэмь корнэш молы, кышак шон олакрак вэрэш ниньм (комитьэт чльэнвлэм) шийш тынгальэвы. Комитьэт чльэнвлэжы Азан гьц салтаквлэм шүдэвы.

Салтаквлэ вьртышток тольэвы. Толмыкышты, комитьэт гьц карэм гач солаштышы, катэ томашкы йлаш пырэвы. Салтаквлэ цилэжы 24 эдем толыныт. Нинь лошты, кым эдем, марынок ыльэвы.

Кэчы мычкы манмы гань, цилан комитьэтышты шьнзат. Йыдым коктын-кымьтын кинды оптымы кьлат докы, карэм гач пичалдон каштыт, оролат. Нинь гьц пасна кинды оптымы кьлатвлэм инвальид—Михэй эчэ орола ылы.

Оролыдэжэат акли.

Кок кьлатышты коклы вьц тыжэм пудат утла кинды погэн оптэн шьндымы. Волыстыштышы пайанвлэн ма улы киндышты цилэ тишты.

Изэрньашты эдем пуштмыкы иккок арньа эртымькы, тама, попсолаэш кого скот ли. Ти скотышкы волыстыштышы халык икты дэньньок погынэныт. Шоэн-шоэн йдыр-амашвлэят кайыкалат.

Погынэн шагалшы халык пьтэри

1) Комитьэтышты пашам бштэн, халык-лан худам шанэн, сэдьндон пуштын.

пишок тырын шалгыш Цилан ик эдем шайыштмым колыштыт. Шайыштшы эдемжы салтак. Служва гьц толын гьнь, кым-ныл кэчы вэ-лэ эртэн.

Тиды тэвэ мам попа:

— Кого алавлашты—Москвашты, Пэтроградышты, Угарманышты да фаврик-заводвлэшты ровочыйвлэ Врэмэный правительством йамдэныт Кэрэнскийым да молым, пайанвлэм пэрэгышывлэм, эчэят войуяш сьрышывлэм, шалэ-тэн поктыл колтэныт... Пэтроградэщ Совет Рабочих, солдатских и крестыанских дьпутатов лин. Кого алавлашты, шуку ровочый улан вэрэшты, цилэ вэрэ тэгэнь советвлэ линьт. Ти советвлэшты большэ-виквлэ руководыт... Мэланнаят Врэмэнный правительствы шүдымы сэмьнь бштымы комитьэтым поктыл, шалэ-тэн колтымыла. Ти комитьэт вэрэш бшкымнан комитьэтым —комитьэт бэднотым бштэш кэлэш. Мол вэрэшы лозун „Мүланды—хрэ-сайнлан, фабрик-завод--ровочыйлан“ манмы ма доннаат лин шоктыжы—манэш.

Марывлэ лошты:

— Лачок, лачок! Ти комитьэтым шалэ-тэш кэлэш!—манын саслаш тынгальэвы.

Ти салтак эчэ:

— Бшкымнан комитьэтым бштэ-на, вара анэ йьраным, алыкым, цилэ тьрлэнэ кьзыт йектэ хрэсань ылына гьньат, анэ-йьран пашам бшланна ситальк ровотайыдэлна, курымна мычкы пайан эдемвлэлан вэлэ шүнэм ньыгьктэн йлэнна. Тэ-нэ йлымна йнде ситэ! Большэ-вик-влэ сэмьнь йлаш тынгальна. Тан-влэ! Кү совдэпым бштэш сьра, иргодым погыньла. Иргодым ти комитьэтым поктыл, пыргэд колтэнэ. Вара у комитьэтым бштэш кэлэш. Комитьэт бэдноты вэлэ манмам пайан эдем кид лывац ытлыкта!—маньн попэн пуш.

Попэн пьтарьшэат, погынэн шагалшы халык вьд коэла, иканэ ик вэки лывшалташ тынгальи.

Тэвэ Пайвыл лыман мары, кук-шырак вэрэш шагальат, вьцкыж царгата йукушы дон кэртмын сасла:

— Ти антыхресты монопольи-

вләм важгә шәләтәш кәләш. Ниньн шүлбшөштәт мәдоранна бнжә ли! Айда комитьәт докы кәнә!—маньн, какляка пандыжы дон комитьәт пөрт докыла шалалгыш.

Тидьн шайажы паштәк мол марывләәт:

— Айда кәнә, айда! Мәнмән 'вь-рәм йүт, ти вьр йүшбвләлән анжыктәнә!

Тагбды вәлнбй аньәт:

— Ура-а-а!... Кәшә-ә-әш!—манмь, шукын саслымы йук цилә кымдәмбм ләвәдмбләок шактән колтыш.

Халык руж-ж-ж тәрвәнән кәш.

Бндә ижбй тама тьнәләлтәш...

Мә, кого М и х а л а дон коктын комитьәт докыла кыргызбнок кәшнә. Марьбвләәт пиш пьсбн талашән кәәт.

Саслбмь йуквлә—ольицә шәлбн кәмбләок—шактат.

Комитьәтбштй пәшә бштбшй эдәмвлә — комитьәт чльәнвлә — мыгази кымдәмәш погынән шагалшы халыклаок комитьәт пөртбн күшбл йатажәшбжб погынән шьнзбн, бшкә турәшбштй пиш шуку магань шон ләктбшвләм (выход) кьчәльэвбй.

Пйтәрлиок киндб кьләтвләм пәрәгәш дә комитьәт пөрт вьлкбй ташкәнок бнжбштй пырәп дә комитьәт чльәнвләм пәрәгыштй маньн, комитьәт вуйлалтбшы бшкә кидшй дон, салтаквлән начальнбкклан срочнй сирьмәшбм сирьш.

Сирьмәштбжбй:

Начальнику пешей охраны хлебных амбаров №кого к-та г-ну. Ж-ву.

Срочно. СОВ СЕКРЕТНО.

Леский комитет категорически приказывает приступить к обороне хлебных амбаров и комитетам. Срочно принять меры к ликвидации нарастающей волны среди собравшихся, главарей арестовать. В случае надобности применять оружие, давая выстрелы вверх.

*Председатель к-та (подпись)
1917 года ...ноября.*

Ти сирьмәшбм йажо пакәтәш пиштән, сургучдон пәцәтлән ижбй,

ик марым салтаквлән начальнбк докы кыргызтәвбй.

Тидь гьц пасна, погынән шагалшб халык лошкы колбшт каштшы-вләм вьц эдәмбм колтәвбй. Ти вьц эдәм пәл цәш йбдә толын-толын, колмыштым комитьәт чльәнвләлән попат.

Комитьәт чльәнвләлән латнагдарбшбй увәрбм иктбштәт ак кандәп. Пәл цәш эртөмбй йбдә шбдбштй кушкәш. Ниньлән вады вәкб сәрнәл кәшбй кәчбжәт, минут эртөмбй йбдәок пьцкәмбшәлтмблә чучәш. Бшкәжәт икбжәк-иктбштй лошты шбдәшкәш тьнәльэвбй вәк.

Тәвә колбшташ колтымы ик эдәмбштй пиш пьсбн кыргыз пырышат, шүләштбл-шүләштбл:

— Толыт! Тишкбй толбй! Цилән толыт! Пиш шукын ылыт. „Урам“ саслат. Салтаквлә вәс сир гьц пичәл дон ванжаш тьнәлбнбт бльы, нбнбм поктыл колтәвбй. Бшкәжбй цилән тишкбй толыт — маньн попән пушат, бшкәжбй пыток лүдбн колтән тама дә, шайблнбшы пөкәнбшкбжбй лыксброк валән шьнзбй.

Халык комитьәт докыла кәәш тьнәлмькбй, карәм гач бльшбй салтаквлә Ж. командбвайымыдон стройалт шагальэвәт, начальнбкышты:

— За мной шагом ма-арш! маньны дә карәмбшкблә пиш пьсбн, талашән ашкәдәвбй.

Карәмбштй изи әнбрбм ванжы-мькыштй начальнбкышты эчә:

— В цепь!—маньн командбвайән колтыш.

Салтаквлә пичәлбштбм кидбшкбштбй, тәгүм шьрал, лүән шуаш йәмдблбмблә кычәвәт, тура кырык вьлкблә, мыгази кьләт докы кузаш тьнәльэвбй.

Халык ниньм ужбн колтышат ваштарәш.

— Ураааа! Стреляй на своего отца! Стреляй на брата! Если нет, иди с нами!—манмь йуквлә шакташ тьнәльэвбй.

Салтаквлә пичәлбштбм пулыш вьлкбштй нәльэвәт мьнәшок ылбмь пөртбшкбштй ньмагань каманды вьчбдәок ашкәдәвбй.

Миэвәт, бшкбмәштбн ма улбш-

тѳм погѳвѳт Пустинѳшкѳлѳ — служѳмы вѳрѳшкѳштѳ кѳвѳ.

Халѳк ваштарѳш шагалаш—кого пѳшѳ ѳлѳш дѳ мол акситѳш ти салтаквлѳ лошты комитѳѳт ѳаратыдѳ-мѳвлѳ улѳ ыльѳ.

Комитѳѳт чльѳнвлѳ цилѳн тама лин колтѳвѳ. Икѳнѳ-иктѳштѳм анжат. Стѳл лоштѳ шѳнзѳшѳвлѳштѳ, стѳл вѳлнѳшѳ пумагавлѳм погаш тѳнгѳльѳвѳ. Вара кѳнѳльѳвѳт, кѳдаш сѳкѳмѳ вѳргѳмѳштѳм чѳш тѳнгѳльѳвѳ....

Чиѳн шалѳмѳштѳ лоштѳ, тагѳдѳшты ѳнѳѳт, окнѳа вашт анжалѳт:

— Анжалдок! Тишкѳлѳ толѳт! Пиш шукѳн ыльѳт!—манѳн, молѳвлѳжѳ-лѳн кѳлѳсѳш.

Ти шамакѳш цилѳн окнѳашкѳ кѳрѳлтѳвѳ. Окнѳа вашт шукок анжѳн ѳш шалгѳп. Цилѳн ѳывѳргѳ вѳлѳ амаса докѳла пѳзѳргѳш тѳнгѳльѳвѳ.

Амаса докѳ погѳнѳн шагалмѳкѳшты, пѳртанзѳкѳ кузѳмы ташкалтѳш ѳук шактѳн колтѳш. Ташкалтѳш ѳукѳш тагѳдѳштѳ ѳнѳѳт, амаса кѳлѳм согѳлт пиштѳн шѳндѳш. Молѳжѳ ти вѳрѳмѳн кѳш попазѳн:—кѳ амалѳмѳ кѳдѳжѳшкѳ, кѳ вѳргѳм сѳкѳмѳ шкапѳшкѳ, кѳшкѳ шон шѳлѳш тѳнгѳльѳвѳ....

Тѳвѳ амаса ѳрзѳмѳ ѳук,—рунк-рунк-рун вѳлѳ шакта.

Пѳрт гѳц иктѳт ѳуком ак пуѳп.

Тѳцѳн ѳѳ пытырак ѳрзѳт.

Вара ик чльѳн:

— Кѳ вара?—манѳн, лѳдмѳлѳ, ольѳн ѳадѳ.

— Мѳнѳ ылам, колтѳмѳдѳ! Малѳн вара питѳрнѳлтѳндѳ?

Колѳштак колтымѳ ѳдѳмѳштѳн ѳуком пѳлѳвѳт, амаса кѳлѳм колтѳн пѳртѳн колтымѳкѳшты мѳнгѳшок пиштѳн шѳндѳвѳ.

Тидѳ пѳрѳшат:

Шѳлдѳок! Пушташ сѳрѳт! — вѳлѳ манѳн поспѳѳш....

Окнѳа вашт пѳл кѳрпѳц маклака цун-р-р-р вѳлѳ шоктыш, чонѳштѳн пырыш. Стѳл нѳлнѳ шѳнзѳшѳ чѳрнѳила ѳандарѳм пыдыртѳн шуш дѳ тунк-тунк тунк вѳлѳ мѳрыш, амаса докѳ миѳн вазы.

Ти пѳл кѳрпѳц маклака комитѳѳт чльѳнвлѳн ѳнѳштѳм шѳлѳнок

колтымѳла чучы, пиш когон лѳдѳвѳ, кѳдѳжѳ ошѳм кѳвѳ вѳк. Тидѳ ситѳдѳмѳшѳш, ольѳцѳ мѳчкѳ ли-шѳлѳмшѳ халѳкѳн ѳукшат ѳажон шакташ тѳнгѳльѳ.

Тѳвѳ, ѳѳ вѳс окнѳа гѳц вѳс пѳл кѳрпѳц маклака цунѳргѳн пырѳн, комитѳѳт чльѳнѳн ѳалѳшкѳ тѳкнѳш.

Погѳнѳн мишѳ халѳк ул ѳатажѳшкѳ пырымы амасам ѳрзѳш, шѳш тѳнгѳльѳвѳ. Кѳшкѳжѳт когон ѳрзѳт.

Саслат.

— Вѳрсат.

— Ма укѳ.

Халѳк ружѳмѳ, саслѳмы, вѳрсѳмѳ лошты, кѳды—тидѳ комитѳѳт чльѳнвлѳжѳ кѳшѳл ѳатажѳшты гѳц, пѳрт ѳрдѳжѳштѳшѳ ылшы садѳшкѳ, нѳужнѳкѳ вашт тѳргѳвѳ.

Л-д лѳман ѳѳкѳн вѳлѳ пѳртѳштѳшѳ, вѳргѳм сѳкѳмѳ шкапѳш (гардѳробѳш) кодын дѳ пѳрт хозалан ѳшкѳмѳжѳм тѳшѳкѳн сырѳлыктѳн.

Садѳшкѳ тѳргѳшѳвлѳштѳ пѳчѳ вашт вѳс ольѳцѳшкѳ мырѳктѳвѳ. Вѳс ольѳцѳштѳжѳ пишок ак каштѳпѳт, нѳнѳм иктѳт ѳш цаклѳп. Кѳ кѳшкѳ шанѳн, кѳ кѳшкѳ попазѳн, кѳ ѳалѳн, кѳ имнѳн, кѳшкѳ шон шѳлѳнѳвѳ, шѳльѳвѳ.

* * *

Пѳцкѳмѳшѳлѳтѳш тѳнгѳльѳ. Кѳшты-тиштѳ тылвлѳѳт кѳйѳкалат.

Комитѳѳт докѳ погѳнѳн мишѳ халѳк чѳтѳ когон сасла, ружѳ.

Пѳртѳшкѳ пыраш ак ли. Кѳргѳ гѳц цилѳ амасаѳш кѳлѳм пиштѳн шѳндѳмѳ.

Ул ѳатажѳштѳ пѳрт хозажѳ—шонѳ руш ѳлѳ. Тидѳн окнѳажѳ докѳ ик марѳ мишѳт—рушла:

— Отворяѳ двери! А-то сами вло-мимся! манѳн, окнѳам рунѳ вѳлѳ, кого мышкѳндыжѳдон шиѳш.

Кѳргѳ гѳц нѳима ѳукат укѳ.

Тидѳ ѳѳ кѳрдтѳмѳн окнѳам шиѳш тѳнгѳльѳ.

Пѳрт хоза лѳдѳн, окнѳа пачтѳок:— Нѳкого нетѳ, все куда-то ушли,—манѳн кѳлѳсѳш.

Окнѳа вашт пѳпѳн шалѳмышты лошты, окнѳа лишкѳ утла шукун погѳнѳн шагѳльѳвѳ. Лѳч арыш пѳвлѳлѳ вѳлѳ чучыт. Пиш когон саслат.

— Маныт:

— Давай сюда монополю! Давай сюда членов! Убьем!... Не быть им в живых!...

Шоңы руш, тэнгэ саслымы, кырозымы йуквләм колын колтышат:

— Ну, я отопру, только их нету ведь—манбн үл йатажышкы пырбымы амасам пачы.

Халык руж-ж-ж амаса докы миэн шагалы. Цилән пырынэшты.

Пөрт циц кырен шагальэвб, сарчәлшәт вәр укә. Кычәлбт, саслат, ружгәт, вырсат.

Выргәм сәкымбй шкапәш сырәлән шагалтымы, шәлшбй йәкынбн, йәңжбй пәлә ләктбн вәкәт.

Пөртшкы пырбышы халык, комитетбн магань пумагажы улы, цилә ольицәшкы ләктын шуш.

Кыдыжы:

— Йылатышаш!

Кыдыжы:

— Аккәл! Волыстышкы колтышаш!—маныт.

Пумагавлә гыц пасна, окса сундыкым лыктынбт. Оксажы тә улы, тә укә дә цилән:

— Пачшаш! Оксажым пайбйлшаш! Ломым кандышаш! Кандәмәдә!—манын саслат.

Ик мары:

— Магань лом, хозавләштбм кычәлшәш, бшкәок пачын пуат!—манәш.

— Тбшәкән:

— Кычәлшә-ә-әш! Кычәлшә-ә-ә-әш!—манбн саслаш тәнгәлэвб.

Шошым кого вбдбм пүән сбнгәш нбмагань силадонат ак ли. Йогымы вәрбштбжы ма улы, цилә йоктара.

Тәлбй гач кычән шалгыктышы пү-әжбн иктә кәрәлрәк вәрбштбшбй тбкыжы шүкшбрәк гынь, тбдбм кбрәш, пүә урын кәә.

Тидәт сәхәнбок,

„Халык шбвәләшәт — йәр лиәш“ манмы шайа халык лошты улы. Ти тошты мары шайа такәш ак попалт. Лачок бләш.....

Комитет чләнвлә шблбнбт. Окса сундык сравачым бш моәп. Комитет хозадә шагал коды.

Йбд ли.

* * *

Йбд вашт шалгымбжы бш шо

тама халык шәләнәш тбнгәлбй. Комитет пөрт гыц лыкмы окса сундыкым дә магань шон пумагавләм оролаш, бшкә лошты гыц оролывләм шагалтән кодэвб.

Йбд пиш когон пбцкәмбш—сбнзә шбрәлашат ак кай.

Тоқышты шәләнбмбй анзбц ик мары:

— Таңвлә! тагачы тәрвәтбмбй пәшәнәм кашартымылаок бштән шокташ кәләш. Кого алавләштбй ровочывлә властыбм кидышкы нәлбнбт, манын ләшәнгбй ик салтак попыш. Мәләннәәт тидбм бштән шокташ кәләш. Мүләнды-хрәсәнәлән фабрик, завод—ровочыйлан лижбй! Иргодым ирок тишкы мбнгәшок погынаш кәләш. Кү ак тол—мә ваштарәшнә лиәш. Тбдбмәт комитет чләнвлә лоәшок колтәнә — манын, попән пуш.

Марывләжбй манбт:

— Йара, йара. Погынәнә! Тбнгәлмбй пәшәнәм бштән шоктәнә.

— Мбндбрцрәк толшбвләжбй тишток амалышты!...

— Пәлбмбвләдәм тиштбшбвлә пыртыда!...

*

*

*

Сотәмбй. Кәчбй ләкмбй тагачы бш-кай. Лыжгә вәлә тыгыды, пбргә йур йурәш. Мардәж Йылымбал сиргыц. Ионата...

Тагачы попсолошкы пиш шуку народ погынышашлык. Тагачы комитетбм важгәок шәләтәш сөрбмбй. Тагачы попсоло курым ужтымжым ужәш вәкәт.....

—Ура! Ура-а-а! Ура-а-а-а-а-а-а! Шәләтбшә-ә-ә-әш! Пайылыша-а-а-аш! Пыдыртыша-а-а-а-аш!—манмы йуквлә пишок когон карәм гач, солашкына вилбт...

Ббдлән валышывлә, карәмбшкы каштшывлә, солашкына кузатат:

—Әх! кышәц тинәр народшы погынән вәл?!... Лач, мыгази кымдәм ләвәдәшок бшкәләш, цилән карәмбшкы валат манын, лүдбн попат. Вара бшкәштбй тоқыштыла, лач кыргыжмыла, лүдбн-лүдбн кәәш цацат.

Тәвә шукат бш ли, карәм ольицә гыц:

—Ура-а-а!—йук шактән колтыш.

Изиш лият, ольица шан, кузэн шагальэвй.

Магань мары укэ! Палымбйжят, палдымбйжят, ужмбйжят, ужтымыжят. Салтакэн кашшыжы гынь утлаок шуку. Ик статбан анжал колтэтат, марывлалайт ат машаны—цилә кэм йаланвлә, ыжар, руш ыргэмәнвлә ылыт.

Погынэн шагалшы марывлә шу-кынжок комитьет чльәнён томашкы ыргэвй.

Пиш когон саслат:

—Казначэй, ләк! Ләк, ләктят гынь!.. Соикток мона! Ат ләк гынь пуштына!..—маныт.

Лачок, колышташат лүдбш.

Цилә вәрә кычәлыт.

Өлвәкй валат.

Пөрт вуйышкы кузат.

Кбләтбштй анжат.

Сарай вуйышты ыргэдйт.

Кудывичбштй магань лык улбй, нымат бш кодт.

Вара, тэвэ:

—Монна-а-а!—манмй йук шактэн колтыш.

„Монна манмы йук колшыжы цилән тй йукушкы кыргыжэвй.

Лачок моныт.

Мүгбрәпеш.

Казначэй нымат бштэн мыштыдә. Вбц-кут пачаш вбргэмбм чиэн шбндэн, кбдбштбйжбй пандбй.

Мүгбрәп вблән погынэн шагалшы-влә:

—Лыкшаааш!..

—Пуштша-а-а-аш!..

—Мүгбрәпешок бштбшәаш!

—Вбйр йбшбй! Орландарбшбй!

—Тэмтбмбй!..

Ма йук укэ. Сәндәлбк вблнб ма худа шамак улы, казначэй ти ик изи мägәлбшток цилә кольбй.

Бшкжәт, лач пат кутан ганьок, пиш когон кәкәргән шбнзбн.

—Ам ләк! пуштбда гыньят, ам ләк! Нәдә сравачым пуэм!—манмй

йук, мүләнды лбвалнб попбмыла шакта.

„Ам ләк“ маншбмок лыктэвбй.

Пиш когон шин, вбрсән, шудал, орландарән, йбмдбл комитьет докы нәнэвбй.

* * *

Сыравач народ кидбштбй.

Комитьет чльәнәт иктб улбй.

Эчә мольвләштбмәт моаш кәләш.

Шукбй вәрәмә бш эртбй. Бндәкш чльәнбштбй, вбзбйтбм моэвбй. Мольжы кышкы шон шблбнбйт.....

Сәндәлбк цевәрәмдбш. Кэчбвлә пиш цевәр лиаш тбнгәльэвбй.

Ик арнбә нәрбй эртбмбкбй, погән шбндбмбй киндбм пайылаш тбнәль-эвбй.

Коклывбц тбжәм пуд нәрбй киндбм йбләок пайблән ат шу. Ти киндбй донат шукбй тымаша, йук ли.

Иктбжбй:

—Эдәм ладын пайблбшаш!

Вэсбйжбй:

—Күн гбц нәлмбй, тбдбләнәк пушаш!—маныт.

Тәнгә саслышжы-пайан, әль пайан вэкбй шалгышбй.

Шукбйжок „эдәм ладын пайблбшаш“ манмй вэрц лиэвбй.

Пайблэвбй.

Ббрсэдәлэвбй.

Патбрланэвбй.

Киндбй ситбдбмәшәш, йәкбнбн ма улбй пурлбкшбм-худажбм-йажожбм-нымат бш кодәп, шәләтэвбй, намальэвбй, шолыштэвбй.

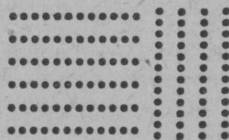
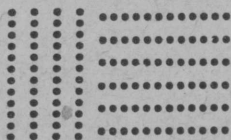
Ик и нәрбй пуста шбнзбшбй пөрт-шбмәт вбжалән колтэвбй.

Комитьет пәшә кашаргбш

* * *

Тбй шбйжбмок солавлә йбдә комитьет бәднотбвләм бштэвбй. Волы-стьеш, „Волсовдәп“ ли.

Комуньист партбй вуйалтымы дон труйбшбй халык у бблбмәшбм, вбйрйбшбйвләдә бштәш тбнгәльбй.....

XVI-шы партсейээд национальнйй политикйй гишан мам кэлэсэн.

Луатвэйэмшйй партсейээд годшэн комунист парты дон Совет власть цилэ йиш хозанлыкымок пыток социализмйш сарташ тйнгальнййт. Сола хозанлыкымат социализмйшкйй пыт пйрташ тйнгальмйй. Кйзййт кэчбйнь у колхозвлэ лиялт миат. Тоштйй колхозвланяжйй цаткыдэмок миат. Шуку вэрелэ кымдыкэш колхозан районвлэ линййт. Колхозвланя шярлйймйй, цаткыдэммы сэмбйнь, социализмбйн бйштймна сэмбйнь, кулак-нэпман йыхым йашток йам-дэн мимйнэ сэмбйнь тышманвлэ (кулак, буржуй, нэпман) эчэ когон ма ваштарэшнэ кйрэдэлэш тйнгальвэйбй. Социализмбйн бйштймаш пашайштйнэ нинйй аптйртйнэштйй. Сэдйндонок кйзййт эчэ когон йыхло кйрэдэлмаш шярлэш тйнгальнй.

Халык-йял гйц пасна нымат бйшташ аклим ййх тышманвланэ пиш палэн шонйт. Тйдйндон кйзййт халыкым бйшкэ вэкиштйй сярбйнэштйй. Сэдйндонок вэт халыкым кйзййт кыцэлэ-шон мутьат, алталат.

Национальнйй политикймат ордыжэш кодбдэлййт. Тиштакэнйят мэланнэ аптйртят. Комунист парты дон совет властын тйр видймйй национальнйй политикйм самынь корнйдон колтйнэштйй. Кйшты-тиштйй национальнйй политикйй тйрсйр кээш тйнгальнй. Комунист партыштат кыды-тидйй коммуниствлэжйй тйр корнй гйц лйвшалт кэнййт. Тидйй гишан XVI-шы партсейээд тэнэ кэлэсэн:

„Ййхло кйрэдэлмаш шярлйймйй сэмбйнь, комунист партыйй кйргйш-тйят национальнйй политикйн тйр корнй гйц- лйвшалтмашвлэ кушкййт, иктыжйй вэликодйержавнйй шовинизм вэкичйй, вэсйжйй-тйгййдйй халыквлан национализм вэкичйй лйвшалтмаш йлэш, манйн, сйээд палдыртйрэ (XVI-шйй партсейээдйн ЦК-йн пашажйй гишан лйкмйй рэ-зольуци гйц).

Ти кок лйвшалтмашвлэгэ мэланнэ пашайштйнэ аптйртят, коктыдон-

жат пыт кйрэдэлэш кэлэш. Ти гишан Лэнын тэнэ сира:

„Пйзйртйшйй (угньэтййбйшйй) халыкбйн прольэтариатшйй колонйй-влэлан, мол пйзйрнййк (угньэтйй-альтшйй) тйгылйй халыквлэлан ирйк вэрдыштйй кйрэдэлэш палшййшаш-лык дэ виков аййрэн, колонййштйй гйц у кугижанйшбйн бйшташ цацйй-шашлык йлййт. Йбнгэ агйыл гйнь, прольэтариатбйн интйернационализм сэмбйнь шанйймйжйй такэш шамак вэлэ лиэш дэ пйзйртйш халык дон пйзйртйш халыквлан пашайш-влэ лоштйй тйнам икйжйк-иктычлэан бйньанбймашят дэ ййх сэмбйн солидарностат нйгйннат лиг ак керт“. (Лэнын, т. XIX, стр. 41, 3-шйй изд.)

Тэнэ пэрви пйзйртэн бйбйшйй халыквлан пашайшййвлэлан (кйзййтат капитал кугижанйшййвлэ шуку тыгыды халыкым пйзйртят) Лэнын сирэн. Пйзйртйш халыквлэланжйй тэнгэлэ сирэн:

„Пйзйртэн урдйш халыквлан социалиствлэ бйшкймбйштйн пашайшййвлэ дон пйзйртйш халыкбйн пашайшййвлэм икараш ушнйктараш цацййшашлык йлййт. Тидйш бйбймашкйй пйт пйртэн ана шоктйй гйнь, буржуйвлэдон кйрэдэлмйнэ годйш, тйдйн алталымашвлэжйй гйц дэ мол тупйнжййвлэ гйцят, мол сандалькйвлэштйш пашайшййвлэ дон солидарностшйшйш, бйшкэ политикй-жйш прольэтариатлан пэрэгаш пиш йасйй лиэш. Пйзйртйш халыквлан ирйкйш лйкмаш лозунгвлэштйш тупйнь сэрэн, прольэтариатйш со буржуазйй алтала! (Ленин, т. XIX, стр. 41. 3-шйй изд.)

Лэнынбйн сирймбйдон тэнэ лэктэш: пйзйртйшйй (угньэтййбйшйй) халыкын прольэтариат дон пйзйртйш халыкын (колонййвлэштйшйй моло) прольэтариат икйшын ровотайат гйнь вэлэ, икйшын буржуйвлэ ваштарэш шиедэл шалгат гйнь вэлэ, социализмбйн бйшташ лиэш. Вэликодйержавнйй шовинизм донат дэ тыгыды халыквлан тонбйштйш национализм донат пыт кйрэдэлэш шүдэ, нинйй коктйнат буржуазылан палшат, манын сира. XVI-шы парт-

сийээд Лэньинийн сирбмй сэмбнь тэхэнь пынзалтышым лыктын:

Национальный политикйыштыш лывшалтмашвлэ донат, да нбнй вйкй пурын анжышывлэ донат анзйкйла комунист партый пйт кырэдэлшайшлйк. Тишэц пасна, Лэньин тймдймы сэмбн национальный политикйым бйлымашкйнэ пыртэн мимашым, эчэ халыквлэ лоштыш тёрсёр төрлэмашым (культурыштым, хозанлыкыштым цилэ халыквлэнымок икганым бштэмаш пашам. Ш. С.) да СССР-ыштыш халыквлэнь культурыштым анзыкйла пыт шэрэн колташ кэлэш* (XVI-шй партсийээд ЦК-ан отчетшы паштэк лыкмы резолюцы гыц).

XVI-шй партсийээдбн ти пынзалмашыжым тэнэлэ ынгылаш кэлэш: лывшалтмашвлэ дон кырэдэлмй годымок, цилэ мол пашавлэнамат (культуры, хозанлык пашавлэ) мэлэन्नэ национальный политикйы сэмбнь бштэш кэлэш. Тынэм вэлэ нацполитикйыштыш лывшалтмашвлэ гыц пасна, эчэ нинй вйкй пурын анжымашдонат пыт кырэдэлэш кэлэш.

* * *

Национальный политикйыштыш лывшалтмашвлэм цаклаш йасырак (вургымла дон шалахай вэки лывшалтмашвлэ гань агыл). Тбдбн пурын анжышывлэ шуку лин кэрдйт. Сэдбндонок национальный политикйыштыш лывшалтмашвлэ вйкй пурын анжымашдон пыт кырэдэлэш кэлэш.

Национальный политикйыштыш лывшалтмашвлэ махань шанымашышты, махань тупынэшлэ корныдон нбнй манман нэгэнэштй.—тидбм бндэ анжалына. Вэликодьержавный шовинизм гыц тбнгэлбнэ.

Вэликодьержавный шовинизм вургымла вэки лывшалтшывлэнь туан шүмпэлбштй ылэш: иктбжй шарлэ гынь, вэсбжэт шарлэ. Ниным пасна, иктын-иктын йамдаш ак ли. Вэликодьержавный шовинизм пйтэрбнэт гынь, вургымла вэки лывшалтмашымат тбнэмок, сагажок пйтэрэш кэлэш.

Вургымла вэки лывшалтмы вэликодьержавный шовинизм статьян ровотайышывлэ кычэла шанат? Нинбн шанымашышты тэхэньб:

1. Тоштын пбйбэртэн урдымы тбгбдй халыквлэнь хозанлыкбштйм

бнэштй идустриандэп. Тоштй статьян изи автоном область-республиквлэм сырйо ровотайым (пушы) вэрвлэм вэлэ бштбнэштй.

2. Тыгбды халыквлэ гыц прольэтариатым (пашазбйвлэм) бнэштй бштгэп. Тыгбды халыквлэ гыц лакшбй эдэмвлэлэн завод, фабриковлэшкы пыраш йори аптыртат.

3. Тыгбды халыквлэнь автоном областывлэнь мбйлэндбштйм шараш кэрэл лин мимбй годом нинбй аптыртбйбт, „РСФСР-бн пашажым пбдбэртэдэ“, манбт.

4. Халык-йэл лоштй антисэмитизмбм*) шарат. Кбзбйт кбды-тидбй комуниствлэ лоштат антисэмитизм шарлэш тбнгэлбн.

5. Национальный политикйым бндэ шуэн колташ кэлэш, манбт, аккэлэш лыктыт. Национальный культурымат лүктэш пбрахаш кэлэш, манбт.

6. Вэликодьержавный шовинизм вэки ровотайышывлэ: „автоном областывлэм, республиквлэм виков йамдаш вэрэмэ шон“, манбт.

Нбнй манмыла, аныат лачокок автоном областывлэм йамдаш вэрэмэ шон? Аныат лачокок, тбгбды халыквлэнь культурыштым, индустриштым, прольэтариатыштым шараш лүлтэш ак кэл? Анжал-анжэна тэвэ.

Областывлэ, республикбвлэ цилэнь икгань культуран лимбкышты вэлэ, (йамбт) ик кого республикбшкбй пижбт. Лэньин сирбмб дон, цилэ сандэлбк вблбнй ревблүцы лимбкбй ижб, халыквлэ лоштыш тёрсёрвлэ (пасна йблмб, шуку йиш культуры дэ молат) йамбн кэрдбт. (Тидбй гишан Лэньин XVI т., 178 стр. сирэн) Ти тёрсёрвлэжым кбзбйт мб бшкэок ужбнаш. Промышльэнностьбн 1927-шй иаш цилэ дохотшым эдэм йбдэ пиштбмбкбй, тинэрбн попаза:

1. РСФСР коргбштбшй 8 республикбшты дэ Срдний Ази дон Закавказйбшты—39 тэнгэ гыц;

2. РСФСР коргбштбшй руш районвлэштыжбй—89 тэнгэ рэдбй гыц—кок пайат утла!

Тбмдбмаш пашаштат кого тёрсёрвлэ улб:

*) Йэврэй халыкбм худаэш, йарбдймэш ужмашым, нбнбм ужбн кэртбймаш шарбмашым тэнэлэ манбт.

1926 ин СССР-ыштѣ, цилә халыквләм нәлшәш гынь, лыдын сирән мыштѣшвлә 39,6% ылън, рушвлә лошты 45% ылънѣт, Узбәквлә лошты—3,8%, Туркмәнвлә лошты—2,3% вәлә,

1927 ин СССР-ыштѣ тымәншәшлык ырвәзбвлә ло гыц 70,1% (1 ст.) школыштѣ тымәншәшләнѣт, Украинѣштѣ—80,5%, РСФСР-ыштѣ—68,7%, Туркмәнѣштѣ—31,1% Узбәкѣштѣ—27,6%.

Тыгъды халыквлән культурыштѣм хозанлыкыштѣм кызыт йактә чынь лүктәннә гыньәт, кәрәл вәршыкы эчә шукы лүктәш кәләш. Тидындон, XVI-шы партсәздѣштѣ Сталын тәг тәгә кәләсән.

«Цилә йиш халыквлән ышкымыштѣн йылмок кодеш гынь, культурыштѣ, ыләм сәмыштѣ (бытыштѣ) дә молжат ышкымыштѣнок кодѣт гынь, автоном областывләм дә республиквләм йамдаш цацымаш пролетариатгын диктатурѣ ваштарәш кәмәш реакционнѣй (капиталиствлә сәмынь) шанымаш ыләш. Тыгъды халыквлән республиквләм, областывләм йамдән шумыкы, мѣльионын ти халыквлән әдәмвләштѣ ышкә йылмыштѣдон тымәншәш ак кәртәп лиәш. Школвлә, судвлә, администрацывлә, хозанлык дә молын организацивләт, учрәждәншәшвләт, нынын йылмыдон ак ровотаәп гынь, социализм стройымаштѣ нынѣ пыт палшән ак кәртәп лиәш. Национальнѣй политикыштѣ лывшалтшывлә тидым пәләт вәл?»

Великодѣржавнѣй шовинизм тыгъды халыквләм пыцкәмышәшөк кодынәжѣ, культурыштѣм, хозанлыкыштѣм лүлтәш әптѣртѣнәжѣ руш кулак сәмынь шанән, тошты годшылаок (облаस्थ्यләм йамдән), тыгъды халыквләм пызыртѣнәжѣ. Великодѣржавнѣй шовинизм мәнә нә социализмым ыштәш әптѣртә, сәдындон тидыдон пиш пѣт кыредәләш кәләш.

* * *

Комунист партѣн национальнѣй политикыжѣ цилә халыквләлән ырыкым пуән. Октявр рәвольүцѣ годым, тыгъды халыквлән буржуазѣ—буржуазнѣй дѣмократ манмывлә куғижәм дә бәлогвардәйцывләм поктән колташ палшәвѣ. Тынәм руш буржуазѣ лывәц карангаш шанән, нынѣ мәнәннә палшәнѣт. Кызытшы, социализмым ыләмәшшыкына пыт

пѣрташ тынәлмыкына, нынѣ мә ваштарәшнә кәйт. Тыгъды халыквлән комунист партѣвлә көргыштәт (буржуазно) дѣмократичәски национализм вәкы лывшалтшывлә кайаш тынәлбнѣт. Ти йиш шовинизм (национализм) тәнә шана:

1. Культур пәшәштѣшы, хозанлык пәшәштѣшы йәл гыц пасна, ышкәтѣшөк ровотайбнәштѣ, мол республик-облаस्थ्यлә гыц викок айырлыңәштѣ.

2. Культур дон идѣэологичәски манмы пәшәштѣм кәчѣ лүлтәш дон кәчѣ шәцмәш вәлнѣш буржуазин сәмынь колтынәштѣ.

3. Культур пәшәштѣм пәшәзбвлә дон нәзәрвлә гыц паснаок ыштѣнәштѣ. Йыш сәмынь анжән ак ыштәп.

4. Тыгъды халыквлән культурым лүлтәш ак палшәп. Комунист партѣ дон Совәт властыән ти кого пәшәштѣ нынѣ әптѣртән шалгат.

Ти шанымашвлә вургымла вәкы лывшалтшывләлән пиш палшат. Тыгъды халыквлән национализм донат пѣт кыредәләш кәләш.

* * *

Мәнмән областнаат ти самыньвлә гыц карангә, Мә донбнаат ти самыньвлә улѣ ылѣт. Кырык мары районыштат вәликодѣржавнѣй шовинизм улѣ. Тидыжым тәвә мавлә анжыктат.

1. Кырык марык гыц ләкшѣ пәшәзбвлә мәнмән пиш чѣдѣ. Мары ло гыц пәшәзѣш шәвшмашыжат пѣт агыл, кынамжѣ эчә әптѣртәт вәлә.

2. Кырык марын литьәратурѣ укә ганьок, пѣтәриш школыштѣ-тымдышашлык кныгавлә вәлә изиш улы. Литьәратурѣ йажәомдым—анзыкыла шыкымәш пәшә пиш худан кә.

3. Учрәждәншәшвләштѣ, организацивләштѣ марын гыц ровотайшышвлә чѣдѣ ылѣт (33%).

4. Рушын ровотныквлә марынвләлән ак бнәнәп. Марывләм ровотайән мыштѣдымәшәш шотлат *).

5. Рушын ровотныквлә кыдыжѣ кызытәт, тошты годшылаок марынмы мыскылат**).

*) «Кыралшы» 129 №-р газетгын «шовинизмым тыг гыцок пѣтәрымәлә» статьяштѣ тәгә сирѣмѣ.

**) «Кыралшы» 121 №-рәштѣш «Йорофәйв—фаврик вуйлалтышә, рушын

дон марён ровочййвләм айбра, мары-
вләм чотэш ак пишты» статьяшты ти
факт анжйктытымй.

6. Тэхэнь самённьвләм шукй пә-
лат гыньәт, ти самённьвлә дон пй-
ак кырәдәләп: национальнйй поли-
тыкым төр виктәрэн колташ цыцы-
маш укә ганьок. Тидй пиш кого
самённа ыләш.

Ләннинь сирьмй сәмьнь, XVI-
шы партсейездьин пйналмыжы сә-
мьнь, мә ти самённьвләм төрлән
колтышашлык ёлына.

Национальнйй польитикым Угар-
ман край II-шы партконфэрэнцй
шүдёмь сәмьнь мälәннә видәш кә-
ләш. Нацполитыкй гишән ти кон-
фэрэнциштй паснанок кйтйрымы,
Столъяр тән ти гишән докладым
ёштән. Тидьин докладшы паштәк
лыкмй пйналмаштыжй тәнәлә кә-
ләсёмь:

«Мәнмән партьёнан шайылач ко-
дшй тйгыдй халыквлә гишән вид-
ёмь польитикй сәмьнь, крайыштй-
шй автономивләштй промьшьён-
ностьым дә пролетариатым (авто-

номиштй ёлыш халык гыц) ёштй
шашлык ёлын» гайыш-
тыш парторганизацин пиш кого
пәшәжй ыләш.»

Тишәц пакылажй (тй рэзолюци-
шток) махань промьшьённостьым
дә кыцәлә лүлтәлшашлык ёлына,
маньин, кәләсёмь.

Кокшы край партконфэрэнцй ти-
шәц пасна автономивләштйш парт-
организацйвләлән тәвә мам шүдән:

1. Вуйлалтём пәшәшкй ёшкә ха-
лык гыц шукуракым (батраквләм
нәзәрвләм) пйрташ.

2. Ёшкә халык гыц шуку специ-
алиствләм йәмдёләш;

3. Ёшкә йёлымьдон шукй лытәра-
турым халык йәллән кәрәләм лык-
таш.

Культурым, хозанлыкым дә мо-
лымат лүлтәш.

VXI-шы партсейездьин дә край кон-
фэрэнцйин шүдёмьжым мälәннә цил-
әлянок пәләш дә ёлымәшйшкй пыр-
таш кәләш.

Национальнйй полйтыкым төр
виктарән колтәнә гынь вәлә, социа-
лизмьм йёйләрәк ёштән кәрдёнә.

II Ромашкин.

Капитал ваштарэш.

Корны гыц каран, капитал!
Тёньын пйтйш пәшәет,
Пролетарий корнйш ләктй—
Ёндә тидьин шәмәнәт...

Октябрь йактә труйыш халык
Тыләт вуйым кымалы,
Тёньын кого ләлыцәдём
Түләш пиштән намалы.

Шурны вёлнй хресәнә труйыш,
Шкымжын вижым пйтәрйш.
Патькалтышын пүжвёд йогән,
Тыләт йәрйм ситәрйш.

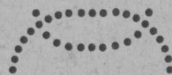
Шукй кужы курым мычкй
Пүжвёд йәрштй нүштйльйц.
Шләнәт кәрәл вырсы воктән
Салтак вьрйм шукй йүц...

Октябрь вадны труйыш халык
Тёньым викок сымьрйш.
У сәндәлык СССР-эш
Тыләт йәмьм капайыш.

Луат кым и эртән кәштә!
Ти жәп мычкы и-йьдә
Октябрь кәчын тёньыләнәт
Мә „поминкам“ ёштәнә.

Йакшар плакна вьль-вьль кайәш,
Тагыж гачок пәлдьрнә.
Тидьин анчән труйыш халык
Мол вәрәят тәрвәнә.

Туркажы, Китәй дә молжат
Кидәш кольмым кычышаш!
Капиталым кропйш пиштән
Шьгәрләшкй нәнәшәш...

ТУМЭР

(Йори анжыш миэн сирымь)

Йыдым мишнә.

Тумэриштёш понар сотывлә мёндёрцёнок цолгэ вэлэ валгалтыт, тёньюм токыштыла аздарымьла, ўжмьла чучыт.

Алыкдон пётарли кэшнә.

Пулән погынэннә. Пүэргёвлә ровотайаш кэят, ёдёрәмашвлә марывлэштё докы качкышым нэнгэят, ужаш кэят.

Лявёрән. Токо вэлэ йур йурын.

Шукыжок станцишкё ашкётнә.

Шайа гёц шайа. Тэгү аньят, шёргышкё пёрымькёна:

— Мёскэвлә улы вара?—маньы.

Пүэргё йук:

— Улы... Ёшкавләм топлот зорайа,—манэш.

Пёрви мёскэ шёргеш хоза ылын. Кёзёйт ти хозан праважым йамдымь. Кёзёйт паровозвлә шёргы мычкы шижкөн саслэн кёдалыштыт, трактёрвлә тургэ мырат, тавар йуквлә шуткэ вэлэ шактат:

— Ту-у-ут!..

— Тр-рр-т-т-трр!..

— Тык-тук! Тёк-тук!—

Шёргы кузэн кэя вэлэ мёгёрә.

Эдэм дон нинь хоза ылыт.

Кэрэк тёнгелә гёнъят, лишёнъец-мёскэят ак цакны. Йыдым моло станцишкё мия. Дә махань—йыдым! Ик ёдёрәмаш соты кечён кёртныи корныдон кэшёлажы мёскэм ужын. Йара эчэ шёлын поспёян.

Ёшкавләм моло мёскэ шуку тэ-кышкэдён...

Станциштё соты кечё годшылаок соты—кого понарвлэят сотэмдэрят. Халык эчэ ак амалы. Клубыштыи цииц погынэн шёнзёйнёт. Спэктаклышым анжат.

Станци мычкы паровозвлә лэс крузыман платформывләм шёвшёдёлёт.

Сола гань—шуку бараквлә шён-

Тумэр пристин.

зят. Пальём эдэмвлэем чуч-чуч монам вэк...

* * *

Анжём:

— Ик имньиэшкё, вэсы, кёмшы.

Анзыл имньиштё йакшар плак.

Цилажы иктә 200 имньиэшкё.

Тэхэнь кого обозым кёзёйт йактёмьнь уцтэләм.

Тидё Йуксар район сола марёвлә Тумэр станцишкё вэскидвлэшкё выжалышашлык (экспортлык) лэсым шёвштэн кандэнт.

Марывләм йадатат:

— Вимәм ёштэнә!—маныт.

— Вэц ийш пашәм нёл иштё ёштәш палпэнә,—маныт.

Тёнгелә пашә ёштёмём ужатат, ти кого пашавләнәм нёл иштё ёштэн шоктёрә мантэжы атат тырхы.

Вимәдон толпы марёвләм станциштёш дә пристинёштёш пашэзёвлә дон служышывлә йакшар знамёвләдон вәш лиэвё.

Митинг ли.

Пашә ёштәш келэшят, митингыштё шукок ёш попеп, шёвштэн кандым лэсым платформышкё крузаш субстныкым ёштэвё.

8 платформым Орэхов-Йарышкы крузэн колтэвё...

Тэнгә мә социализмём ёштэнә.

Молот сёвалмё йёдэ, тавар роалмы йёдэ социализмёшкё лишёвлэмёна.

Пыси сёнзән, кабиньётёштёштёш моло шёнзёшчё опортуниствлә вёлэ анзыкёла кёмнәм ак ужэп. Нёны каракла со ик мёрёштём мёрат:

— Пашадам соикток ёштэн ада шокты, маньт.

Мажы:

— Кэрэк ма-дә ёштэн шоктәнә, —манына.

Кун шайа вара лачокеш толэш?

Цифрвлә нигынамат ак алталәп. Ёнәт ёнъәнй гыньәт, нёнйлән ёнъәнәт.

Тумәр станци вәрйштй пәрви нимат укә ылы. Кызйт кого сола гань стройән шындёмй. Кёртнйи корным кантоныштына уштәлнә ёльй. Кызйт 70 километр кыт циләжй стройымы дә тәнә эчә 40 километр корны стройымы лиәш.

Шпал пёчкәдём 6 заводым стройымы лиәш.

Тәнә Волжски льэстранхоз пашәзёвләлән ёләш: 60 баракым, 17 пёртём стройа. 1 школы, 1 клуб стройалтыт.

Ма, тидёвлә анзёкыла кәмәш агыләп ма?

Пашәнәжй гынь лачоккок кого, нәлы пашә ыләш. Тәнә цаләжй ик Волжски льэстранхозок 1700 тйжәм кубомәтр льәсём йәмдёлёшәшлык.

Ирсә шпалвләмок 1 мёльион дә 200 тйжәмём ёштёмёлә.

цакнй. Шокш кәргәлтән ижй пәшәм пыт кычәнә дә кэрэк ма-дә ёштән шоктәнәок!

* * *

Тумәр пристин.

Тәлым тиштәкән сәрнәләшәт вәр укә. Имнйешкёжы, йәләшкёжы шанок лит.

Кызйт тәләш йәмдёләт.

Пёртвләм тёрләт, шокшәмдәт. Машинәвләм чиньәт.

Шпал пёчкәдём завод гёц льәс пилышй заводым ёштәт, нёл раман лиәш.

Пристинжй ик поратка сола гань —томавлә шёнзән кәәт. Качмы вәр улы, клуб пәшәм ёштә. Пәшәзёвләлән бараквлә стройёмы.

* * *

Пашәштй ситёдёмәшвләәт улы. Качмы вәрйштй (столовййшты) утла худан пукшат. Тумәр станциштйшй качмы вәрйштй кок йиш качкышлан—ләм дон вёлвәл качкышлан—50 копәкым нәлйт.

Качкашёжй йёрнәт.

Лёмжй вәлә—пай ләм. Пай аражым атат уж. Пропка лаштёк постол маклакавләм пиштәт гыньәт, нымә тотжат укә.

Акшй гынь—шёргы.

Тумәр пристинёштй шпалвләм локсёнзйт.

Ти пәшәвләм ёштән шокташ мань, 43 тйжәм йәләшкё эдәм дә 13 тйжәм имнйешкё кәләт.

600 тйжәм пуд нәр киндй кәрәл лиәш.

Ти пәшәвлә гёц ма лүдён ана

Станциштйшй служышвләлән: —Столовйён пәшәжым тёрлйшәш —маньым.

Кидёштём вәлә шарәлтәт:

— Собраньёвләшты моло шуку поләннә, толкыжы вәлә укә,—маньт.

Иктѣ:

— Мәнмән столовыйышты начальнык постол вуйлалтышывләлән вәлэ йажо качкышым айырән пуат, мәләннәжы худам—мышкылытыш постолым оптән пуатат, йара...—манәш.

Ти шайам мол эдәмвләят лачокәш лыктыт. Сәдъндонок сәмнәән пәшәзѣ, служышывлә нигынамат столовыйышкы качкаш ақ кәп.

ТУМЭРЫШТЫШЕҢИ шпал завод.
Кезыт ти завод гыц 4 раман льес
пилым заводым бштәт.

— Ирса шолтым турим качкам гыньәт, столовыйыштышы гыц однака,—маныт.

Шайашты лачокәшок толәш.

Сәмнәдымы пәшәзѣвләләнжы вуйым пукшән лыкташ йасырак.

Качмаш вәр пәшәм кәрәк ма-дә төрләш кәләш. Пәшә ашнындары-машты тидѣ пиш кого палшымашым пуән кәрдәш.

Ти пәшәм тәнә бштәш кәләш:

Столовыйвләм когоэмдәш кәләш.

Качкыш йажо дә шулдакән лижы.

Кәчѣвәл качкышым вәлэ агыл, ирокәт, вадәшәт пәшә бштѣшвлә качкын кәрдѣшты.

Кәчѣвәл качмаш годым, заводвлә гыц моло столовыйышкы мѣнгәш-аньәш кашмашәш пәшәзѣвлә вәрәмәм такәш бнжѣшты эртәрәл, манын, йори шѣвштымы (тѣэрмос манмы) әтѣвләәш заводвләшкы, дә мол шу

кы пәшәзән вәрвләшкәт, кәчѣвәләш качкышым нәлѣн миаш кәләш. Савала, плошка әтѣвләжы моло пәшәзѣвлә бшкымыштынѣм сагашток нәлѣн миән кәрдѣт.

Тәнә бштән шуку вәрәмә пәрәгәлтәш...

Партйачәйкывлә дә рабочкомвлә ти пәшәм йөндәрѣмәш гишән пѣт шаналтышты. Тәл шөәш вәлэ, шукач кодтә...

* * *

Тумәр станциштышы фәльдшѣрдон практиканткы врач лошты пурын ылымәш укә.

Со сорәдәлыт.

Иктѣжы манәш:

—Тәнә бштѣшәш!

Вәсѣжы:

—Тынь нымат ат пәлы, тәнәлә агыл!—манәш.

Тагѣдыштын әньәт лачок.

Тилошты практиканткы врач фәльдшѣр вѣкы жалвѣйаш манын, Цик алашкы кыдалын. Лѣкәрсѣвләжымы сѣралән дә сѣравачвләжы-мәт сагажы нәнгәйән...

Шушѣран ровочывлә моло шушѣрыштым пидѣктәш миәтәт, пидшәшлык бинтѣжәт укә...

Мѣнь ылмәм годым кым кәчѣ эртән ылы, практиканткы врач әчәт ала гыц толын шотә ылы.

Шукыланжы тошты лъавыран би-
тывламок вьдылыт...

* * *
Тэнэшы шьргы паша эче тынга-
ляятэш вэлэ. Ти паша йажон кэжы

маньн, нымахань самыньвлэят, тор-
мыжвлэят бнжышты лиэп.

Пашам тормыжлымашвлэдон пыт
кырэдалаш кэлэш. Цаклымы йьдэ,
важгэок ниньм лыктын шумыла.

КАРАЗОРАН ПРИСТИН. Картын-
ыштынэ пашэзывлэ бльымь барак-
влэ ёлыт.

Пэт-Пэршут

Шьргы пашашты

Цуткэ вэлэ
Тавар йук
Шьргы мьчыкы
Рышкэлтэш:
Цыц-цут!
Цыц-цут!—
Тарваш вэлэ
Шапналтэш.

* * *
Цужгэ вэлэ
Пила йук
Сасла, мыра,
Сыгыра:
Цыт-цут!
Цыт-цут!—
Пушаньвлэм
Пычкэда.

* * *
Цилан пилат,
Пыт ыштат,
Роат, йорат,
Пашалат—
Ку чынь
Кэрдэш?—
Тангаштарат,
Талашат.

* * *
Пыт тангашэн,
Талашэн,
Хозанлыкнам
Вьц и планнам—
Кэрэк
Ма да—
Ньл ишток ма
Ыштэнэ!

ЭРТЫШЫ КАНҢЫЖ.

(ОЧЕРК)

Шукәрдәт агыл, шокшы айаран кәчәвлә шалгат ылы. Тыр, мардәж-тәмь игәчәй годым, Йылжы кого валәш опгалмы шәбрәтәм хрусталь-лаок чучәш ылы.

Кәзәтәт Йыл тәхәнә агыл.

Кого вәдшәй кәлмәшәй, лудалгышы ртутьла вәлә кайәш.

Сир сага пароходвлә моло шалгат, вәд коәш мадыт.

Канҗы гач кашмашәш ошәмәш тәнгәлшәй йакшар плакышты мардәжәш ләвшалтыт.

Мардәжәш кышкәдәлтшәй пәл лаштәквлә уләйцәнок йогат; пароход мачтывләәш изиш вәлә ак тәкнәп. Пристинәштә канҗышәй гань чак агыл.

Мардәжәш кәлмән шәйцшәй пассажирвлә йшкәләншәштә тыр вәрәм кәчәләйт. Ушты гәйц йәймәт.

Тәвә пароход толәш.

Мәндәбрнәт агыл.

Цилән вәрәшшәй гәйц тәрвәнән кәвәй. Бильәтвләм выжалымаш кассы окня доны цәрәт лин цагалы.

Кассы окня пачылт кәш. Тәшәцәдәм йук шакта:

—Кышкы?—манәш.

—Ильинкәшкәй.

—Махань классым? Йәйләрәк!

—Сәк шулдашым...

Вәс йук:

—Шавашар йактә.

Кымшы:

—Азан йактә.

Циләнок талашат, саслат. Кыдыштын тыгыды оксашты моло укә.

Тәвә свисток:

—Ту-у-ут!—шакта.

„Алмаз“ пароход пристинәшкәй миә.

Тәрвәнжәй: „дом отдыха Нижкрай-страхкасы“ сирәмәй.*)

Пароход гәйц плотнык артәәл дә йок-кым пассажир ләктәвәй.

Пароходышкы шәйнзәш тәнгәлзәвәй.

Пәшәзәй дә служәшәйвләй кәнәм жәпәйи вәлә пассажирвләм „Алмаз“ ак шәвшәтәй. Кәнәм жәп эртәмәккәжә пассажирвләмәт шәвшәтә.

Парсын цәлкаан, чиялтәм тәрвән „дама“ пыра. Вәлнәжәй одьәколон пәш вәлә.

Кок чәмоданан йдәйр.

Попат йәл гәйц анзыц пыраш цаца, үпшәй вәлә аржала йожалтәш.

Кымшы свисток.

Пароход карангы.

Уләйц вәс пароход куза.

Вәд коәш пәдәргымах гәйц лүдәшәт, „Разин“—пәрәвоз, тәй пароходлан шишка. Манәш:

—Ольә-ә-ән!

—О-о-о-льән!

—О-о-о!..

Йукшы пиш изи. Шәйшкәлмәй годым сәйгәршәй сасна игәлә вәлә чучәш...

Тәвә ала гәйц оркәстр йук шакташ тәнгәлзәй. Музәйк сәмдон рошкә вәлә 1908 ин шачшы призәйвнәйквлә ташкал кәят.

Пәрвишәлә мәгәйрәмәш дә ойхырымаш моло укә.

Сусу ылыт.

Ышкэ сандайлыкыштым капиталиствлэ гыц пэрэгаш кээт.

Рушынжы, марынжы—цилэн икараш йарлалтынйт, ик эдем гань ылыт.

Пристиньшкы мизвэт, шутьям йштат. Ик Виловат вэл ёрвезы танжым пуштыр гыц мадыла мышкындэн колтыш. Тьдыжы:

—Кыравэцэм!.. Ньыктъртышыц вэт,—манэш.

Цилэн ваштыл колтэвы.

—Соикток качкат...—маньт.

Ик ёрвезы танжым првожайа да попа:

—Мимькэт сирь,—манэш.

—Йара. Тынъат сирь. Колхозышкына иктэ махань журналым сылэн колтэм.

Изиш лимыкы, првожайышы танжы сьлыкын попа, манэш:

—Салтакэш кемэтшы гынь пиш йаралэш толэш. Мьнъат кэнэм ылы... Тымэнь толаш сөрнэм ылы... Ыш нэлэп, „на год остаешся“ маньэвы... Вычымэм ак шо..

Ик салтакэш кэшы—рушын, ёды-рамаш докы миш,—тэ ёдыр, тэ ватыжы, палаш акли.

Коктын шуку пьжгэвы, попэвы. Кээш шагалмыкыжы, ёдырамашыжы:

—Йажон тымэнь толок!—маньы.

Тьдыжы, салтакла цештмы пуэн:

—Слушюся, Манечка!—маньы да йьралтышят, тангвлэжы паштэк пароходышкы кыргыж пьрыш.

Кым свисток шактыш.

Пароход карань.

Пристин гыц ош савыцвлэдон равэдыт. Пароход гыцат ошын-ошын савыцвлэ кайыт.

—Цэвэр!..

Салтакэш кэшывлэ каньжым сагашты нэнэмбляок чучын колтыш.

Каньж йьдэок Йакшар армишкына угыц кушы ёрвезы салтаквлэм пуэнэ. Тыр пашанэ йажон кэжы манын, буржуйвлэ вькына шагалмашэш йамды лиэш манын, Йакшар арминэм цаткыдемдэнокшалгэнэ..

Каньж эртэ.

Пьлгом пьлэнэш, магыра.

Эртыжы вэлэ. Ыжал агыл.

У каньжывлэ эртышвлэ гыцат йажо лит.

—Социализман лит...

Игнатъев Н.

ВУРСЫ МАРДЭЖ

Роман
(ПАКЫЛАЖЫ)

V.

Лакэмьм...

Мокрый ольицаштышы постойалый двoryшты амалэн ёлэнэм. Азанышты тиды сэк худа ольица ылэш. Вэсы тэхэнь ольицажым атат мо. Тиштэкэн арньашты иканак имньи пазар лиэш. Кэчынок ти ольицашты: йукшывлэм, шиэдэлшывлэм, киэн кашывлэм, шолывлэм, прости-туткывлэм моло ужалтэш. Лач пурьы ышан эдемжым тиштэкэн шоэн вэлэ вэш лимьлэ.

Азанышкы мимькэм, сэк пьтэ-риок Спасски мьнастирьшкы кэшым. Мол мьнастирьвлэшты, мьнъ Шур мьнастирьым ашыш пиштышым,

мишывлэм амалаш пыртатат, мьнъымат пыртат машанышым. Шоны манак гыц йадымат:

— Мэ амалаш ана пырты,—манэш да постойалый двoryшкы кэш шудыш.

Иктэ коклы эдем гыц йадыштынам. Чуч-чуч монам.

— Постойалый двор кышты? Кэлэсёдай ылнэжы,—манам.

— Тьшкыла кэок,—маньт.

Ик мазар кэтат, эчэ йадат.

— Тывэш, мьндьрнйт агыл,—маньт.

Сотыгэчы ылгэцат, йыт ышкыла. Ала ольицавлэ цулгэ вэлэ йолгыжыт. Тагашкылажы ашьат кэшаш. Омат шоэш, йаньёлэнат шьнзынэм.

Лач ольицэшоқ пырэн вацмы шон-колта.

Постойалый дворышкы пйрэн шагалымат, шыкш вэлэ — тавакым шывшын шйндэнйт. Нарвләштй, платъя вйлны бйлышы эдэмвләжбйм трүкбштй атат уж, йукушты вэлэ шакта. Эчэ ак амаләп. Ик мазар шалгалымат, ижбй эдэмвләм ужаш тйнгәльбйм. Нар вйлнок качкыт, йүт, хартла мадыт. Тыл лишнйшвләжбй мам-шон лыдыкалаш цацат. Ик кйрәсин лампы вэлэ анзыл стәнһәштй кечә. Шукыжок пйцкәмбштй шйнзәт. Нйнбйжбйм атат уж, кахырым йукуштым моло вэлэ колат.

Бйдрәмәшвләят улы, әзә йуквләят шактат, йүкшйвләят икты-вәсбй дон пыльәм кйчәлйт, саслат. Тәгү әһнәт мәгйрә. Икты мырым тәрвәтйнәжбй.

Нар вйлнй вәрйм шйм моат, нар лйвәкбй, пырак лошкок пырэн вазым. Омәш шөшәт, тйшәкәнок йажон амалән кәшбйм.

— Тагачәш йара, вара вәсбй йажо вәрйм моам,—маньым дә ти шанымашәм такәш шанымаш вэлэ ылын. Вәс ватәрбйшкбй кәш бйш ли. Журавльов ылам маншы эдәм оксаәм алталән нәлмбкбй, иргодәш-бйжбй ик урәмәт котә. Кәчйвәл йактә пәшәм шужәнок кйчәл каштынәм. Лач митбйм вәржәт бйш кодт машаналтәш.

Дворныкәш йадаш пырәнәм.

— Аккәл,—маныт.

Пыловойәш *) йадым.

— Шолбйшташ тымәнһок,—маныт.

Качмәм утлаок когон шон шйнзйнәт, ик лапкашты:

— Христа ради сыкйр лаштыкым пуәмәдә,—манам дә бйшкәжбй утлаок намысланән шйнзйнәм.

Таза хоза:

— Ровотайаш кәләш!—маньы.

Ик статъянжбй—намыс. Мбнь лачокок ровотайән кәрдәм. Вәс сәмбньжбй—орланымыла: пәшәжбй укә гбнь, кышты вара ровотайымыла? Ровотайок маныт, пәшәжбйм ак пуәп. Сбнзәкйрәток мыскылат вәт.

Кәчй мычкбй нимат качтәләм. Столовыйвләм, калац-булкы күәшмбй вәрвләм әртбймәм годем, пиш шбй-вйлбвйд толәш, лач кыдбй булкы-

* Официантәш

жым роалтымөк шөшш. Столовый-ышкы пырәтәт, йәл качкын шбйнзйшбйм шужышы эдәмлән анжаш пиш йасы, кбдбйжын качмбйжбйм ужатат:

„Изиш мбйләнәм ак коды вәл?—машаналтәш,—йадмыкыжы, пуа вәкәт“...

Тбйвәш оголбйштырак ик эдәм шбйнзә. Йажо выргәмән. Пальтожбй мо-ло ййлгбйжәш вәлэ. Бйшкәжәт пурь эдәмлә чүчәш. Стөл вйлнбйжбй калац-сыкыр лаштыквләжбй кырык ара гань торәлкәш оптән шбйндбй-мбй. Ләмжбйм качкын тәмбй, тама, торәлкәжбйм өрдбйшкйрәк шбйкәльбй. Ләмжбй пәл торәлкә, пайжат улыла чүчәш.

— „Анжы, йадам... Анжы токбйжы миәм“...—Стөл охол доран шбйнзбйл-дәлбйнамәт, шанән шбйнзәм.

Когонһна лошты вбйц-кут ашкыл вәлэ. Йадшаш вәлэ ылнәжбй дә ма манбйн йадшаш? Ти эдәмжбй вәт әтбәт агыл, пәлбймәтәт агыл. „Кадәмә, йә, кодшы ләмәдбйм качкын колтәм“, манынок ак йары. Йадын мбйшташ кәләш. Миәмәт: „Йымы гань пурь лимә, тагачбй нимат качтәләм, кодшы ләмәдбйм ат пу вәл“? манаш сөрәм.

Тәңә йадмыкбйжы колы ак пу вәл? Йадаш вәлэ ылыы, пыловой тольәт, ик кого торәлкә жарым колым кандыш дә ләмжбйм намал кәш.

Чбйкатан тбйрәтмбй сөдбйбйрәк шимпандаш—усбйжым дә тбйрвбйжбйм салфәткбйдон бйштйльәт, эдәмәм колжым качкаш тйнгәльбй. Пиш тотлын качкәш. Ик кидбйштйжбй—вилка, вәсбйштйжбй—кбзы. Кол лаштыкшым вилкәдонжбй кәрбйләшәт, кбзбй мычашдонжбй горчицбйм моло шбйрәләш. Вара ышмашкыжы пиштә...

Мбнь утлаок анжән шбйндәнәм.

— „Колжым соикток качкын ак пбйтәрбй. Кодәш...—шанәм — тәмбйн кбньбйлмбйжбй годем соикток йадам“.—манам.

— Тбйләт мам пумыла?—Пыловой мбньбйм йадәш.

Мам маншаш вара? Йукуымат, шбйм лыкат, шокш гбйцәм кычбйшат, амасә докылә шывшыльбй, манәш:

— Тиштәкән такәш вәрәм йаш-
наш ак ли... Кэок, ләкок!

Лакташ тәрванымәшкәм, йажо
вӱргәмән качкын шӱнзӱшӱ эдәм
вӱкӱ шӱнзӱэм виктӱлтӱшӱм. Кач-
кын тәмӱн. Пандаш вусыжым сал-
фӱткӱдон ӱштӱлӱш. Колжым кач-
кын пӱтӱрӱдӱ. Сыкыр-калац лаш-
тыквлӱжӱт кодыныт.

Мӱнӱм токылажӱ шайыцын тӱ-
гӱ шӱкӱл колтымӱлаок чучы. Ама-
са докыла кӱшӱш годӱм, ти эдәм
докы миен шагальӱм. Тӱдӱ мӱнӱ
вӱкӱм йадмыла анжал колтыш. Мӱн-
нӱн ышма циц шӱвӱльвӱд. Тагӱ-
шӱц ӱнӱт толӱш. Пӱтӱри шӱвӱль-
вӱдӱм нӱлӱн колтышым. Вара:

— Господин, йӱмы гань пурь
лий ылнӱжы... (ӱчӱ икӱнӱк шӱвӱль-
вӱдӱм нӱлӱн колтышым) кодшы
качкышӱдӱм мӱлӱнӱм пуай ылнӱжӱ.

Токӱмӱрӱк сӱрнӱльӱ. Тусарӱн ан-
жалӱ. Манӱш:

— Кӱ ылат?

— Сола гӱц толшы.

— Малӱн алашкы толынат?

— Тымӱнӱш... Пӱшӱ кӱчӱл...

— Тӱнӱ гӱнӱ, пӱшӱм кӱчӱлӱш
кӱлӱш! Тымӱнӱш кӱлӱш! Кӱчӱн
кашташ ак йары!—костан йукдон
попӱн пуш. Ӗрдӱшкӱрӱк анжалӱт,
ӱшкӱ турӱшӱжӱ—„кӱзӱйт качкаш
йадыштыт, олак вӱрӱш вӱш литӱт,
кырават“... манӱы.

Пиш когон шӱкӱлӱн колтышым.
Йӱнгӱшӱм утлак йасын чучы. Шӱ-
ргӱм гӱц савӱн колта ӱлгӱцӱт, тӱн-
нӱлӱ йасы акли, машанышым.

— Мӱнӱ дорцӱм каран!—манын
туран пӱлӱштӱш.

Ольцӱштӱ ӱштӱ. Мардӱж ӱфӱ-
лӱмӱт мӱнӱм поктымыла чучӱш.
„Каранок“! манӱш машанымыла.

Заводвлӱ шишкӱт, саслат. Вады
шӱӱш. Ижӱ ӱшӱндӱрӱн, лӱдӱн кол-
тышым: Амалым тӱрӱш тӱлӱшӱт
оксаӱм укӱ!..

Мам ӱштӱшӱш?

Амалымӱм постойалый двор ту-
рӱ шагальӱм. Мӱнӱш-анӱш ка-
шы эдӱмвлӱм анжӱн шалгӱм. Цицӱ
йиш эдӱм улы. Сусумат ужат, ой-
ханат шӱнзӱӱш тӱкнӱ. Лач мӱнӱ
ганӱмжӱк укӱ машаналтӱш.

— Мам шалгӱт?—шайылнӱм ӱр-
дӱнгӱшӱ йук шакта.

Шайыкылаӱм сӱрнӱльӱм.

— Так,—манам.

Йӱрӱлтӱн колтышат:

— Кӱлтӱмӱш ӱлам манын, ит
лӱд, манӱш.—Кычагарышты каштӱ-
намат, тӱнгӱлӱ шимӱм шӱнзӱнӱм.
Лач кӱлтӱмӱшок ылам вӱт... ха-ха-
ха!—ош пӱвлӱжӱм анжынтӱн вӱш-
тыл колтыш.

Мӱнӱт йӱрӱлтӱшӱм дӱ йукымат
шӱм лык.

— Кӱшӱц толынат? Манӱш.

— Мӱндӱрцӱн,—манам.

— Соасла марын ылат ма?

— Агыл. Чӱрӱмис...

Ош пӱвлӱжӱм когонок кайыктӱн
колтышат, вӱштыл-вӱштыл, мары-
лаок пӱпӱлтӱн пуш. Манӱш.

— Марын ылат? Ха-ха! Мӱнӱт
вӱт марын ылам. Потыкӱт! Кыш-
тышы?

Сола лӱмӱм кӱлӱсӱшӱм.

Тӱдӱт:

— Мӱнӱ Кушыргы ылам, манӱы.

— Мӱ дорцӱнна мӱндӱрӱт агы-
лыш.

— Махань мӱндӱр вара!

ӱшкӱ вӱл эдӱмӱм ужмӱмлӱн
пиш когон сусу лин колтышым. Азан
ылӱшӱт, марыным ужаш атат ша-
ны. Пӱтӱриок марӱла попӱлтӱма-
шӱжӱ утла когон цӱдӱӱн колты-
шым.

Кушыргы эдӱмӱмӱн иӱшӱжӱм
пӱлӱш йасы. Вусыжы моло укӱт,
коклы выц иӱшӱт манаш лиӱш, кӱ-
млы имӱт пуаш лиӱш. Вӱлнӱш вы-
ргӱмжӱ худа, кожан гань йолгы-
жӱш. Тидӱ кычагарышты ылмы го-
дшӱ выргӱмжӱк ылӱш вӱкӱт.

Пӱрт тӱрвӱнӱрӱк шагална.

— Токо вӱлӱ пароход гӱц ка-
ранынамат, оксам ӱчӱ плучӱйӱдӱ-
лам, иргодым шӱдӱвӱ... Иктӱ ма-
зарӱт укӱ вӱл?—манӱш.

— Ик урӱмӱт укӱ,—манам.

— Тӱнӱ ит лӱт! Пуӱм вӱт.

— Прават, ӱнӱӱ, укӱ... манам, дӱ
ӱшкӱ гишӱнӱм шайышт пушым.

Колышты-колыштӱт:

— Тиштӱ алталаш мастарвлӱ
ылыт вӱт. Нӱмат ӱнӱнӱш акли
Журавльоввлӱ гань шуку ӱлӱ. Пӱ-
шӱмӱт моаш пиш йасы...—манӱш.

Изиш лиӱт:

— Кӱштӱвӱл оксам мошаш? Пиш
кӱлӱш ӱлнӱжӱ. Вӱргӱмӱмӱт худаш.
Иргод йактӱ закладӱш пиштӱш йара

ылы...—маньат, мёнъ вёкэм анжалы.

Мёнъат кужын, ойхырымыла шүлалтйшым. Манам:

— Амалашэмат оксаэм укэ!

Кушыргы сола эдемэм кидшым шалахай пулш вёкэм пиштйш.

— Колышт доко! Мә тэнгә ёштёде ана кёрдт: кай, иргод йактё пинжакётым залогёш пиштёна. А-а? Мам тумайэт? Иргодым плучайём, пуэм... Пинжактё кодмаш гёц лудат? Ит ородылань. Мёнэш сылэнә вёт. Иктә цёлковийым со пуат сай. А-а? Йара вёт?..

Иктә кечё, кечак—пёлак идә кач доко, мёшкёрёдым тёмёшашләнән, пинжакым агыл, ёшкымёдымат выжалёт.

— Йара, ёньэ...—манам.

— Иргодым сылэн пуэмат, пашамат, аньат, мон пуэм. Тиштё мёнёнён палымвлём шуку улы...

Пинжакём кыдаш пушымат:

— Цёцаш толам,—маньы дә ольцә мычкы ашкёды.

Мёнъ постойалый двор пёртёшкы пырышым. Тама монёр шалдёргаш тынгалёат, платья вёкё кузышым. Йыт агыл гёнъат, халык пүлә погынән. Платья вёлнәт эдемвлә улы. Кахырат, кийат, тавакым шывшыт. Тиштакёнок качкаш цацат. Платья пёрысёш, галанкы камака турё, ёштёрвләштём, йыдалвләштём моло кошташ сакёнйт. Пиш нёлё пыш шалга.

— Пашәэдём моц вара?—иктё мёнёнём йадёш. Тэнгечё коктын сага-сагаок амалышнаат, тидё мёнёнём палә, коктын шуку кытырышна. Тидёнәт ёлымашёжё йажо агыл. Гимназиштё тёмда ёлёнат, польитикы гишән поктыл лёктынот. Кёзёйт ныйгыштат пашам ак пуэп. „Волчий“ бильётән ёлэш. Күлән-шон зайавльёнёвлём моло сира, вуйжым пукша, дә шёрёракёнок аракам йүкәлә. Вәтём улы манэш Вуйта тьётёжәт эчэ улы. Пандашёжым ак нёжәт, шүкшё выргёмән худаланән дә шүжым пүгёрёракын ёштәат, кымлы иашәт ат машаны. Иктә вёцлё им пуаш лиэш.

— Шём мо...—маньым.

Кукшы сыкёр лаштыкшы дон вобёлым пырёллат:

— Иашток йамат,—манэш.

— Йалжё ёлётйш...

— Тёнъ йалым ит анжы. Йал тишакён шачёныт, ёлән тымёнёнёнёт, вуйёштым пукшат. Ала эдем ойхэш вёт кушкын. эдем пүжвёдон мындырлана. Ёлән мёшташ кёлэш, пёсё пүән лимёлә, ёшкё вёрён пыт шалгаш, кёрёдаләш кёлэш... Тёнъжё шарык постол ёлат. Ти ала, йук лыктёок, каваштёдым нёйктёш... — манын попән пуш дә трук: пинжакётшё вара?—манэш.

— Закладёш пиштәш пушым,—манам.

— Күлән?!

— Ёшкё вёлнә палым эдёмлән.

— Малын вара тэнгә ёштёт?! Э-хх, ородём!

— Тагачё картёләм... Окса пиш кёлешәт...

— Закладёш пиштёмёт гишән агыл, йалән пиштәш пуён колтымёдым вырсём... Алтала вёт...

— Алтала?!

Ти шайажё гёц мёнъ пишок лудён колтышым. Колы алтала вәл? Агэш сай. Алталыш гёнъ, йашток йамам. Укэ, ак алталы. Тидё ёшкё эдем вёт, алталышашлык агыл...

Пүлә вёчёшым—укэ, ёш тол. Тылым чүктёмкәт толмыжы ёш кай.

Викок ёш тол...

Тё ваднок мёнъ кёмэм выжалышым, ик мыжёр йёдалым нальём, шүкшё мёшак гёц савыц ёштёрём ёштёшым. Тәгү аньәт, шонё кёцёзё мёләнём шүкшё пинжакшым пуш...

Лач киён кашок лин шёнзём...

Токина кәш моло ёндё итәт шанё. Ти вёргёмдон миаш укэ. Намёсландарёнок орёктәрәт. Тама аньәт ёжәллә чучын колтыш. Тә авёмжё, тә солана, тә ёшкё жәллә чучын колтышым, шём тырхы, йукёнок мәгёрәш тынгальём...

VI

Мёскылат...

Йёдәт-кечәт, йёдәт-кечәт кого падлаок ала шолэш. Падыштыжы ныгыдй лём гань-эдёмвлә, имнёвлә, автомобильвлә, трамвайвлә моло тытыштымы шолёт.

Мынбат ти алашты тэлгач шольым... Шошым йактэ блен ам шокты машанышым. Пашам моаш пиш йасы ылы. Кычэн каштынам. Иужынамжы ала мычкы каштат-каштатат, попэнат ат кэрдт—тынтын, кылмэн шынзат. Иян шыцшы ськыр лаштыквлэм сынзавьд йарэ качкат. Вадэш ватьэр тар тьлаш оксаэт укэат, постойалый двор гьц тьрб покен-покен льктыт. Шартьал уштэ годым моло постойалый дворыштыш сарайвуйышты, шуды лошты амалэн бленэм. Вьлнйш тыгьр-йалашэм чьчьн шьнзынйт.

Ала анжаш вэлэ йажо.

Эдэмвланат лымбшты вэлэ эдем. Пирэ ганьвлэ тынбш анжат. Иктыланат ат кэл. Уты блат. Сукалтен кымал йадат:

—Христа ради, ськыр лаштыкым пуай бленэжы...—манат.

—Намбс тыланэт кьчаш!.. пашам бштэш кэлэш!—манйт.

—Пашажы укэ ач...

—Кьчылшаш...

Ик эдем докы мишымат, пашамат пуш. Пайан ылыт. Кок лапкашты улы. Кок йатажан кого тома.

Таза хоза ватыжы:

—Тэвэ, пум шельшток,—маньы.

Пиш сусу лин колтышым.

—Йара. Пашам пумыдалан пиш кого тау,—манам.

—Шажанлен мыштэт?—манын йадэш.

—Мыштэм.

Кэчы мычкы пум шельштынэм. Уштэ. Кидэм пиш когон кьлмэ. Тытыштымы бьфьлэм, бьрыктэш цацэм. Йьдал кэрэмдон бштальмь ыражан пинжакэмат шокшым нымат ак кьчы, вашт кэа. Йалат кьлмэ, калпакат шькшы.

Кьцэ анят тырхышым. Ськыр пьрцьк качэок ровотайышым. Хозан цэпшты шалгыш пижым пукшымы пайым тагыцэок качкын колтэм ылы да, йара йок...

Вады йактэ кок вочык пум шельшт, шажанлен шьндьшым. Хо-заэмьн кухнэшкыжы пырышмат:

—Пьтарьшым,—маньым.

Паша тарэшэм... касланышы ськыр лаштыкым кьчьктэвь!

Пайанвлэ бьлтат, мьскылашшты йьн...

Тэхэнь масаквлэ шукь лиалты-нйт. Ти алашты тэнэла мэрцэн бьлбшьжы мынь вэлэ ам ыл. Бьлб-мэм постойалый дворышты тэхэнь эдэмвлэ шукь бьлт. Ньнат капканэш попазышы гань ылыт, цилашты вэцьн нужда пьзырта...

Бндэ шошым шонат, йангешат куштылгы. Шошым айарэш лым вэлэ агыл, ойхат шылымьла, пьтымьла чучэш. Тагачыжы лач утлаок сусу бьлам.

Тэл гач попугай кэк дон „пашан“ (соломон манмь) пумага лаштыквлэм шьмурэш лыктыкьтэн кашшы Иван лыман бьрвэзы, тагачы пьрэн шагальат, пьрт покшалан шагалын ижы, куштэн шьндьш. Ма анжаш валэ линна. Кыдыжы:

—Ородышкок бш кэвал?—маньт.

Тэгь анят:

—Йькшыш...—маньы.

Иван куштэн цьрньшат, калпакшым стьл вьлан шуэн шельбь. Манэш:

—Тэ бшкэ ородышкы кэндэ! Тэ бшкэ йькшы ылыда!..—Тьнгэ попэн пушат, пиш сусун ваштыл колтыш. Ха-ха-ха! пашам монам вэт! кьцэ вара ат кушты—манэш.

Ти шайаэш цилан вьрышты гьц тарванэвь. Маньт:

—Лачок?

—Кышты вара?

—Алтала!.. Ида бьнаны!..

—Баржы эчэ толтэ вэт... Иргодым ижы вьчат...

—Тьрлэмэдэ! Попашыжы ирькьм пуэмэдэ!

Мькш улыаштыш ганьок тарванэн колтэнт. Чуч-чуч тырлэвь.

Пашажы лачокок ылын. Оконишников кьпэцьн тэл гач кьшы мацала рогожавлэат кьпаш тынгалынйт. Кьзыт ньным айарэш кошташ кэлэш.

Мынбат паша бштэш шагальым. Адмиралтьэйски слободашкы ашкэдэш вьрешты. Тьштэ кого, кужы кьлат гьц рогожавлэм намал-намал, айарэш шьргьл-шьргьл шагалтэн кэнэ. Пьтари паша куштылгыла чучы. Бшкэ дурэшэм:

—Ровотайаламат, йажо выргэмьм ньлам да вара токына кьйэм, манын шанэм.

Токына кэмэжы утлаок шоэш.

Та ёлэм, та колэм, тонына ньимат ак палеп вэт. Сирёмашым моло колтыдёлэм. Сирёшбжят тамам сирёшаш. Худа ёлэм манын, сирёшаш,— намыс. Йагон ёлэм манаш, антэлэн сирёмэм ак шо...

Кэчывёл йактэ намалмыкэм, йангылаш тынгалым. Мам вара, тагачы эчэ ньимат качтэлам, силаэм пёта. Намалыкташыжат пиш кого аравлам намалыктат. Луцкы ишпат укэ ылам гыньят, мёланэмат коговлан нэрёкымок опат.

—Ситя,—манамат:

—Эгэ-э... ровотайёдоок оксам нэлнэтыш!—маныт.

Мёскылат вэлэ. Йужынамжы йори мённёланэм шукум оптэн шёндят.

Маныт:

—Кёрдатёш!

Вэсёвлэжы:

—Оркёнаят, тиды шукум ёнэжы оптыкты,—маныт.

Пишок эдэм мыскылышы пёркашыквлэ ёлыт. Ёрвэзёвлэн пашам изишят ёнэшты куштылтэп. Коговлэ нэрёкымок пашам ёштыктат, паша таржым гынь нёнын гёц изим пуат. Ёдёрёмашвлэланят тэнэок ёштыктат...

Кэчы пиш цэвэр. Пёлгом қловой. Айарэш Азан йёла машанэт, йолгыжэш. Пёшангывлэ ыжаргаш тынгалёныт. Казанкы рёкэ мёчыкы буксир пароходвлэ мённэш-анёш каштыт, пышвлэдон кашывлэят кайыт.

Рогожавлам оптэн шёндёнамят, шарёшашлык йонгы вэрёшкёлэ ашкёдам. Тонышна ёлёмаш вуйышкэм пырыш. Тонынаат кызыт цилэ ыжарга. Кэквлэ мырат. Вады йёдэ ёрвэзёвлэ утыкёлэ мадыт (шошым йёдоок солаштына утыквлэм ёштят). Млоэцвлэ кармоньым шактат. Ёдёрёмашвлэ мённёрым шит. Мённёр шимё йукшы пиш мёндёркы шакта. Тыр гонымжы сола гёц солашкат колаш лиэш. Йукшы: „то-лок, то-лок“ манмылаок чучэш...

Тагыцэ аныят, шёмат цаклы, вургымла йалэм шёрньалт кэш дё лаксаэкышкы валэн кэш. Пылвуйём шайыкыла тодылтыла айёналт колгыш. Йал йэжынгэм „лоцок!“ шактыш.

Пётарли йалэм когонок ёш карштат, тыхёлоок эрта машанышым. Йргодэш больницёшкы кэш попазыш. Чуч-чуч акшаклыл миэн шо нам.

Доктыр анжыш-анжышат:

—Йалэт маклэштён,—манэш.

Тёрлёмёшты годым пиш когон каштарёвы. Больницёшты йал йасёмдон арнё нэрёк кишём. Лактымат, рогожавлам шарёктыш канторёшкы оксам кёчаш мишым.

Ик кэчы вёлёл пашатёрым вэлэ пуэвы.

—Хвораёмы кэчывлэ вёлёлжым ада пу гыцэ?—маньым.

Кэсы пандашан эдэм, худа вургёмэм ужат, тама, ёшкэ дурёшыжы йёпёралтыш. Вара:

—Ана,—манэш.

Попаш шёлёнымашёмат тагышкы йамы. Ана пу манмыжылан утлоок орланышым.

—Тамдэн пашаэш шушыргёнам вэт, малын вара ада пу?—манам.

—Ёшкымётым пэрэгаш кёлэш ёлын.

—Кэрэк пэрэгёнам гыньят, самынь тэвэш лин.

—Самынь лин! Аныят йори кёнвазынат?

—Кёнвацтэжат ак ли, пркёшыквлэжы мыскылат, йори шукум оптыктат...

—Такёшым попэн ит шалгы! Кёок, лёкок!—маньят, тамам ёшкэ пашажым сираш тынгалы.

Тэнэ манмыжы гишан тамамок ёштэн шунэм ёлы дё морён силаэтдон мам вал ёштэн кёрдат?

Сёрнёлымат, лактым.

Кэрэк махань олмыдшы ала лижы гыньят, ти ала вёкы утлоок когон шёдэшкышым. Нёээрлык ала агыл. Пайанвлэн ала. Нёнёлан вэлэ мённё постолэм нёээрвлэн пёжвёдым йун, шёлём нёлэшышты, мёндёрланашышты йон! Малённа гынь шёлёлтешят ирёкым ак пуэп. Со манмём пёзёртат, мазар вёрнам йут, тынёрёк ак ситы.

—Шыквлэ!

(Пакрыла лиэш).

ТЫЛЫК ЫДЫР

Ныл мадышан анжыктымаш.

МАДШЫВЛА:

1. Порис—комсомольэц—20 иаш, колхоз вуйлалтышы.
2. Ольга—тылык ыдыр—18 иаш.
3. Хөдөр—пайан мары—60 иаш.
4. Марфа, Хөдөрүн ватыжы—56 иаш.
5. Поп—кыжгы мышкыран—50 иаш,
6. Иван, Хөдөрүн эргыжы—21 иаш.
7. Макси—учитьыл, колхозышты сирышышты шынза—25 иаш.
8. Митри, нэзер мары—26 иаш.
9. Ана—Митрин ватыжы.
10. Михала—45 иаш.
11. Пэтыр—38 иаш.
12. Раман—58 иаш.
13. Тьотья—70 иаш.
14. Пионьэр.
15. Орина—Ырвэзы ваты.
16. Ульдана—колхозышты шалга—30 иаш.
17. Вэклэ—35 иаш.
18. Марывлә, ватывлэ, Ырвэзы да ыдырвлэ.

Пытэриш мадыш.

Мадмаш кулак—Хөдөрүн пөртышты кээ. Пөрт көргыжы ирэ, ко-го ылэш. Шайыл стэньашты кок окнья, вургымла монгырышты ик окнья да тугы лакмы амаса. Шалахай моныр стэньашты—вэс кыдэжыш пырым амаса. Анцыл оголышты, йымы лыкышты, кого стөл. Стөл выл-вәлым—стөл ләвәдмы савыцдон ләвәд шындымы. Стэньашты тошты годшы патрәтвлэ кәчәт.

Пытэриш лакмаш.

Ольга:

(Ышкәтшок. Стөл оголышты кныгәм йукын ләдын шынза). Анцыц кәшы вэс халыквлэ, вэс китвләшты молы, тагынамок кым шурным шуэн—шуку шурныш ванчәныт. Шагам шуэн, машинәвләдон ровотайат. Мәймән марывлә вәлэ—кыдыжы эчә кызытәт, кым шурным пәргәт ыләт, шагадонок молы тьотья годшыла мыргәдыкәләш цацат. Пәрвишылә, тьотья годшыла ылән, ма ныгынамат пурым ужын ана кәрт. Мары ха-

лыкланат у сэмбнь, куштылгы Ыльмашым, колкозвлэм молы Ыштэш кэлэш. Ик вэрэш ушнэн вэлэ, машинавлэм молы нэлэш куштылгы. Иквэрэш Ылэн вэлэ,— нээрэр хрэсаньвлэ, Ышкэ Ыльмашыштэм куштылтэн кэрдэт, пайан кит лывэц лэктэт! (Ти жэпйн Хөдөр пыра. Йукшырак ылэш. Рак гань йакшаргэн шынэйн. Кэм йалан, кьирмазин мьжарым чиэн).

Кокшй лэкмаш.

- Хөдөр: Күн?! Күн кит... кит лывэц лэктэш? Пайан кит лывэц лэктэш! Мм... мм... Пайан аккэл. Кынам кинды укы лиэшэт, кычаш толыт! (Ольга лүдбн колта) „Христа ради, Хөдөр, киндэтым пуай“ маныт!.. Пайан укэ лимбкыжы, цилэн качтэ колат! Шошым йбдэ нээрэвлэлэн кү киндым пуа? Кү качтэ колымаш гыц ытара?!.. Мбнь пуэм, мбнь Ытарэм!.. (Онжым шиэш). Тылк тьэтьавлэм кү анчэн кушта?! Мбнь куштэм!.. Мбнь анчыктэм, кыцэ Хөдөрйм, нээрэмдэш! МбньЫлэнэм кү пайым пуэн?! Мбнь Ышкэ пайэнэм! (Стөл оголым мьшкындэн шэлэш. Ольга тьиргэштэн вазэш). Тбнь, Ольга, кньигэтым шуэн колты, сьнзээшэмэт Ынжы кай! Вэс канак, эчэ ужамат, кньигаэтгэ, Ышкээтгэ, упэт гыц кычэмат, тугы шуэн колтэм! (Шынцэш).
- Ольга: (Ольэн, лүдбнйрак попа). Кньига лыдын ородыш аткэ, арэка йун вэлэ ородыш кээт!
- Хөдөр: (Ольэнрак попа). Кү тбньым тэнэ попаш тымдэн?
- Ольга: Иктэт тымдбдэ. Мбнь, Ышкэок палэм.
- Хөдөр: (Йймдблмбля) Палэм! Кышты тьмэньбнэт? Утла шуку комсомолвлэ лошты лымбй пөртбшкы каштат. Анзыкыла мбнь гыцэм йатдэ, капка тугат йалэбйм ит ташкал!
- Ольга: Кызытэт ньгышкат ам каш ганьок, йбдэт-кэчэт со тоннаок шынээм. Пьразныкат празнык агыл, со пашам Ыштэм. (Ольган сьнзэвбдшы лэктэш). Йал пьразнык кэчбн мадаш лэктэт, кино, спектакыль анчаш молы каштыт. Мбнь со цэрланышблэ тоннаок Ылэм. Эргэт вэлэ, паша кэчэт, пьразнык кэчэт, со сола мьчкы каштэш (сьнзэвбдшым Ыштблэш).
- Хөдөр: (Ольэн, шекланэн) Иванланат сола мьчкы кашташ бндэ ситэ. Когбньдам вэнчайэн пуэнэят, Ылэдэ. Кузыкэт молы укэ гынбат, йара, нэлбня. (Ольга орын колтэн, сьнзэм карэн, Хөдөр вблкы анжэн шындэн). Вэсбжым налэшбжэт лүдыш, тамахань молы вэрэштэш. Тбньжы Ышкэ эдэм, палбмб Ылат, паша Ыштэш молы ат орканы:
- Ольга: (Сьнцэвбдшы лэктэш). Иванлан мбнь ам кэ... ам йараты!
- Хөдөр: (Шбдэшкэн попа). Йаратэт-агыт гынбат, кээт! Кү тбньбн йаратымашэтым, кэмашэтым йадэш! Мбнь тбньблэнэт атыг вэрэш ылам, изиэт годшэн куштэнэм. Күлэн шанэм, тбдблэн пуэм! Эчэ эргэмлэн пумб гишан таум кэлэсаш кэлэш, ато шбдэшкэн колтэмат, иктэ вэрэ худа, нээрэ марылан пуэн колтэм!
- Ольга: Лучи нээрэ марылан кэйэм. Тбньбн Иванэтлан соикток ам кэ! (Ольган сьнцэвбдшы йога, амаса докыла кэа).

- Хөдөр: (Кыныйл шагалашат, Ольгамышкындэн шөлөш ца-
ца). Ах, килт-кашшы! Эчэ тэнгэ попэт!..
- Ольга: Шин пуштат гыньят, эргэтлэн нгыгнамат ам кэ!
(Вэс кыдэжыш пырэн кээ).

Кымышы ләкмәш.

- Хөдөр: (Бшкәтшөк), Тэвэ, тэнэш годым анчэн кушток! Куш-
тәт, куштәтәт, тыньым атыя вәрәшәт ак шотайәп, акат
колыштәп. Эх, пәрвиш бльмәшбжы кышты вәл... Пәр-
ви хоть кыш кә, цилән, калпакым кыдашыт бльы. Фө-
дйр Васильыч, маныт бльы. Киндй, окса кычәш молы
толйтат, анцыланәм сукалтән вазыт, кидым шывшалыт
бльы. Атыя вәрәш цилән шотайат бльы... Махань атыя
вәрәш! Иымы вәрәшөк вәк шотайат бльы! (Сәдыра мйч
каштын попа, вара Ольга пйрым амаса турә шагалә-
шәт, парням йрзән попа). Иргодымок вәнчәйәш нә-
нәәм!.. „Ам кәм“ мйнь анчыктәм!.. Мйнь анчыктәм, кы-
цә Васлын Хөдөр ваштарәш попаш!.. Авәжы! Авәжы!
кышты блат, толай!

Нылымшы ләкмәш.

- Марфа: (Пйра. Ош ирә шавырым чиэн, шим миж савыцым
йалштән). Мам сыгырәт? Мам тагачы кәчы мйчкы руж-
гәт?
- Хөдөр: Иван кышты?
- Марфа: Мйнь пәлэм ма... Коктын ик вәрәшөк качмыкы ләк-
тын кәштәш. Бшкәок пәләт сәй кыш кәән.
- Хөдөр: Кә, ужын тол. Толмыкыжы Ольга докы колты. Ирго-
дым когыныштым вәнчәйән пуэм. Ситә, каштынйт...
- Марфа: Кыш вара кызыток, изиш каштәок молы йдйрым
нәлым пуәт? Токо вәлә кушкын шагалын. Мйлойәц
вуйа изиш каштылдалжыш!
- Хөдөр: Тынь ат пәлы, ит саслы! Кызытәт йәл: «тартым тәр-
зым*) урда» маныт... Вәнчәйән пуәнәәт, тынәок попаш
ак тынәләт. Тәнәш годын, пәрвиш бльмәшәт агыл
вәт!.. Пөртәт гыцынәт поктән лыктыт.
- Марфа: Пөрт гыц лыкташ йымок пәрәгыжы!.. йәл пөртышкок
пырән шыцтәлнә вәт, покташ...
- Хөдөр: Тәнәш годын тыдым ак йәтәп: бшкымәтын ли, агыл
ли, соикток. Тарызым ит урды, маныт. Пәрви вәлә,
лум, луцкы эдәмым тәрлән шындәнә гыньят, иктәт йук
лыкшы укә ылы. Кызыт блькымәшбжы вәс сәмыш
сәрнәлтын.
- Марфа: Пәшә бштәшәт тәрләш ак ли гынь, кыцә бльымблә
вара?.. Мйнь марлан толмәм годшәнәт ныр пәшәм бш-
тәдәләм тынәт, со торгәйән вәлә каштынат! Пәшә бш-
тәшбжәт мондәннә!
- Хөдөр: Пәшә бштышнә укәәт вәт, когыныштым пижыкты-
нәм. Ольга тывә махань пйсы йылмән, вәс марланат
эчә кән колта. Вәс марлан кәмкыжы, пәл пурлыкнам
сагажы нәнгә. Тынәм вара пулыкнаат йамәш, эдәмы-
мәт китнә гыц колтәнә.
- Марфа: Кыцә пәл пурлыкшым нәнгә вара?.. Ма пурлыкшым
Ольга бштән пуән ма?..
- Хөдөр: Бштән-бштыдә гыньят, нәнгән кәрдәш. Ма донна
изижы годшән блә, 8 иәш годшән со пәшәм бштәнәт,
нәлын кәрдәш. Ма ана пу гыньят, суйыктән нәлын кәрдәш.

*) Батрачкым.

- Марфа Тынэ гынь, йэлана хуdash!..
 Хөдөр Худаат вэт, когыньыштым йалшташ кэлэш манам.
 Тывэ эчэ, Ольга Иванлан ам кэ, манэш!
- Марфа. Кыцэ ак кэ? Эчэ күлән вара кэнэжы? Купэц эргблән-
 нок кэнэжы ма? Иванлан нәлбнә гынь, таум эчэ кэлэ-
 сәш кэлэш. Кыцызы ыдырым кү нәлэш вара, нрима-
 жат укэ вэт. Сары—йажо, кужы—выцкыж анченок ик-
 тәт ак нәл вэт!..
- Хөдөр. Лучи нээр-худа марылан кээм, манэш, колэм гыньят,
 Иванлан ам кэ манэш.
- Марфа. Ма, ородыш кэтэ вара?.. Йәл сусун токына толнэш-
 ты ылнэжы. Тиды эчэ ам кэ манэш!..
- Хөдөр. Ам йараты, манэш.
 Марды. Тынэ гынь, кыцэ вара?.. (коктынат когон шүләлтәт).
 Йымок йаратыктыжы! (Йымым хрестә).
- Хөдөр. Кэ, кыргыж йыләрәк, ужын тол. Коктын попалтат
 молоат, аһәт йарата.
- Марфа. (Вәржы гыц кыньблэш). Кәшәш, йыләрәк ужын тол-
 шаш. Эх, кого йымы, пресвәтайа богородыца—Ольга-
 лан раб божий Иваным йаратыкташ палшыдок!
- Хөдөр. (Вәржы гыц кыньбмэш). Мынь поп докы кээм
 (Коктынат лыктын кәйт).

5-шы ләкмәш.

- (Ик минут нәрб сәнб охыр ылэш. Вара вэс кыдэж
 гыц Ольган мырым йук шакта. Изиш лимбкы, мырән
 —мырән, сәнб ләктэш. Шыргы мычкыжы сәндә вьд
 йога, мәгырән шындән).
- Ольга. (Тошнан мйра).
 Ёшкә атьә гыц
 Анжән, шалгән кодмэш } (2 гәнәк)
 Кукун игы лишәш ылы:
 Шошым толшашат,
 Шыжым кәшәш ылы.
- Ёшкә авә гыц
 Анжән, шалгән кодмэш, } (2 гәнәк)
 Шыжвбк игы лишәш ылы:
 Шошым толшашат,
 Шыжым кәшәш ылы.
- Ёшкә бизә гыц
 Анжән, шалгән кодмэш, } (2 гәнәк)
 Цыгак игы лишәш ылы:
 Шошым толшашат,
 Шыжым кәшәш ылы.
- Ёшкә йәнә гыц
 Ажчән, шалгән кодмэш } (2 гәнәк)
 Шынгыртыш игы лишәш ылы:
 Шошым толшашат,
 Шыжым кәшәш ылы.
- (Мырән царнаат, сәнцә вьдшым бштылэш, когон
 шүләлтән попа). Эх-эх-эх!.. Малын вәл авәмжы мыньым
 бштән кодән?! Тыжәм ситәрәш шачынамат, курым
 йасыланән ылы. Йәл вәлә бләлтән колтат—ныма йасы-
 мат ак ужәп, ныма ойхыштат укә! (Кармонь йук шак-
 та, Ольга окняш чанжалэш)

6-шы ләкмәш.

- Иван (Йүкшәйрәк, кармоньым шактән пәра, шактым сәмжәйдон попаш дә кушташ тәнгәләш Ольгам ак уж).
Кәрдәш ма, агәш ма,
Пайан Хөдөр әргәжә
Мәнь, бәшкәок йлам!
Худа бидәржәм ам анчал,
Ик пораткажәм әртән кәм,
Йажоракшәм әлтәләм!
(Ольга окня ләкыш пәзәйргән шагалән. Иван Ольгам ужын колтаат, кушташ пырахән шуа. Кармоньжәм стәл вәлән шәндә дә важым тарән шагалән, Ольгам анжа)
А-а-а!.. Вәтәй ләкәм тәвәш кәштәй ылән! Куштым пардон мәнь уштәләмәт. Әвәм тәнь докәт попаш колтәш. Ну, давай шывшалына, иргодәй соикток вән-чәйәлтәйнә! (Кидәйм шәрән Ольга докәйла миә)
- Ольга (Шәкәл колта, Иван шәйәкыла кәнвазаш цаца). Каран! Ат каран гәнь, краулым сәйгәрәш тәнгәләм.
- Иван (Ольгам әлтәлән нәләш дә шәвшалаш цаца, Ольга Ивановн онәлашәйм китшәй дон шәкә) Мм... мм... Бәнәт шывшал... шәкәт... Пәрви сәслән, шәкән ытләнәт. Тагачәжә ат ытлы! Соикток шәвшалам, нәләм—агым гәньәт, тагачәш соикток мәньәйн ләят! (Ольгам стәл вәйлкәй пиштәш цаца дә кармонь әптәртә)
- Ольга (Сәслаш, краулым сәйгәрәш тәнгәләш). Ой, ой!.. Палшыдок!.. Кр-а-а-ул! Кра... (Ольган йук йамын кәә)
- Иван (Ольгам стәл вәйлкәй әйән пиштә, дә ик китшәйдон әлтәлән шәндә, вәс китшәй дон Ольган бәшмам кәчән шәндә.
- Ольга (Иванын парням пырыл колта, ти жәпәйн Порис пырән шагаләш)

7-шы ләкмәш

- Иван О, чорт бидәйр! (Ольгам колталтән колта, парняжә гәйц вәйр йога, китжәйм йрзә)
- Ольга (Сәсәйргәләшәт Порис докы кыргыж кәә, Порисәйн онәш пәзәйргән шагаләш дә мәгәйрә)
- Порис (Шәйдәшкән, качкәйн колтымәйла Иван вәйлкы анчән шәндән. Иван лүдәйн колтән дә амаса докыла шәнгәнь кәә) Вәйр йүшә пи!
(Савыц вала.)

Кокшәй мадмәш.

(Мадмәш пәрвиш пәртәшчток кәә. Ольга дон Порис стәл лошты шәнзәт).

1-иш ләкмәш

- Ольга Йара эчә тәнь пырышыц. Пәйрәдәләт ылгәцәй, тамамат бәштә ыльбәй.
- Порис Мәнь күшбәл вуйыш кәәм ыльы дә тәньәйн краул сәйгәрәйм йукәтәйм колын колтышымат, йбәләрәк кыргыж пырышым.
- Ольга Тау пырымәтлән! Тәй жәпәйн тәнь вәрәшәт вәс әдәм кәә ылгәцәй, әньәт акат пыры бәлән.
- Порис. Нинәй пәрвишәнок, тәйлык, нәзәр әдәмвләм йбәрәш,

- мыскылаш тымэньбінйт. Ик пораткажым тйрбнйат ак анжалэп, укэанжым—эдэм шотэшат ак шотлэп!.. Мбнь орәм вэлэ, кыцэ тынь, Ольга нинэ доны блэн тырхэт?..
- Ольга Блбдэ мам бштэт, йасы гынйат, блэт. Вэс вәрэжы кыш кээт!..
- Порис Кыцэ нинэ докы пйтәрижы вәрэштнйат?
Ольга (Когон шүлалтә). Атьам, авам нэзэр блыныт: имньиштат, ышкалыштат укэ ылын. Киндбштәи и йбдэок качкаш ак ситы ылын, нәлбн качкаш силашты нәлтэ. Сәдбндон мә авам дон коктын кбчаш каштынна. 7 и йактэ со авам сага кбчэн каштынам. 7 и шомыкы, кожла сирбш азә цорәш*) пуэвы. Тбштәкэн пэл и вэлэ блэн кәрдбнам. Хоza марыжы пиш когон аракам йуэш ылы. Йукшбжы йбдэ вәтбжым шиеш ылы. Мбньбмат иктә кым рәдб лым вблкб шин лбктын. Тбгишанок мбнь цәрләнәш тбнгәльбмат, йаләм пуал шбнзб, вара йогаш тбнгәльб. Тымәкб азәм анчэн амкәрт лимат, цәрләнбм паштәк мбньбм поктән колтэвб. Токбна толымат, качкаш нымат укэ ылы. Толмәшкәмат атьам дон авам лбурирок**) качкын вэлэ бләнбйт. Толмбкәм вэс кәчәшок атьам дон авам пуалаш тбнгәльэвб. Кым кәчбштәи инш когон пуал шбнцэвб дә коктынат колэвб. (Ольган сбнзә вбдшб ләктәш, ик минут нәрб ак попы, вара когон шүлалтәйт, эчә попаш тбнгәлэш). Атьам, авам тайбмыкб, иргодәшок, мшәкбм нәльбмат, кбчаш кәшбм. Тбнәм вара тә солашкбда толынамат, Хөдөр докы вәрэштнбм. Толмэм годшән 9 и шоэш, 1921 ин толынам, тб и пиш кого нужда и ылы.
- Порис Атьатшб малбн тәмдәм кбчаш колтән, нбгыштат пәшә бштән, оксам моаш цацыдэ?
- Ольга Пәшәм бштән кәртэ ач.
Порис Малын?
Ольга Гәрмань вырсәш когон шушыргән толбн, кок киткә кбрбн толын. Пәрви пиш кит мастар ылы, маныт. (Коктынат когон шүлалтәт).
- Порис Пәшә бштбм тәрәтшбм кбзбйт түләт?
Ольга Укэ, нымат ак түлэп. Качкам—йуәмат йара.
Порис Бннэ выргәмбм молб ыргыктат?
Ольга Угбц нымат ак ыргыктәп, тоштбвләм вэлэ чиэм.
Порис Пайан Хөдөр курбмжок йәл вбрбм йүн блә, курымжы йәл китдон тблшолым ыдыра. Бшкә нбгынамат пәшәм бштбдэ, со йәллән б тбктә. Пәшә тәржәмат нбгынамат ак түлб. Шошбм укәән марывләлән кок—кбм пуд киндбм пуаат, вара кангыж гач такәш пәшәм бштбктә. Йужнамжы эчә шапы орәнләок молы тбрәдбктә. Шукәш агыл тидбм пөрт гбц агыл сола гбцбнәт поктән колтәнә. Ма улы пурлыкшым цилы колхозыш нәлбнә.
- Ольга Вара мбньат колхозыш пырәм. Пыртәдә вэт? (Окнъаш анжалэш) Тбвэ кугузам дон поп толыт. (Лүдбн колта)
- Порис Мбнь кээм. Поп дон кугузатшым сбнзә мбчанәмат ужмэм ак шо. (Кбньблэшәт, амаса докыла кәә, амаса доран шагаләш) Ольга, малын лбдмб пөртбшкб комсомол погынымашкы молы шоән коштат?
- Ольга Кугузам ак колтб, вырса

*)Ньанькбэш.***) Лудб рок

- Порис Шукэш агыл, ти вѳр йушѳ кит лѳвѳц тѳнѳм каран-
дѳна. Вара колхозыш пырѳтѳт, иквѳрѳш у йажо со-
ты Ылѳмѳшѳм Ыштѳш тѳнѳлѳнѳ. Вараракшы марлан
пуѳнѳ...
- Ольга Кѳлѳн?
Порис (Йѳрѳлтѳн) МѳнѳЫлѳнѳм, кѳэт вѳт?
Ольга (Шѳклѳнѳн). Кѳѳм...
Порис (Проворнон Ольга докы мѳѳ дѳ шывшал нѳлѳш, вара
мѳнѳш амасы доран шагалѳш). Ольга, кугузат дон поп
попымыштым колыштал, кугузат ырсаш молы тѳнѳлѳш
гѳнѳ, ит-лѳт, мѳнѳ тѳнѳ вѳрцѳт шагалам, (лѳктѳн кѳѳ).
Ольга (Ышкѳтшок). Ах, махань пурѳ, ласко эдѳм (Вѳс кѳ-
дѳжѳш пырѳн кѳѳ).
- 2-шы лѳкмѳш**
- (Ик минут нѳрѳ сцѳнѳ охѳр ылѳш. Вара Хѳдѳр дон
поп пырат).
- Поп (Кѳм гѳнѳ йымым хрѳстѳ). Пур кѳчѳ, Фѳдор Ва-
сильѳч!
Хѳдѳр Шу-ли (коктынат шѳнзѳт).
Поп Ылѳкѳлѳдѳ?
Хѳдѳр Ылѳкѳлѳнѳ дѳ, Ылѳмѳшнѳжѳ йажоок агыл. Цилѳ вѳц
пыѳѳртѳлѳш, пыдыратылаш вѳлѳ цацат. Эчѳ акситѳшѳ-
жѳ Ыдѳрнѳмѳт вѳс вѳкѳлѳ комсомолвлѳ сѳрѳн шѳн-
дѳнѳт. Мѳнѳм молы акат колышт, „шин пуштат
гѳнѳѳт, эргѳтлѳн ам кѳ“ манѳш. Шаналты доко, мѳнѳн
эргѳмлѳн, Иванлан, ам кѳ манѳш!..
- Поп Тѳнѳ ганѳѳт пайанлан купѳц Ыдѳрѳт кѳнѳжѳ Ылнѳ-
жѳ...
Хѳдѳр То-ты вот кѳнѳжѳ. Тидѳ кѳцѳзѳ ылѳш гѳнѳѳт Ынѳ-
жѳ кѳ.
Поп ѳнѳѳт иктѳжѳ йаратым млоѳѳцшѳ улы?
Хѳдѳр Комсомолвлѳ сага пѳрвирѳкшѳ каштыкала ылыы.
Нѳнѳ лошты ѳнѳѳт иктѳжѳ улы. Пыт пѳлѳн ам кѳрт.
Поп ВѳсЫлѳн кѳѳш вольам пуаш аккѳл, тѳнѳм вара тѳ-
нѳЫлѳнѳт худа лиѳш.
Хѳдѳр Мѳнѳѳт тѳдѳ гѳц лѳдѳм. Тонѳм Ольга 9 и пѳшѳм
Ыштѳн Ылѳн. Оксам копѳкѳмѳт кидѳшкѳжѳ путѳлѳм
мазар качкын, йѳн тѳдѳ вѳлѳ. Вѳс марлан кѳмѳкѳжѳ,
9 и ровотайым тѳрѳшѳжѳ пѳл пурлыкнамок нѳлѳш.
- Поп Пѳл пурлык пѳлмѳ донок ѳртѳ гѳнѳ, йара! Эчѳ Ыш-
кѳмѳтѳм кызаматыш шѳндѳт. Страховайыкташ молы
страховайыктыдѳлѳт вѳт?
Хѳдѳр Укѳ ач.
Поп Страховайыктыдѳм гишѳн эчѳ йажонок кѳзама
тыш попазѳт
Хѳдѳр Кыцѳ вара Ынѳѳ, йѳллѳн кѳшѳш гѳц цѳрѳшѳш?
Поп Мѳнѳ шанымаштѳм ик сѳмѳнѳ вѳлѳ цѳрѳш лиѳш.
Хѳдѳр Ма сѳмѳнѳ?
Поп (Ольѳн) Ольгалан мѳшкѳрѳм Ыштѳн пуаш кѳлѳш. Ва-
ра иктѳт марлан ак нѳлѳп лиѳш. Тѳтѳ ытлѳн ат кѳрт.
Хѳдѳр (Шаналталѳш). Шамакѳт лачок. (Марфа пыра)

3-шы лѳкмѳш.

- Марфа (Пѳрт пакшалан шагалѳшат) Эх. Хѳдѳр! Хѳдѳр! Мам
вара Ыштѳнѳ, колхозвлѳ пѳртнѳ гѳц покѳтѳн лыкташ
сѳрѳт, маныт!..

Хөдөр
Марфа

(Шыдэшкэн) Кү манэш!

Пэтёр Васлы Ваты кызыт, скот гыц толшылажы, пырэн кэлэсш. (Марфа анцылвач дон снзэ вьдшым ыштылэш. Хөдөр вэржы гыц кынылэшат, сэдбра мич каштэш).

Поп

(Иымы хрестя). О, Господи, мам вара тэнгек ца-
цат? Иымы гыцат ак лүтөп. Исус Христос йал пурлык-
лан завидуиаш шүдбдэ. Ниньжы йал пөртш пырэн
шыцнэшты. Ти гишан ниным йымы наказа!

Хөдөр

(Шыдэшкэн) Ах, чортвл! Мьнь анчыктэм кыцэ
пөрт гыц поктэн лыкташ!.. Пылвуй мыч сукалтылмыш-
тым мондөнйт ма! (Марфалан) аракам кандай, тама
шүмэм йылаш тынгалы.

Марфа

(Бжалайэн). Пөрт гыцат поктэн лыкташ сөрät, колы
ак йылы. Мьньын ышкымэмьн шүмэм тэнгэршэн пиш
йыла: ны качкаш, ны йуаш ак ли. Эксиак лишашлы-
кат, йылэн тама. (Сапонэшжы рунжым ныштаат лак-
тын кэä)

4-шы лакмаш.

Хөдөр

Кыцэывл! Килт-кашывл! Пэрви палшымэм монн
дөнйт. Соикток колхозыштым пьдьртэм. (Поп анцыла-
шагалэш). Отэц Сэрги, тынь мьньыланэм колхоз пь-
дырташ палшыдэ ат кэрт. Тьтэ лачокок пөртэм гыцат
поктэн лыктыт лизш.

Поп:

Палшэм, палшэм. Мьнман корнына икты ылэш.

5-шы лакмаш

Митри

(Сцэны шайыц). Хөдөр биза, таварэтым кандышым.

Хөдөр

(Окняваш сьгыра) Митри, пьралма.

Митри

(Пыра) Пуры вады!

Хөдөр

Шу ли. Шьнзыма. (Митри шьнзэш)

Поп

Мам вара, Митри, скотыштыда попышта?

Митри

Колхоз ыштым гишан погынэнйт ылы.

Хөдөр

Вара, колхозшым ыштэн шоктэвй?

Поп

Ыштэвок кыцэ?

Митри

Ыштэнйт.

Поп

Шукын вара сиралтынйт?

Митри

Хөдөр бизам гыц паснажы, цилан, икты тангынок пь-
рэнйт.

Хөдөр

Тыньжы ма шанэн пырэнат?

Митри

Цилан пьратат, мьньат пьрышым.

6-шы лакмаш

(Марфа дон Ана пырат. Марфа стөл вьлкы лытыр
арам шьндя, торэлкэш закускам шьндя)

Ана

Митри, айда токина. Мам шьнзэт!

Хөдөр

Ана, шьнзылдальма. Мам талашэт? (Ана шьнзэш)

Поп

(Митрилэн). Колхозыш пырымэдшым ватэт палä ва-
ра?..

Митри

Палаат... со вьрса.

Ана

Мьнь гыцэм йадтэок пырэн. Лэшаньшэн вьрсэнат
ньэрат лицам.

Хөдөр

Ородым ыштэндя. Кызытат киндыда и йьдэ у кин-
ды йактэ качкашта акситы. Колхозыштыжы кычаш
кэаш шода, киндым нормьдон вэлэ пуаш тынгалыт.

Поп

Иымь мондэндя. Колхозыш пырэн, йымы ваштарэш

- кэдä вэт. Колхозыштѣ ылшѣвләм йымыдылаш пыра-
хықтат, иконвләм валтыкташ тѣнгәлѣт.
- Марфа (Йымым хрестә). О, господи пресвәтайа богородьца,
тѣнѣжѣ йэрәтыквләок литѣш.
- Ана Мѣнь ам пыры! Митри Ёшкәтшѣ хотѣ мам Ёштѣжѣ,
— Ёрвезѣвләмат ам пу!
- Хөдөр Цилә вольыктам: имным, ышкалым, шарыквләм цѣ-
вѣ йактә колхозыш шывшын нәлѣт. Ёшкә шѣшәр-та-
рык качтә, пай качтәок молы шѣнзәш тѣнгәлѣдә.
- Поп Әзәм цәркѣштѣ хрестәш ак тѣнгәләп, колышывләм
цәркѣш пыртыдәок тайаш тѣнгәлѣт. (Стәл вѣлнѣш әрә-
кәм анжаләш)
- Марфа О, господи, тѣнә тайәнжѣ тәрөк адѣш кәмѣләш.
(Хөдөр шкап гѣц чай стопкам лыктәшәт, әрәкәм йок-
тара).
- Хөдөр Отәц Сәрги, стәл лошкы шѣц, Митри дон Анаат стол
докырѣк толымада. (Әрәкә стопкам поплан пуа)
- Поп (Әрәкә стопкам благословайа) Во имә отца, и сына!
и свәтого духа, аминь (йүн колта). А-а! пинѣдѣ вэт,
Йумәм идә вѣрсы, Иисус Христос Ёшкә әрәкәм йүн.
- Марфа Махань вѣрсыман, тѣнь благословайәтәт, йымы әрәкә
ганьок лиәш вэт.
- Хөдөр (Эчә поплан тәмән пуа). Эчә йүн колты.
- Поп (благословайа дә йүн колта). Не судите, да несудимы
будете!
- Хөдөр: (Әрәкәм Ёшкә йуәш, вара вәтѣжѣлән дә Митри дон
Аналан йүктә). Митри, колхозы гѣц ат ләк гѣцә, ко-
дашок сөрәт?
- Митри: Амаат пәлѣ. Нәзәрвләлән колхозыштыжѣ йажо лиәш,
манѣтат.
- Хөдөр: Кѣзѣт вәлә тәнә попат. Цилә вольыкәтѣм шывшын
нәлѣтәт, киндѣм нормыдон молы пуаш тѣнгәлѣтәт,—
махань йажо Ёлымәш лиәш вара?..
- п: (Йүкшѣрәк) Колхозыш пырышѣвләлән антыхрист
пәцәтѣм шѣндәш тѣнгәлѣт. Вара лицәвләштѣ шимә-
мәш тѣнгәләнш.
- Ана: Колхоз гѣц ак ләк гѣнь, пөрт гѣцәт поктән лѣктам
Орландарышы!
- Митри: Йара йок, ит саслѣ! Тѣнь ләктәт гѣнь, мѣньәт ләк-
тәм вэт.
- Хөдөр: (Эчә ик стопка рәдѣ әрәкәм йүктә. Поп благословайок,
йуәш, цилән йажонок хѣрәл кәәт). Шошым йѣдә кин-
дәт качкаш укә лиәшәт, со мѣнь пуән миәнәм. Колхо-
зышты лиәтәт, кү пуаш тѣнгәләш. Кѣзѣтәт киндѣдә
укә сәй?
- Ана: Укә. Ёржа лашашна тагѣнамок пѣтән. Шож лашаш
иктә кок рәдѣ шәргиндѣ Ёштәш улы вәл, вара тѣдәт
пѣтә. Кѣзѣт Митрим лашаш кѣчәл колтѣнәм Ёлѣѣ,
тѣдѣндон ужәш тольѣм.
- Хөдөр: Кыш кѣчәл колтәт вара. Кышты шошым моат? Эчәәт
мѣньѣләнәмок палшаш вәрәштәш. Иргодым мәшәкѣм
кандок, иктә 5 пудѣм оптән колтәм.
- Митри: Хөдөр Ёзәм тәнә палша молы гѣнь, малын мѣнь
колхозыштѣ шѣнзәм? Иргодѣмок зайавльәнәмәт мѣнь
мѣнгәш нәләм.
- Ана: Тау, Хөдөр Ёзә! Тѣнь мәнмәм ныгынамат ат монды.
Вара махань пәшәәт лиәш, Ёштән пуәнә.

- Хөдөр: Пәрви шуку пәшәм мѣңьыләнәм палшәндә ти 5 пудым такәшок пуэм. Колхоз пѣдѣрташ вәлэ палшыда-Колхоз лимѣкѣ, мѣнь палшән ам кәрт лиэш.
- Поп: Колхозвлән йѣмѣ киндѣм ак шачыктѣ лиэш. Нырвлә йѣлән, йѣлән йамаш тѣнәлѣт. Киндѣ укә лиэш. Эдәмвлә качтә колаш тѣнәлѣт. Вара эчәкого вырсѣ шагалэш, тѣшәкән пиш шуку эд м йамэш. Йѣмѣ ваштарэш кәшѣвләм йѣмѣ циләм наказа.
- Марфа: (Йѣмѣм хрестә). О, господи. Миколай чудотворец, Михала архандьыл, мәнмәм, тѣхәнъ худа ѣлѣмәш гѣц пәрэгѣдок!
- Ана: Ма, колхозвлә вәрц йѣмы тәхәнъ худа ѣлѣмәшым колта гѣнь, цилә колхозыжымат пѣдѣрташ кәлэш!
- Хөдөр: Мѣньәт тѣдѣм попэм. (Әрәкәм ик стопка рәдѣ цилән йүктә).
- Митри: (Йүкшѣ). Ик кок-кым марылан вәлэ попалташәм, цилә колхозжы пѣдырга.
- Ана: Вәтѣвлән вәлэ попалташәм, пырават цилән колхоз гѣц ләктәш тѣнәлѣт!
- Поп: Йажо пәшәм ѣштәдә. Ти пәшә гишән йымы тәләндрә сулѣктам простѣя, икшѣвләдә шу лит.
- Митри: (Ләктәш шагалэш). Мә кѣзѣтәш кәнә. Ана, айда! Амалаш вацмешкѣштѣ кыды-тидѣ докы пыралаш кәлэш.
- Хөдөр: Кәдә, кәдә, йѣләрәк. Вара цилән әрәкәм йүктәм. Мам вара кѣзѣток 10 тәнә оксам пуэмәт, күм шанәт йүктәт. (Митри оксам нәлешәт, Ана дон ләктѣн кәәт).

7-шѣ ләкмәш.

- Поп: Ну, Фѣдѣр Васильч, ит ойхѣрѣ. Митри мам ѣштәш тѣнәләш гѣнь, цилә ѣштән шокта, Вик эдәм ѣлэш.
- Хөдөр: (Әрәкәм йоктара) Отәц Сәрги, йу!
- Поп: (Пәлэк-турәк благословайа, тамам ѣшкә турәшѣжѣ попа дә йун колта). Мм... мѣнь, ѣндә ам... мам... алаш кк... кәәм.
- Марфа: Вәс кѣдәжәш вазыма.
- Поп: Йара, хотѣ кк-кышакән. (Кѣньѣл шагалешәт, кәнвәзаш цаца. Вәс кѣдәжѣш пѣрѣм амасам пачаш цаца, ти жәпѣн Ольга вәс кѣдәж гѣц амасам чѣнь пачѣн колта дә амаса попѣн ләпкәш тѣкнә, поп йал шагалтән кәнвәзәш. Ик маньар попѣн йукшат укә, кичкѣжәш вәлэ. Охлаш тѣнәләш).
- Марфа: (Попым кѣньѣлтә). Ма, шушыргәнок шѣц кә вара. (Поп охла).

8-шѣ ләкмәш.

- Ольга: (Кѣргѣж ләктешәт, шѣдәшкән Хөдөр вѣлкѣ анжән шѣндә). Пиш кәрдѣдә, сасна гань йун шѣндәндә дә, пачагылыда вәлә.. Эчә акситәш, нәзәр мары вәтѣвләм алталәдә, ородѣш колтәдә. Киндѣ пуән, әрәкә йүктән колхоз пѣдѣрташ тәрләдә. Мѣнь цилә колѣнам, цилә йәл вѣлкѣ лѣктам!
- Хөдөр: (Утла шѣдәшкән колта). Ах, чорт ѣдѣр. Мѣнь тѣньѣм пуштам!.. (Әрәкә йамдарым нәлеш дә, Ольга вѣлкѣ шуән шәләш).
- Ольга: (Амаса докѣ кѣргѣж кәә, йамдар амаса арлуәш тѣкнә, йамдар пѣдыргәшѣжѣ Ольган кит пѣчкѣлт кәә, китшѣ гѣц вѣр йогаш тѣнәләш). Поп, чорт, дә пайан

иктѣ ылыт. Ик вӳрӳш йалштӳн, вӳкш пачыш колташ йарӳдӳ! (лӳктӳн кӳӳ, Хӳдӳр сӳнзӳм кӳрӳн шӳндӳн, кидӳм шӳрӳн шагалӳн).

С а в ы ц в а л а.

К Ы М Ш Ы М А Д Ы Ш.

(Мадмаш, худа тоштѣ хрӳсӳнӳ пӳртѣштѣ кӳӳ. Стӳнӳштѣ Лӳнӳин дон Стальин патрӳтвлӳ кӳчӳт. Стӳл лоштѣ Порис дон Макси шӳнзӳт. Макси тамам шӳр шотӳш шотлӳн, сирӳ. Порис пумӳгам лӳдӳш).

1-иш лӳкмӳш.

(Сцӳнӳ шайӳлнӳ йуквлӳ шактат).

Порис: Колӳшт доко, ма йуквлӳ шактат?
Макси: (Окнӳвавш анчалӳш). Марӳвлӳ тӳвӳш погӳнӳн шагалӳнытат, тамам саслат.

2-шӳ лӳкмӳш.

(Митри, Михала, Пӳтӳр, Раман пӳрат, нӳлӳтӳнӳт ӳрӳлшӳ ӳлыт).

Митри: Мӳмнӳн зайавльӳнӳнӳм мӳнӳш катта, мӳ колхозӳ гӳц лӳктӳнӳ!

Макси: Кунӳм тӳмданӳм?

Митри: Тӳвӳш нӳльӳнӳнӳнӳм: Михаланым, Пӳтӳрӳнӳм, Раманым, мӳнӳнӳм

Порис: Кӳцӳ тӳнӳ йӳл вӳрц попӳн кӳрдӳт, ӳнӳт нынӳ ӳнӳш тӳт лӳкӳп!

Михала: }
Пӳтӳр: } (Иквӳрӳш) Оо... кӳцӳ ана лӳк, лӳктӳна, лӳктӳнӳ!
Раман: }

Порис: Лӳктӳш шанӳдӳ гӳнӳ, мӳ царӳн ана кӳрт, лӳктӳ вӳлӳ, зайавльӳнӳӳдӳмӳт мӳнӳш пуӳнӳ. Лӳкмӳшкӳдӳ мӳ пӳлӳнӳнӳ: ма гишӳн лӳктӳдӳ?

Митри: Вольӳктӳ котмӳм ак шо. Цилӳ вольӳкӳм, цӳвӳ йӳктӳ колхозӳш шӳвшӳн нӳлӳтӳт, кӳцӳ мӳнӳ ӳлӳм?! Изивлӳ шӳшӳр-тарӳктӳ кӳцӳ ӳлӳш тӳнӳлӳт?! Шарӳк, миж, кавашты молы укӳ лиӳшӳт—мам чииш тӳнӳлӳнӳ? Токо вӳлӳ вольӳкӳшӳт шоаш цацӳм, ӳчӳ вольӳктӳ лимӳлӳ.

Михала: Пӳрвиӳт со сола йӳллӳн пӳшӳм ӳштӳн ӳлӳ. ӳчӳ кӳзӳйтӳт йӳллӳн пӳшӳм ӳштӳктӳнӳдӳ! Кӳдӳжы камака вӳлнӳ кииш тӳнӳлӳт, тӳнӳ лӳпкӳ, тыгыр нӳрӳмӳш пӳшӳм ӳштӳ! Йӳл вӳрц пӳшӳ ӳштӳмӳм ак шо! ӳшкӳ ту-рӳшӳм мазар кӳрдӳм, тӳнӳрӳм ӳштӳмӳт ситӳ.

Пӳтӳр: Киндӳм нормӳдон пуаш тӳнӳлӳтӳт, нӳлӳн качкаш вӳрӳштӳш. Нӳлӳшӳжӳ оксана укӳ лиӳшӳт, кӳчӳш кӳшш шомыла. Пӳрви кӳчӳн кашмӳмок ситӳ, анзыкылаат кӳмӳм ак шо!

Раман: Мӳнӳ йымыдылшы, йымылан ӳнӳӳнӳшӳ ӳдӳм ӳлам. Мӳнӳ йымыдылтӳ, икондӳ ӳлӳн ам кӳрт. Йымыжат тӳнӳм тамам ӳштӳ. Колымыкы молы тӳрок адыш кӳмӳлӳ лиӳш...

Порис: Шайада пӳтӳш?

Митри: Пӳтӳш.

Михала: Зайавльӳнӳм пуда дӳ пӳтӳ!

Пэтър: Мънь соикток лăктăм!
 Раман: Мъньăт кодын ам керт.
 Порис: Йара, йара, лăктă вэлэ. Лăкмэшкăдă изиш попалтэнă. Мъньбъланэм кэлэсăдă: малын нълйтѳнăт йукшѳ ылыда? Малын нълйтѳн ик вэрэш лăктăш шанэн толында? (Митри, Михала, Пэтър, Раман шеклэнэн колтат, икѳжăк-иктѳшкѳ вѳлкѳ анжалыт).

Митри: Йук... Йукшѳ ана ыл, шанэп тол... толтэлнă.
 Макси: Кыцэ йукшѳ ада ыл. Мънь тишкѳ толмэм годем йѳн шѳнзэдă ылыш!

Митри: (Вуйжым вуйстык сакэн шѳндă). Пыйырт вэлэ йѳннă.
 Порис: Мам шалгэдă, шѳнзымăдă, пыйырт попалтэнă. (Тѳнгѳлэш шѳнзѳт ик минут нăрѳ йукумат ак дыкэп). Малын ара вуйыштыдажы вэс сэмѳнь попэдă, колхозым ѳштăш кэлэш маныда? Тэл гач кѳ колхозым ѳштăш кэлэш, манын каштѳ?—Тă вэт попэн кашта! Кызыт йукшѳрăк линдăат, тупыньэшлă попэдă!

3-шы лăкмăш.

Ана: (Ана пыра, шдѳэшкѳшѳ). Пăшăдѳм эдемлă, мам шѳнзэн каштат?! Шѳнзэн кашташ колхозышток ат ыл вэт!..

Митри: Ана, тѳрхал, ит саслы. Шѳнзылдăлмă.
 Ана: Мънь ам шѳц. Итăт сѳгѳрѳ. Соикток колхозышкыда ам пыры!

Порис: Малын ат пыры?
 Ана: Антѳхрист пѳцăтѳм пиштăтăт, лыцăдă шимэм шѳнцѳшăт, вара пăлэдă.

Макси: Кѳн гѳц колынат? Кѳ тѳнѳбъланэт алталэн пуэн?
 Ана: Тидѳ алтылымаш агыл, лачок попымаш ылэш. Поп ак алталы.

Порис: Кѳ ак алталы? (Цилан Ана вѳлкѳ анжал шѳндăт). Э-э... Малын йукшѳ ылыда, пăлѳшѳм. Колхоз гѳц лăктăш иквэрэш шанэн толмыдам ѳндэ ижѳ цаклышым (цилăштѳм анжэн сăрнă, нѳнѳжѳ вуйыштым вуйстык сăкăт).

Макси: Поп дон пайан нѳгынамат: „колхозыш пѳрѳдок“ ак манэп. Нѳнѳ кыцэ кэлэш, цилă сэмѳнь колхоз ваштарэш вэлэ кредăлѳт, йăлѳмăт ородыш колтат. Поп дон пайаным колышт лăктăдă гѳнь, пурѳм ужыда!

4-шѳ лăкмăш.

(Ольга чѳнь кыргыж пѳра. Орланэн, шѳдэшкэн шѳнзѳн. Талашэн попа шѳвѳл вѳдѳм вэлэ нэлѳн, нэлѳн колта китшѳ савѳцдон йалштэн шѳндѳмѳ).

Ольга: Порис, Макси, пăшăдă худа!
 Порис: Махань пăшă? Малын худа?
 Ольга: Кугузам дон поп колхоздам пыдырташ сѳрăт. Тѳнгѳчѳ, тѳнѳ кэн колтымыкѳт, кѳчѳ мѳч, йѳд йактэ со арăкăм йѳн, колхоз пѳдѳртым гишан шанэн шѳнзѳвѳ. (Цилан Ольга вѳлкѳлă анчэн шѳндѳнѳт, Митри дон Ана вэлэ вуйым сăкăлтѳнѳт). Цилă сэмѳнь шанэн шѳндѳвѳ. Вара Митри дон Анам 5 пуд киндѳлă дă 10 тăнă оксала колхоз пѳдѳрташ тăрлѳвѳ! (Цилан Ана дон Митри вѳлкѳ анчал шѳндăт) Митрижѳ: „Ик кым марылан вэлэ попалташэм, важгэ колхозыштым пыдыртэнă“ мань! Анажат: „вăтѳвлăлэн вэлэ попалташэм, цилан колхозы гѳц лăктăш тѳнăлѳт“ мань. Попшѳ йѳмѳ дон, антѳи-

- христ дон моло чотэ когон лүдүктүш. Кыцэ попаш кэлэш, цилэ тымдэн пуэвы! (Пужалт шынэын, лэпкэжым вэлэ ыштыл колта).
- Макси: Кидэтшы ма лин? Малын йалштэн шьндэнэт?
- Ольга: «Колхоз пыдърташ сөрүмьдәм» соикток кэлэсэм ма-
нымат, кугузам арака йамдар дон шуэн шельй. Йам-
дар пыдыргэш пычкыл кэш.
- Макси: Поп дон Хөдөрүм арэстуйаш дә йылэрак сола гыц
поктэн колташ кэлэш.
- Порис: Митри, тэнэ ма колхоз ышташ палшэт? (Михала,
Пэтър, Роман Митрим кым монур гыц арэн нэлйт).
- Михала: Тынь мәнмәм алталэнэт!
- Пэтър: Арака йүктэн, мәнмәм ородыш колтынэт ылын?!
- Раман: Икон валтымы дә йымьдйлаш цәрүмь гишәнэт тынгэ
гынь алталэн пуэнэт! Мьньы ймылан ынъанэм гыньят,
попланжы ам ынъань. Поп кыцэ гыньят марывлэм ал-
талаш дә кышкэдаш вэлэ цаца. Кянгьж йбдэ: уэт, мы-
нэт, мижэт-нымат ак код, погэн каштэш!
- Ана: (Кымьныштым шыка). Ма, марэмжым шинэда гыцэ,
кымытын арэн шьндэндә!
- Митри: Мьнь тәмдәм алталыдэләм. Хөдөр дон попын шайам
вэлэ попенәм. Мьнь ышкэят шайаштылан пыток ам
ынъань.
- Макси: Ыньэ малын йалжым ородыш колташ цаценэт?
- Митри: Ам палы... Йүкшы вуйа, ородыш кэнәм тама.
- Ольга: Лачок, Митри сэк пьтари ыш ынъань, вара йүкшы
лимькьжы вэлэ ньны вэки сярналт кэш.
- Порис: Эх, Митри тэн, Митри тэн! Тэхэнь попымашвләм
колмькэтшы, ма докына молы шаналташ толылдалшаш.
Такэш попэн кашшаш агыл.
- Макси: (Митрилән). Ажны Хөдөр доны ровотныкышты ылы
мэдьм мондэнэт ма? Ашьндәрэт сай: кыцэ пукшән
йүктэн, тәрүм түлән! Нэзэр ылат—пайан дон тосым
кычэт! Пайанвлә мәнмәм йамдаш, кэлгы вьдыш вэлэ
цикәш цацат вэт. Пайан дон тос кычаш толкан агыл-
Мәләннә—цилә нэзэр, покшал марывлән иквәрэш уш-
нэн, пайанвлә ваштарэш шагалын вэлэ толкан ылэш. -
- Порис: Митри, тынь лешангы: „колхоз цилэ волькым шьвшы
нэлэш“, маньыц. Тэхэнь шайам поп дон пайан Хөдө
вэлэ шанэн лыктын кәрдыт. Имны волькым вэлр
иквәрэш ыштймлә, манын уставышты кэлэсымь. Молы
вольык: ышкәл, шарык, цьвь—цилә ышкә торанэт кодыт.
Тәләндә колхоз худа ылымашым кандьмыла чучэш.
Худа ылымашым канда гынь, иктят ынэшты пьрәп.
Йажо, куштылгы ылымашым кандаат вэлэ, кэчынь кол-
хозвлә кушкын мийт. (Михалалам) Михала: „йәл вэрц
пашә ыштймэм ак шо“, маньы. Михалаат самынь попа.
Колхозышты иктат йәл вэрц пашәм ышташ ак тынәл,
цилән ышкә вэрцыньшты вэлэ ыштят. Кү өркәнән, ху-
дан пашәм ыштә гынь, пашашкы покташ, пашәм ыш-
тыкташ тынәлынә. Тьдәт ак палшы гынь, погыны-
машты пэлэшташ тынәлынә, төрләнәш шүдөнә. Пэлэш-
тымаш ак төрләты гынь, штрафым түлөктөнә. Штра-
фат ак палшы гынь, вара колхоз гыцшят воксэок лык-
тын колтөнә. Худан пашә ыштышы, тәржымәт чьды
пәлэш. Йажон ыштышылән пашә тәр вьлән ычэ прэми
маным вак пуаш тынәлынә. Колхозышты өркәнәш вәр

укэ, пыт бштэш кэлэш, йәллән примәрбѳм анчѳкташ кэлэш. Куштылгын паша бштымашбѳм, йажон бѳлѳмашбѳм ужытат вэлэ колхозѳш пыраш тѳнгәлѳт. (Пѳтѳр-лән). Пѳтѳр: „кѳчәш кәшш шомыла лиеш“ маньы. Колхозѳш пѳрән кѳчәш кәмбѳлә гѳнь, ик колхозат ССР ушәмбштәнә бнәжбѳ код. Колхозѳшты нѳгынамат кѳчәш ат кә, нѳгынамат качтә ат колѳ. Киндѳнә ак шач молы лиеш гѳньәт, тѳнәмәт киндѳдә ана ли. Колхоз-вләлән пѳтәриок кугижәншѳ палшаш тѳнгәлеш, вара ижбѳ бшкәт хрәсәнвләлән. (Раманлан) Раман: „йымыдылаш пырахыктат гѳнь,—мѳнь ам пыры“, манэш. Йымыдылаш иктәт ак пырахыктәп, хоть ләпкәэт шәлмеш йымыдыл, колхоз ак цәрѳ. Иконѳмат бшкә ат валты гѳнь, тѳнь токәт иктәт валташ ак ми. Нѳвольтә иктәжбѳ валтат гѳнь, тѳдѳлән кызаматѳшты вәр шукѳ улы.

Ольга: (Митри, Михала, Пѳтѳр дә Раман вѳкѳ китшѳдон анжѳктән) Нинѳ бшкәштѳ гѳц ак попәп, кугузамѳн шайажым попат, тѳдѳ цилә нинѳм тишкәвәк шоктән.

Порис: Шайәт лачокок. Нѳнѳлән вэлэ тәхәнш шайавлә кәлѳт. Колхоз поп дон пайанлан худа бѳлѳмашбѳм кандаат, йәл шѳ нѳбѳгѳмбштѳм йамдаат, цила сәмбѳнш нѳнѳ әлѳкләт.

Митри: Тѳнәм ородѳш кәнәм ылѳн тама... Бнәдәжбѳ бшкәәт алталән попымыштым цакләм.

Макси: Бнәдә зайавльәннѳдә кәлеш? Кѳчәлшәш? (пумагавләм шәргә).

Михала: Шѳлок, ит кѳчәл... Мѳнь ам ләк!

Пѳтѳр: Анзыкыла тѳнгә-тәнгә маншылан нѳгынамат ам бнәнѳ, амат колышт!

Раман: Мѳньәт колхозешок кодам!

Митри: (Вәтѳжѳлән) Тѳнь мам манат? Кодына вәт?

Ана: (Порислән) Йәл кодыт гѳнь, мәәт кодына.

Порис: Тә гишәндә попалталаш кәлеш. Колхозы пыргәдшѳ әдәмвлә пайан дон, поп дон ик вәрәш кәшѳвлә. Нѳнѳ мәнмән тѳшманна бѳлѳт. Мәләннә тѳхәнвлә ак кәләп!

Митри: Анзыкѳла нѳгынамат нѳнѳ сага ам пиж, ик ашкылымат нѳнѳ докѳ ам ташкал.

Ана: Пайан Хәдѳр докѳ каштәок бѳлән кәрдѳнә. (Порислән) Ик рәдѳ самынь бштымжѳм простәш лиеш сәй?

Ольга: Мѳнь шанымәмдән, Митри дон Анам колхозеш кодаш лиеш. Нинѳ бшкә гѳцѳнѳштѳ шанән лыктәлѳт вәт. Йәл шамакдон, йәлѳм колышт ородѳш кәнѳт. Анзыкыла вэлэ пайанвлә дон попвләм колышташ ак кәл. Мѳньѳ шукѳ бѳлѳдәләм гѳньәт бѳлѳм курымыштәм уштѳмәт—шокшѳмат, тотлымат—качѳмат шуку ужынам. Изием годшән кѳчәнәт каштѳнам, әзә анжышыштат, бѳләнәм, ровотнѳкыштат каштѳнам. Курым мѳч со пайан кит лѳвәлнѳ бѳләнәм; нѳгынамат пурым уштәлам. Пайан мәләннә йажо лижѳ ак ман, бшкѳләнжѳ вэлә цаца. Попат алталаш вэлә цаца. Поплан вѳргәчѳ—когарня, ковәннѳ укә. Со пайѳм, шѳшәр—тарѳкым качкәш. Йәллән гѳнь качкаш ак шүдѳ, сулѳк манэш. Әрәкәм попнала иктат йүнжәт ак кәрт машанәт, лач сасна гань лимеш йуеш. Попвлә бшкә: „нәзәр, укәәнвләлән палшаш кәлеш“, манѳн, тымдат. Бшкәжѳ пал-

шат вара? Икурыштымат Ёжәләйәт! Цәлтоқ тәнь гы-
цәт вәлә қыцә гыньәт, алталән нәләш цацат. Интерна-
ционал мырыштат кәләсәмәш:

„Попәм, пайанәм вычаш укә,—
Ытараш мәмнәм ак толәп.
Бшкыланнә вәлә куанәнә,
Бшкыминәм бшкә ытарәнә!“

Савыц вала.

Нәлымшә мадыш.

Мадмаш ик и әртәмәккә, пайан Хөдөрәйн пөртәш ыш-
тым клубышты кәә. Стәнәвләшты Ләннин тәнг Стальин
тәнг, Калынын тәнг, Крупская тәнәйн патрәтвлә кәчәт.
Патрәтвлә йәр кож укшвләдон нәрәйән шәндәнәйт. Ик
огол гыц вәс оголыш да пөрт йәр гирляндәйм сәкән
шәндәймә. Эчә патрәтвлә лошты лозунгвлә кәчәт: „Кол-
хоз дон социализмәш йәләрәк шона!“ Пайанлан ку-
лаклан қолхозышты вәр укә! „Колхозыш пәрән, пәшә-
нәм куштылтәнә ылымәшнәм йажоәмдәнә, киндә шә-
чышым шукәмдәнә!“ Сәдәрә покшалны стәл. Стәл ло-
шты Порис шәнзә. Пөрт цыц қолхознә ыквлә погы-
нәнәйт. Нәны пөкән дә тәнгәвләшты шәнзәт.

1-иш ләкмәш

Порис: Тәнгвлә, тагачы мәнмән кок пәразнәйк: қолхозлан ик
и шомы кәчәй дә клуб пачмы кәчәй Торжәствәннәй соб-
раны видәш прәзидиумыш кок әдәмәйм, Ольга дон Ма-
ксим айбәрәнә, Йара маныда?

Йуквлә: Йара, йара!

Порис: Кү Ольга дон Макси вәрц, кидәйм лүктәлдә! (Цилән
лүктәләйт). Ольга дон Макси стәл лошкы шәнзәйт. (Оль-
га—вуйлалтышәш, Макси сираш шәнзәш).

Ольга: Погынымашым пачам. Пәйтәриш шамакым қолхоз вуй-
лалтышлан, Порислән пуәм!

Порис: (Шагаләш) Тәнгвлә, тагачы кәчәйн қолхоз пачмыланна ик
и лач шәш. Қолхоз пачмына годым шукыжы йәрәвәй.
Вара, йажон ылымәнәм, куштылгын пәшә ыштәмәнәм
ужәвәт,—йәрышывлә ышкәок пәрәвәй. Когонжок пайан
Хөдөр дон поп қолхоз ваштарәш шалгәвы. Нәны нәзәр
марывләм әрәкә йүктән, окса пуән молы ородыш қол-
таш цацәвәй, ышкә вәкыләшты сәрәнәшты ыльы. Тәнгә
гыньәт, қолхознам пәдыртән ыш кәртәп, қолхозна куш-
каш цацкыдәмәш вәлә тәнгәльы. Қолхозыштына кызыт
120 тома, 20 томажы вәс соләвлә гыц толыныт. Пәрви
қолхозыш пырымәшкы, цилән шагадон дә пу ширәдон
әнә—йәрәнәйм пәргә тәләннә. Кызыт қолхозыштына ик
шагаат үкә, цилә плугы дә кыртныи ширә вәлә. Тә-
ләц пасна, ик ишты кок тәрәдмә машинәм, кым үдәйм
машинәм, кок кылтә шимы машинәм, ик пәрцә итрай-
ым машинәм войәннә. Машинә дон ровотәйән пәшә
кок пай куштылга, киндә шачыш 25% шукәмәш.

Пәрви, кым шурныдон үдән ылымәй годым, соләшты-
на 600 гәктар әнә—йәрәнәшты—200 гәктар и йәдә па-
рәш йамын. Ик гәктар 40 пудым вәлә пуа гыньәт, и
йәдә 8 тәжәм пуд йамын, ик пуд ик тәнгә ышты гынь-
әт, и йәдә 8 тәжәм тәнгә йамын.

Пашанә тәнә йажон кән. Пашә планнам 100 процән-тй хәләок ыштән шоктәннә. Пашәм бригадывләдон ыштәннә социализм тәнгәштәрәмәшәт йажон кәш. Мол колхозвлә гыц пачәш шәнә код. Пушашлык киндйнам госуларствылан утыдон пушна. Контрактацй пашанә-мәт ситәрәнок ыштән шоктышна.

Кызыт мә 9 шурныш ванжәннә, парәш әгә—йыран такәш ак йам. Тыләц пасна, колхоз кидышты кок по-ставан вьд вакш, миж лүлыктым вакш, дә ик кол йәр-нә улы. Тәлым ыдырәмәшвләлән мьньәр, ышты комы, тырлымь, тыгыр—йалаш ыргым артыөлвләм пачына. Пү-эргывләлән кәм, хамыт хәдыр вьргәм ыргымы, мижкәм йөрөмь артыөлвләм пачына. Пәрвишй дорц ылымәш-нә шукь йажозьмьн, куштылгән. Тәхәнь йажо ылымә-шым комунист парты анжыктән пуән, Совет власть ыштән. Комунист парты дон Совет властылан, пиш ко-го тау! Кужы курыман лишты! (Пиш сусуи лапам шит. Порис шьнзәш).

Тьотья: Олыга, мьньыланәм ик кок шамакым кәлэсәш лиэш?

Олыга: Тьотьи, попы.

Тьотья: (Кыньыләшәт, попа) Мьнь пиш шукәршы әдәм ылам шукь сәмьн ылымәшым ужынам. Кызытшы гань йа-жо ылымәшым, ньыгынамат уштәләм! Кызыт ыләш пиш куштылгы, ылымәт вәлэ шоәш. Вәс пачаш ырвэзы лин ылынәм ылнэжы дә ак ли. Пәрви, колхозыш пьрымәш кәчы мьч 18 цәш пашәм ыштән шьндәтәт, качкын йу-нәт ат кәрт лиэш. Акситәш әчә, ушты, шапы орәным качкын шьндәтәт өрдөжәтым, кьдәләтым йочкә кә-рәш тынәләш. Вара, йыдым, прамой амалыдәок, ирок әчә пашаш ләктын кәмьлә. Кызыт мәнман цилә пашәм машина ыштә. Сәдындон йангылымәтымәт атат пәлы. Әчә йужнамжы ыдыр—мылойәцвлә мырым молы мы-ралтән колтатат йангылымәтымәт мондәт, кит-йаләт лү-ктәлток кәә! Әх, малын вәл ырвэзы ам ыл? Ырвэзырәк ылгәцәм, мьнь әчә анчыктынәм!..

Иуквлә: Тьотьи, ырвэзәмәш Москваш колтәнә! (Ваштылыт).

Олыга: Тьотьи шайәтым пьтәрышыц?

Тьотья: Пьтәрышым. (Шьнзәш).

Олыга: Әчә кү попынэжы?

Митри: Олыга, мьньыланәм изиш попалташ лиэш?

Олыга: Лиэш, лиэш!.. Митри попы!

Митри: (Шагаләш) Имәшты мьнь ородыш кәнәм ылын тама, пайан Хөдөр дон попом колыштын, колхоз гыц ләктәш цацышым. Ньным колышт ләктынам ылгәцй, воксәок йамам ылын, качтә-йүтә шьнзәш вәрәштәш ылын. Йа-ра, әчә лыктын ыш колтәп. Лыктын колтыдымыштылан чотә кого тау! Колхозыш пьрымәшкы качкын-качтә ыләнәм. Пайым молы и кыт мычкы иктә кок—кым гә-нә вәлэ качкам ылы. Киндәт и йыдәок у кинды йак-тә качкаш ак ситы ылы. Шышәр—тарыкым лу и вок-сәок качтәләм ылы, манаш лиэш. Сәдындонок вәт ырвэзывләәмәт пиш мәрцән кушкэвы. Кызыт шышәр--тарыкат, пайат, киндәт и кыт мьчкәшок качкаш ситә. Пәрви, вольык урдаш шуды чыды, акситы ылы, кы-зыт нырәш шудым үдымынәдон, шудынаат шукы. Шу-дына шукат, вольыкымәт пәрвишы дорц шукырак ур-дәнә. Вольык шукы гьнь, намозы шукы лиэш,—намозы

шуку гынь,—киндат шуку. Колхозышты ылаш чотэ йажо, чотэ куштылгы. Тьотья: „Ылымэт вэлэ шозш“, манэш. Шайажы лачок ылаш. Пэрви, мыньат пэлэк—турек вэлэ Ылымэт ылат, Ылымэт акшо ылы. Кызьт ынде колымэм акшо. Колхоз ыштымьлан пиш суу ылам! Комуньствялан, тэхэнь йажо Ылымашым Ыштымьштылан, пиш кого таум кэлэсэм! (Митри шынзэш).

Ольга: Кү эчэ попынэжы?

Йуквлә: Иктәт укә тама...

Бдырәмәш

йук

Вәклә:

Улы, улы! Вәкла попынэжы. Йә, попэмә, мам шәкләнәт. (Савыц оголжым тьрвь аңышкыжы нәлән миән, шәкләнән) Попышаш вәл? Попәнжы ам мышты ач...

Сагашы

Бдырәмәшвлә

(Покажы гыц, тупшы гыц моло шьркэдәт) Попыдә мам вара шалгәт? Попән пуэмә!..

Вәклә:

(Кыньыләш) Биньә попышаш... Мыньат йәл попымымок попэм. Ылымашна лачокок йажоэмьн. Бдырәмәш Ылымашнам анжалшаш. Пэрвишты годым гынь, Бдырәмәш камака дон шипкә гыц айырлыдә. Катьржньыквләм пэрви тачкы *) тэрвән цәпләт ылын, маньт. Лач шаналтышаш гынь, мәят камака дон шипкә сага цәплымь дон икток Ылынна. Мәят катьржньык Ылынна. Курымнамок тьшәкән эртәрәннә... Совет власть лиәт вэлэ Ылымашна йоңштыш тынәльы, колхозвләм моло Ыштыш лиэш. Биндә мә шипкә тэрвән ана кэчы—йаслына улы. Коршок пандат Биндә мälәннә хоза агыл,—колхозна ләш ик кого кухня Ымтымь... Кит—йалнам кәпшылтыш цәпнә кьрән кәш. Ирәкән Ылымаш толын... Цилә колхозышкы пырыдымы Бдырәмәшвләм колхозышкы пыраш ужам... Топты Ылымашдам йәл лывәкы нәлдә, ташкыда! У сәмынь Ылйдә. Попән пьтәрйшым! (Шынзэш, савышым төрлә).

Ольга:

Биндә попышвләнә укә тама... Махань пьнзалмашым Ыштәнә?

Порис:

Мынь шотыштәм тэхэнь пьнзалмашым Ыштәш кәләш: колхоз пәшәм йарыкташ. Кантком ВКП(б) дон Кантисполкомыш тау кәлэсыман сирмәшым колташ кәләш дә „Ләннин Корны“ газетыш колхозна Ылым гишән сирьшаш. Кыцә колхозна лиәлтын, пэрви мана Ылын, кызьт мана улы пэрви кыцә Ыләннә, кызьт кыцә Ыләнә,—цилә сирәш кәләш.

Ольга:

Порисын шанымашыжы йара маньда?

Йуквлә:

Йара! Йара!

Ольга:

Биндә, эчә клуб пачмы гишән попәнә. Шамакым Максилән пуэм.

Макси:

(Кыньыләш). Пэрви, ти томашты пайан—Хөдөр Ылән. Тэхэнь кого томам солаштына иктәт шьндән кертә. Хөдөр вэлә, йәл шү ньыгән, тэхэнь кого томам шьндән кәрдын.

Пэрви, ти томашты йәлым ородыш колташ шынән шьнзәнйт. Кызьт мә у йажо Ылымашым Ыштәш шанән шьнзәнә. Ти пөртәш мәнман клубна лиэш. Ти клуб мә-

*) Кок тьртышән (иктьртышәнәт улы) китдон шьвштымь арава. Тэхэнь араваэш рок пьндаш гыц моло махань—шон рудьрокым шьвштат. Пэрви тэхэнь пәшәшкы арәстанвләм колтат Ылын.

ләннә пйцкәмбйш бйльмәш гйц соты, бйльмәшбйш ләк-
тәш палша.

Пәшә укә годбйм, тәльм молы, когорак—тймәнбтйм
эдәмвләм—тымдаш тйнгәльнә. Вады йбдә газетйм, кнй-
гәм, журналвләм молы лйдаш тйнгәльнә. Москва гйц,
Угарман гйц радиом колышташ тйнгәльнә; кином, спек-
такыльбйм молы анчыкташ тйнгәльнә. Пәрвиш бйльмәшбйм
арәкә йун, хартла мадын каштмашым, мондәнә. Пәрви
бйрвзбйвлә, сбнзбйш полкыш пыратат, бйбйрвлән кын-
зала пандывләм пыдыртйльйт, кынзалавләм йылатйльйт,
мола акситәшбйжбй бйбйрвләм тугбй ижбй, шин лйктыт
ыльбй. Анзыкыла, тәхәнб бйльмәшбйм мондәнә, у йажо
бйльмәшбйм бйштәнә! Вәтбй—марывлән лйэкцбй лйдаш,
доктырбйм агрономбйм молбй шудаш тйнгәльнә; кбйцә
азәвләм пукшаш, йуктәш кәләш, вольк анчым гишән
молбй нбйнә кәләсэн, тымдән пует...

Пионьәр:

Макси:

Кит—йал лывырым кружокым бйштәш кәләш!

Тбйдәмәт бйштәнә. Социальизм бйштәш шу, силан эдә-
мвлә кәлбйт, сәдбндон бйрвзбй эдәмвлән кит—йалым
лывырташ кәләш!

Тбйләц пасна, кәнбйж пәшә жәпәш изи бйрвзбйвлән
дәтплошадкым пачына. Изид бйрвзбйвләм анжаш кәләш,
йажон пукшаш—йуктәш, ирән урдаш кәләш. Тбйнәм вә-
лә шу кит—йалан лит!

Йуквлә:

Макси, шайәет лачок!

Ольга:

Кү попынәжбй?

Ульдана:

Ольга, мбйнәт ик кок шамакым попалтынәм...

Ольга:

Попәмә!

Йуквлә:

Макси, шайәет лачок!

Ольга:

Кү попынәжбй?

Ульдана:

Ольга, мбйнәт ик кок шамакым попалтынәм...

Ольга:

Попәмә!

Ульдана:

Максин шайажы лачокәш толәш. Шамак толшы, пәрви
мә тбймәнбтә бйләннәят мам гәләннә?! мам мбйштәннә?!
нбймат пәльбдәлнә! нбймат мыштыдәлнә! халаш, алы кыш
вәс вәрә кәэтәт, нбймат ат пәль: тагыш кәшәш, там-
ам бйштйшәш. Тбймәнбтә, пйцкәмбйштбй бйләш, пиш худа,
слөпөй эдәм гань бйльмбйлә. Мбйнә анцыли тәльм нбйл
тбйлзәк-пәләк тбймәнбальббмәт, пишок йажо. Кбйзбйт газе-
тбймәт, кнбйгәмәт лйдын кәрдәм. Кнбйгә, газет лыдын
бйләш пиш куштйльгбй, тбйштәкән бйшкбйлән кәрәләдбйм
цилә моат. Пәрви мбйнә, кнбйгә, газет лбдмым гәкәшәш
вәлә шотләм ыльы, «пәшәштбй укәят, лыдын шбйнзәт»
манам ыльы... Кбйзбйт пәлән шонамат, кнбйгә, газет лйд-
тә бйлән ам кәрт. Пбйырт йәрсәләмәт,—йбйләрәк кнбй-
гәм, әль газетбйм лыдаш шбйнзәм. Кнбйгә дон газет бй-
ләш тымдат... Пәрви, сирән ам мбйшты ыльат, сирмәш
сирбйктәшәт йәльбм сарвалымыла ыльы. Әль йужнам кид-
бйм пиштәш молбй вәрәштәшәт, тбйнәмәт йәльбм сарвалым-
ыла ыльы. Йәльбм сарвалаш гбйнә пиш йасы, худа. Кбйзбйт
мбйнә сирән мыштәмәт цилә бйшкәок сирәм. Сәдбндон
хбйт күләнәт тбймәнбәшок кәләш! Тбймәнбйн вәлә цилә
пәләт. Тбймәнббйн вәлә бйләш куштылгбй!

Пәтбйр

(Йбйрән попа). Тәнәш годбйн бйндә вәтәдбймәт шйәш
мслы лүдбйш. Төрөк судышкы зайавльәнббйм сирән кол-
тат, әль газетбйш сирәт! (Погбйныш халык ваштыләш)

Ульдана.

Зайавльәнббйм сирән мыштбймашыжы худа ма?

Пэт Ыр.

Мынь худа ам маныш, йажоэш пиштэмьш. Сэдьндон марьвлә вәтйштём пәрвишйәлә шийш тьрхалаләт манамыш.

Ольга.

Ульднанан шайажы пиш толкан шайа йләш. Эчә кү попынәжй?

Ана.

Мынь эчә изиш попалтэм.

Ольга.

Попалтэмә.

Ана.

(Кыньыл шагаләш) Макси изи Ырвезьйвләлән кәңйж гачәш дәтплошадкым Ыштәнә маньы. Максин шаньымащ-йжым чотә йажоэш шотлаш лиәш. Сэдьндон, ййләрәк, шошым ййдэок кәңйж пәшәш пьрымәш Ыштәш кәләш, Дәтплошадкы лимыкы, Ырвезьйвләм йнъянән кодаш лиәш дә Ышкыләнәт ныр вьлны пәшә Ыштәш йажо лиәш, Ырвезьйвлә вәрц шанаш, лүдәш ат тьнгәл. Кызыт мән-мән шукыжы Ырвезьйвләштём торанышты кодатат, Ырвезьйвләштй качкын, качтә йләт. Кызы, кашаргы кидышкыштй вәрәштәшәт, икыжәк-иктыштём шыралат колтән кәрдйт. Ажнй тывә куакам Ырвезьйвләштём тьрәдмй годым тәнә кодәнәт—когорак эргәш Ырвезьйжй шыжаржын сьнзәжым шьйрал колтән, тьдьндон вәт йдьйржй пәл сьнзән лин. Когорак, кыргьшталшы Ырвезьйвләштй эчә пожарымат Ыштәт. Цилән ныр вьлны лимыкы, солаәт цилә йылән кәә, ньимат ак код, Ырвезьйвләтәт тьшәкок лит. Дәтплошадкышты Ырвезьйвлә вәсәлән, ирән йләт. Качкашат молы—йажон пукшат. Имәштй, эр-тйш кәңйжым Ләнйин лымән колхозыштй дәтплошадкым ужымат, пиш йажола чучы. Ырвезьйвлә кәчй мычкы ирә, свезә воздухыштй каштыт, туюнок молы кәчйвәлым, йм-йлыштй амалат. Качкаш ныл гәнәк пукшат. Мадьшвләштй молы пиш шукы улы. Махань-махань укә, цилә статан улы. Ошмам йори шывштән шьндәнййт, ошмаш-тйжы шукшла со изи кольмьдон капайыл шьнзәт, анчашат шьшыл. Ырвезьйвләштй цаткьдй, шу кит-йалан ылыт, мәгьрйшым молы иктымәт ат уж, цилән мадыт вәсәлайәт вәлә. Дәтплошадкым Ыштәш тьнгәлмыкьдә, мьнбәт палшаш тьнгәләм. (Ана шьнзәш).

Ольга.

Эчә кү попынәжй?

Тьотья.

Мыньйланәм кок шамакым кәләсәш лиәш.

Ольга.

Кәләсәмә!

Тьотья.

Радиом ййләрәк нәләш кәләш. Радиом колышташ пиш йажо. Тәлым халашты кольымат, когон йаратйшым. Мынь сәк пьитәри ньигыцәт Ышйш нәлбн шьм кәрт, «кыцә Москва гьц шакта», манам?! Пиш потыкә! Мынь трувашкы иктәжй пьрән шьнзьйнытәт, попат машанәнәм, кьзйтәт пыт йнъянән ам кәрт вәк. (Ваштыл колтат). Попа-ашыжы-попашыжй, кыцә кәрдйт! Цилә йләш кәрәлвләм попат. Вара эчә мырат, кармоньым молы, тамамат шактат. Кармонь шактымжы гьдым молы кушталтымөк шо-эш! (Куштём сәмьнй йнйжәжым лүктәл колта, йәлжй ваштыл колтат). Макси, ййләрәк радиом нәлдә, мьнй вара кәчйнй колышташ тьнгәләм.

Макси.

Нәлбнә, нәлбнә, тьотья. Вара цилән колышташ тьнгәлбнә.

Ольга.

Эчә кү попынәжй?

Йуквлә.

Иктәт попышы укә!

Ольга.

Махань пьнзалмашым Ыштәнә?

- Порис. Айыртэмбін пынзалмашым ёштәш акәл манам. Максин поёмашыжым вәлә ёштән шокташ кәләш.
- Ольга. Мёньәт тынә шанәм. Максин поёмашым ёштән шокташ манбн, мәләннә циләләннә палшаш кәләш. Тәхән шанымашым, йара манбыда?
- Йуквлә. Йара, йара!
- Ольга. Погынмашты ёштәшашлык пәшәнә пөтөш. Күн ма эчә попаш улы, попыда!
- Михала. Мёньбләнәм попаш лиэш?
- Ольга. Михала, попы!
- Михала. Имәштё Ольга агыл ёлгәцё, колхознаат пөдйрга ёльбё. Ольга, колхознам шәләнёмәш гөц ётарән. Тё гишән Ольгалан кого таум кәләсэнә, кужы курыман лижб!
- Ольга. Тәнвлә, тәәт мёнь вәрёштәм ёлгәцёдә, тәнгөк ёштәдә ёлын! Ёшкә гөцәм мёньәт тәләндә таум кәләсәм. Колхозым ёштёдәлдә ёлгәцё, кёзётәт әньәт Хөдөр донок йасёланән ёләм ылы, соты ёлёмәшым амат уж ёлбё. Мазар пәлёмәшәм улб, цёлток цилә кнбига лбдын дә тә варда дон тишкәвәк шонам!
- Макси. Ольга, мёньбн эчә улы кәләсәшәм.
- Ольга. Кәләсәмә!
- Макси. Тәнвлә, Порис Ольгам нәләш! (цилән Ольга дон Порис вёккё анчал шбндәт) Порис дон Ольгалан йажо, куштёлгы ёлёмәшым шанәнә, кужы курыман лиштё! Социализмём ёштём вәрц крәдәлбштё! (Лапам шит).
- Порис. (Ольган кидём кёча). Тәнвлә, шанёмаштам ёштән шоктәнә! Колёмәшкёнә у, йажо, соты ёлёмәш ёштём вәрц, крәдәлбнә!
- Ольга. Социализмё ёштём вәрц, улб силаәм пиштәм! Попёмашна пөтөш. Шагалда „Интәрнационалым“ мырәнә (Цилән шагалётат—мёрат).

Савыц вала.

Ышкэ сәндәлҕыкнәм пәлэн ләктәш кәлэш.

Мары сәндәлҕыкнәм мә эчә нымат ана пәлҕы, нымат тымәнҕтәлна. Шамак толшы, Ышкэ историнәм пәләнә вара? Ана пәлҕы. Йылмҕнәм тымәнҕ шонна? Укэ, шотәлна. Халык хозанлыкнам, природҕнам: шыргыым, рокым, климатым, рэволюци пәшә кәмәшым моло нәлшәш гыньәт, мә нинҕвләм нымат тымәнҕтәлна, нымат ана пәлҕы, манаш лиэш.

Мол акситәш, пәлҕмәшәш жәплҕмәшнәжәт, лачокок, кәрәл пәлҕмәш агыл, анзыкыла кәмәшнәм әптҕртҕышы охыр шамак вәлэ ыләш.

Тәхәнҕ пәлҕмәшвләдон у Ылҕмәшым стройаш, социализмҕышкы ванжаш йасы лиэш. Лач наукы сәмбнҕ пәлэн шон вәлэ, тошты пыцкәмбш Ылҕмәшнәм йал лывакына Ыштән колтән кәрдҕнә.

ин, Пландин, Йарускин П. И. дә Йарускин П. Е.

Экспедицы когон кәрәл пәшәм Ыштән, пиш шукым пәлэн, мон толын. Ныл солам анжән ләктҕн: Тәкәрәм, Тоштылэмҕм, Вәкшлалым дә Кукшылидым.

Мол гыц когонжок, колхоз дон промысловый копәрацы пәшәвләм дә ти пәшәвлән анзыкылалык корныштым, шәрлҕшәшлык сәмбштым экспедицы тымәнҕ пәлэн ләктҕн.

Ти ныл сола Йыл тҕрҕшты ылытат, мүләндыштәт ик лаштыкышты, икарашат, нынҕн пәшәштым пиш когон йөндәрәш лиэш. Ныл сола гыц ик кого колхозым Ыштәш лиэш. Тҕнәм пәшә пишок йажон кәнәжы. Ныр пәшә гыц пасна, ти ныл солан колхозш, Шындыр әнгыр лапвләш, кырык тҕрвләш 100 гектарат утла

Тәкәрә сола лишнҕышы артыэл чльәнвлә арава кышылвләм әйәт.

Эртҕш кәнгҕым Цик-ала музей сагашы Крайәвэд обществын Кырык мары айыртәмжы Пызыкнҕйр районын Тәкәрә лишнҕышы солавлҕшкы экспедицым колтән. Экспедицыштыжы 7 әдәм Ылыныт: Мәндиаров, Садовский, Пузырников, Иль-

кымдык садым войаш линәжы. Йыл вәс сирҕштышы, Парат вәкш доран, 500 нәрҕк вҕжалышашлык саснам пукшән лыкташ лиэш. Парат вәкш донҕы дә Шындыр пұавлҕшты 8-ш тҕжәм нәрҕк лыды дон комбывләм урдән лыкташ лиэш. Цывҕвләмәт

Такәра сола лишншы артыз гльэпвлә тир положавләм аят.

4000 нәрәкым урдаш лиэш. Ватага лапәш 40 гәктар кымдык кого кавштавичым бштәш линәжы.

Промысловый коперацимат тиштәкән когон шәрәш лиэш. Кырпыцвләм бштәш тиштәкән утла йажо шун улы. Ти шунжы гыц клинкерымат бштәш лиэш. Шунан вәрвләжәт вьд тьрвлә воктән ылыт.

Тиштәкән бштым кырпыцым 1926 ин Шавашарышкы нәнгәнйт ылын. Лысковй гыц моло нәлын мимй кырпыцвләм йарыктыдәлыт. Ниньн кырпыцшы, баржым жәпәш пүтымы гишән вьдбшты шьнзән гыньәт, сәк йажоәш ләктын!

— Тишәкән кәрәк ма-дә кырпыц заводым лыкташ кәләш.

Такәра лишншы солавләштй циләжы 15 йиш промысловый копераци улы. Кырпыцым бштәт, арава кышылвләм, пүгьвләм, тир положавләм аят, мацалам моло бштәт. Имәштй ти коперативвләштй 500 тьжәм тәнгә нәрәш маханьшон әдьрвләм бштәнйт.

Пу әдьрвләлык шьргьжәт Такә-

рә лишнй улы ылнәжы дә тамалын аньәт кызыт йактә Суасла рәспублык лымьшты ыләш. Тум йарәән шьргьжә Такәран ныр покшалнок ыләшәт, тидым ти солавлән лымәш лопачайаш кәләш.

Ти экспедици пәшәжым эчә пьтәрән шоктыдә. Мол сәмән ылымәшжымат, пәшәжымат пәлән нәләш сөрймы.

Кыды пәлыдымыжы:

— Ти экспедицивлән пәшәшты —такәш пәшә, манәш.

Тиды такәш пәшә агыл, утла когон кәрәл ыләш. Социализмым стро йаш манын, мәнмән мана улы, мам бштән кәрдына, цилә анзыцок пәлән, висән нәләш кәләш. Тынәм ижы план вьләц пәшәм бштән миаш лиэш.

Мол районвләштәт тәхән пәшәвләм бштәш тынәләш кәләш. Ти пәшәш пижәш манын, Цик-ала музэй сагашы Крайэвәд обществын Кырык мары айыртәмшыкы чльәнәш сирыктәш кәләш, ти обществы дон пижык лимьлә.

Ответственный редактор—РЕДКОЛЛЕГИЯ

Члены редколлегии—Соснов П. Т. и Смиренский Е. Н.

Кантлит № 351

г. Козмодемьянск тип. Горно-Мар. Изд.

Июль № 31

Ионн
Макс

Иукв
Ольга
Ульда
Ольга
Иукв
Ольга
Ульда
Ольга
Ульда

Пәтй

Уль

46

Кырык мары кныгавла:

- Колхоз пашам когон шарлымашыжы вуйым сартя (Сталин).
- Сола хозанлык артылын уставшы да молы гишанат 15 к.
- Ильмэньев С. И. Шукы шурныш ванчымаш 14 к.
- Пашаня чынь бшталтшы (резольуцы-вла) 5 к.
- Киндеев К. Я. Шурны лактышым кыце шукэмдымла 27 к.
- Молотов. Колхоз паша гишан 15 к.
- Осипов И. И. Агроминимум манмаш ма ылаш 25 к.
- Пушкин. Орда папа (руш йамак). Мары комсомоллан Йугослав комсомлын рапортшы.
- Киндэяев К. Яа. Икварэш паша бштымы хозанлыкышкы кыце ванжымыла 45 к.
- Горский П. В. Шулды акан силан пышкыдэмдышвла.
- Шахновский Э. Тарлышывла дон тарзы да кытозывла лоштышы спорвлам кыце торлымыла.
- Пэцатлалтыт:
- Баратов Б. „Красная зорька“ (колхоз)
- Шурыгин А. П. Ыржа атылым малын сумлымыла (шагалымыла)

Ти кныгавлам Цик ала дон Йурны кантон коператив лапкавлашты налаш лиэш,

„У СЭМ“ журналым цила кольцевиквла доны, сирь-
маш намалшывла доны **СЫЛАШ ЛИЭШ.**

6345

Мар. Ж.
1-4

У С Э М

польтЫйкЫ дон эконоикЫм дЫ сЫнлЫ литЪэратурЫм сирЫмЫ

КЫрЫк марЫ ЖУРНАЛ

тЫлзЫ вуй гЫц лАктЭш

РэдкольэгиштЫ ЫлшЫвлАжЫ: Соснов П. Т.,
Смирэнский И. Н.

ЖУРНАЛЫШ сирЫшЫвлАжЫ:

АдАтын (Соколов) Н., Атын А. П., Важмар (Данилов) Ф. Д.,
ВасанЫв И. Ф., Васкин В. И., ИгнатЫев Н. В., ЙАктЫ (Со-
снов) П. Т., Йороха И., Йаруска П. И., Йарускина В., МакЫ В.,
МитЬук И. Т., МиндЫяр Л. Й., ОшалгЫн (Беляев) И. И., ОзАн-
кА Г. М., Пэршут П., ПЫлатай (Платаев), Ромашкин П. П.,
Смирэнский И. Н., СузЫ В., СилдАй В. Г., ТЫхомирЫв И. А.,
УадАр Ф. Й., Фодоров К. Ф., ФирсЫв С. А., ШирАйев С., Шо-
рин В. С., ЭмАш (Григорьев) П. Г., Эпин С. Г. дА молат.

АЙЫртэмвлА:

1. ПартЫ дон Совет властЫн польтЫйкЫм дА эконоик пАшАштЫм ЫнЫлдарЫмаш.
2. СЫнлЫ сирЫмАш: шайЫштмаш, лЫдыш, кужЫн шайЫшт-маш (повестЬ), роман дА молат.
3. КЫрЫк марЫн сЫнлЫн попЫмЫ шайажЫ: йамакшЫ, мЫрЫжЫ, тЫштЫжЫ, тЫштэн попЫмЫжЫ, шайа сАрАлтЫшЫжЫ дА молЫжат.
4. Масак лЫк.
5. ЙЫлмЫ гишАн сиримАш: ЙЫлмЫ закон пАлЫмАш тА ЫнЫлдарЫмаш, сирАш тЫмдЫмаш дА молат.
6. ЫшкА сАндАлЫкнАм пАлЫмАш.

ЖурналЫн АикшЫ:

Ик тЫлзЭш (ик №)	30 ур.
Кок " "	60 ур.
ИЫм " "	90 ур.
Нуд " "	1 т. 80 ур.
Ик иЭш " "	3 т. 60

АДРЭСШЫ:

Цяк хала, Ленин ольица, КЫрЫк марЫ кнЫга лЫк-мЫ айЫртэмЫшкЫ.
гор. Козмодемьянск, улица Ленина, Горномарийское отделение Маробиздата.

ЖурналЫм цилА поштЫ айЫртэмвлАштЫ дА сирЫмАш намалшЫвлА гЫц сЫлаш лиЭш.